

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ

FELSEFE VE SOSYOLOJİ BİLDİRİLERİ

10-13 MAYIS 2026
BAKÜ, AZERBAYCAN

SATIR
YAYINLARI

**III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ**

FELSEFE VE SOSYOLOJİ BİLDİRİLERİ

Editörler

Mesut Arslan
Talha Turhan

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ
FELSEFE VE SOSYOLOJİ BİLDİRİLERİ

Editörler: Mesut Arslan
Talha Turhan

Satır Yayınları : 010

© Satır Yayınları.

Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Yayın Hakları Satır Yayınlarına aittir. Kitabın hiçbirbölümü yayıncının izni olmadan fotokopi ve bilgisayar ortamında yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, 2026

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Mustafa Murat BATMAN

Yayın Yönetmeni: Dr. Necmettin AYAN

Kapak ve İç Tasarım: Genç Akademisyenler Birliği

Sertifika No: 52518

KÜTÜPHANE KARTI

Editör: Arslan, Mesut, Turhan, Talha.

III. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI GENÇ AKADEMİSYENLER KONGRESİ FELSEFE
VE SOSYOLOJİ BİLDİRİLERİ

1. Baskı, 17x24 cm 136 sayfa.

ISBN: 978-605-73290-9-7

1. Türk Dünyası 2. Kongre 3. Genç Akademisyenler

SATIR YAYINLARI

Şenyuva Mahallesi Şeyhan Caddesi, No:11-C/13 Keçiören/Ankara

Satır Yayınları, Genç Akademisyenler Birliği Derneği kuruluşudur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
KONGRE BİLGİLERİ	7
HANNAH ARENDT’TE KÖTÜLÜK SORUNU <i>Fatıma Koç</i>	31
DOĞRULUK VE BİLGİ ARASINDA: GÖDELÇİ BİR PERSPEKTİFTEN BÜYÜK DİL MODELLERİ <i>Tuğba Nur Tomakin</i>	39
TÜRK KÜLTÜREL ENTEGRASYON BAĞLAMINDA DİJİTAL EĞİTİM VE AİLESEL DEĞERLERİN EVRİMİ <i>Güzel Ahlitdinovna Najmidinova</i>	51
TÜRKİYE MÜFREDATINDA “ORTA ASYA” KAVRAMI YERİNE “TÜRKİSTAN” İFADESİNİN KULLANILMASININ KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARININ ANALİZİ <i>Damla Karadeniz</i> <i>Ömer Faruk Karaman</i>	63
CHILD WELFARE PRACTICES WITHIN THE FRAMEWORK OF PROTECTIVE AND PREVENTIVE SOCIAL POLICIES: A COMPARISON OF TÜRKİYE AND AZERBAIJAN <i>Kenan Özmen</i> <i>Mehmet Latif Candemir</i> <i>İsmail Dönmez</i>	75
DİJİTAL GÖZETİM VE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ: THE TRUMAN SHOW FİLMİ ÜZERİNE SİNOPTİK BİR ANALİZ <i>Merve Ekinci</i>	87
KENTTE KOLEKTİF HAFIZA VE EĞLENCENİN BULUŞMA NOKTASI: “KARS KAFKAS GECESİ” ETKİNLİKLERİ <i>Tuğçe Coşkun</i> <i>Aslı Büyükokutan Töret</i>	103

KONGRE YÜRÜTÜCÜSÜ

Genç Akademisyenler Birliği

DESTEKLEYEN KURUMLAR

T. C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

Türkiye Maarif Vakfı

Yunus Emre Enstitüsü

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)

PAYDAŞ ÜNİVERSİTE VE KURUMLAR

Amasya Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Azerbaycan Hazar Üniversitesi

Azerbaycan İlahiyat İnstitutu

Azerbaycan Milli Aviasiya Akademiyası

Bartın Üniversitesi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Erzurum Teknik Üniversitesi

Gazi Üniversitesi

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

İbn Haldun Üniversitesi

İslam Ülkeleri Akademisyenler ve Yazarlar Birliği

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

İzmir Bakırçay Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)

Sakarya Üniversitesi

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Somali Plasma Üniversitesi
Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üniversitesi
Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi
Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı
Uluslararası Balkan Üniversitesi
Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Yalova Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi

KONGRE ONUR KURULU

Dr. Abdullah ÇALIŞKAN, Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı Başkanı
Abdullah EREN, TİKA Başkanı
Prof. Dr. Abdurrahman ALİY, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı
Doç. Dr. Agil ŞİRİNOV, Azerbaycan İlahiyat İnstitutu Rektörü
Prof. Dr. Ahmet AKKAYA, Bartın Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN, Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ahmet YOZGATLIGİL, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörü
Prof. Dr. Arif PAŞAYEV, Azerbaycan Milli Aviasiya Akademiyası Rektörü
Prof. Dr. Atilla ARKAN, İbn Haldun Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Bakhshillo K. KHOJAEV, Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Büyükelçisi
Prof. Dr. Bülent ÇAKMAK, Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Jafar M. Jafarov, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ebubekir CEYLAN, AYBİR Başkanı
Prof. Dr. Eyüp DEBİK, Yıldız Teknik Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Hamlet ISAXANLİ, Azerbaycan Hazar Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Hamza AL, Sakarya Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Hassan Mohamed HASSAN, Plasma Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. İsmail KÜÇÜK, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Kayseri Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Lütfi SUNAR, Uluslararası Balkan Üniversitesi Rektörü
Mahmut M. ÖZDİL, Türkiye Maarif Vakfı Başkanı
Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet SARIBIYIK, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Kasım KARAHOCAGİL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Necdet ÜNÜVAR, Ankara Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Rasim AKPINAR, İzmir Bakırçay Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. R. Gulchehra Shavkatovna, Taşkent Devlet Doğu Araştırmaları Üni. Rektörü
Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü
Selim Cerrah, Cihannüma Genel Başkanı
Sultan RAEV, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı Genel Sekreteri
Prof. Dr. Uğur ÜNAL, Gazi Üniversitesi Rektörü

KONGRE BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdülkerim YILDIRIM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ (Mudanya Üniversitesi)
Prof. Dr. Almir FATİC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)
Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Arshi KHAN (Aligarh Muslim Üniversitesi-Hindistan)
Prof. Dr. Ayşen APAYDIN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Azra ZAIMOVIC (Sarajevo Üniversitesi-Bosna Hersek)
Prof. Dr. Bakhtiyor RASULOV (Andijon Devlet Pedagoji Enstitüsü Rektörü)
Prof. Dr. B. Shahnez SOUMAYA (E. Abdülkadir İslami İlimler Üniversitesi- Cezayir)
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz BUYAR (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Dildora UMARKHANOVA (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi – Özbekistan)
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Eldar ASLANOV (Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)
Prof. Dr. Elman QULIYEV (Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi-Azerbaycan)

Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAIL (Kars Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyüp BAŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih KOCA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferruh TUZCUOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Gaybulla BABAYAR (Özbekistan Bilimler Akademisi)
Prof. Dr. Habibullaev Davlatjon YULCHİBOYEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamid LAHMAR (Sidi Mohamed Ben Abdellah Üniversitesi-Fas)
Prof. Dr. Hasan Ali ÇELİK (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Hazratqulov Odilbek TURSUNOVICH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TERZİOĞLU (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ERMENEK (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İldor TULYAKOV (Özbekistan Devlet Gelişim ve Strateji Merkezi)
Prof. Dr. Inom MAJIDOV Urishevich (Özbekistan Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan ASLAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli Elimler Akademisi)
Prof. Dr. İslam HASSANİ (Priştine İslami İlimler Fakültesi – Kosova)
Prof. Dr. İslambek RUSTAMBEKOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Silk Road International Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Jusup PIRIMBAEV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Prof. Dr. Kamalia MEHTİYEVA (Paris 1 Panthéon Sorbonne Üniversitesi-Fransa)
Doç. Dr. Kamile TÜRKOĞLU ÜSTÜN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Katerina TOSHEVSKA (SS. Cyril And Methodius-Kuzey Makedonya)
Prof. Dr. Kürşat GÖKTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ŞAMLIOĞLU (Samsun Üniversitesi)
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (State Institute of Arts and Culture-Özbekistan)
Prof. Dr. Mehmet ÖZDAMAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SARIBIYIK (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Münire Kevser BAŞ (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Narziev Otabek SADİEVİCH (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KARATAŞ DURMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuz GÖKSU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan UZUN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman EMİN (Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramakrushna PRADHAN (Hindistan Guru Ghasidas Vishwavidyalaya Ün.)
Prof. Dr. Rodziah Binti ATAN (Putra Üniversitesi-Malezya)
Prof. Dr. Said GULYAMOV (Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi-Özbekistan)
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Shuhrat SİROJİDDİNOV (Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üni. – Özbekistan)
Prof. Dr. Şafak NARBAY (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sönmez KUTLU (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU (Kilis Üniversitesi)
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar SARI (İbn Haldun Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem YILDIRIM (Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Arsan Hashım MAHMMOOD (Erbil Salahaddin Üniversitesi – Irak)
Doç. Dr. Azizullah Aral (Taşkent Devlet Özbek Dili ve Edebiyatı Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Damira JAPAROVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi-Kırgızistan)
Doç. Dr. Denis KUZNETSOV (Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü-Rusya)
Doç. Dr. Dilfuza JORAKULOVA (Semerkant Devlet Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Francirosy CAMPOS BARBOSA (São Paulo Üniversitesi-Brezilya)
Doç. Dr. Mehtap YÜCEL BODUR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Obidjon SHOFİYEV (Termiz Üniversitesi-Özbekistan)
Doç. Dr. Telman NUSRETOĞLU (Hazar Üniversitesi – Azerbaycan)
Doç. Dr. Tezcan ABASIZ (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuba TOMBULOĞLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Zaur GASIMOV (Bonn Üniversitesi – Almanya)
Dr. Ergash JUMAEV (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Dr. Hamid SLİMİ (Kanada Dini Araştırmalar Merkezi-Kanada)
Dr. Raziyanah ABDİEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi)

KONGRE DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Dr. Yunus KOCABIYIK

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Hasan SÖZEN

Doç. Dr. Telman NUSRETOĞLU

Dr. Mustafa Alper ENER

Dr. Mustafa Murat BATMAN

Dr. Necmettin AYAN

Dr. Ömer Faruk KARAMAN

Dr. Emre Emrullah BOĞAZLIYAN

Dr. Volkan KUTLUCA

Dr. Mesut ARSLAN

Dr. Talha TURHAN

Dr. Abdullah ÇELİK

Öğr. Gör. Nurşen ÇAĞLAK

Öğr. Gör. Cihad İslam YILMAZ

Öğr. Gör. Baycan ATEŞ

Arş. Gör. Tuğba TÜRKAN

Arş. Gör. Ali KOÇ

Arş. Gör. Merve Nur ASLAN

Arş. Gör. Esra KARACA

Arş. Gör. Gökçehan AKTÜRK

Ramazan Furkan TÜRKAN

Hülya ASLAN

KATILIMCILAR

Prof. Dr. Abderrahmane Younes	Cezayir Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi
Prof. Dr. Ali Cımbız	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Çımat	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Alparslan Okur	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Aslı Büyükokutan Töret	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Aziza Kuldasheva	Semerkant Uluslararası Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Bekzhan Torobekov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Dilşad Güzel	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Aday	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Esra Banu Sipahi	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat Mehtiyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Gasim Hacıyev	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Hamza Çakır	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Anıl Değermen	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlham Rustamov	Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal Şamlıoğlu	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. Kurbanova Aziza	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Prof. Dr. Mehmet Arslan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yüce	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet Caner Ilgaroglu	Londra SOAS Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Akdağ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Muradov	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Mohamed Amine	Cezayir Mascara Üniversitesi
Prof. Dr. Pelin Ö. Göçmen	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Said S. Gulyamov	Taşkent Devlet Hukuk Üniversitesi
Prof. Dr. Shener Bilalli	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Prof. Dr. Sübhan Öliyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Şerife Yurdağül Kumcu	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit Göktaş	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel Gelişli	Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Adem Yıldırım	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. A. Filiz Çalışkan Keçe	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Agil Asadov	Center for Analysis of Economic Reforms and Communication
Doç. Dr. Ahmet Gani	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Ayten Qurbanova	ANAS, University of Literature
Doç. Dr. Bahar Özsoy	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berat Barış Buldum	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Emel Sherif Miftar	Üsküp Milli Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Evita Yuliatul Wahidah	Yogyakarta Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Doç. Dr. Eyüp Kurt	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Gulnar Yunusova	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr. Gulnara Rizakhoyeva	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Doç. Dr. Gülay Yazıcı	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Gülfem Kurt	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülşen Yağır	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Akkurt	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Hammad Badar	Faysalabad Tarım Üniversitesi, Pakistan
Doç. Dr. Hasan Sözen	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. İlyas Uçar	Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Dönmez	Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Lala Aliyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doç. Dr. Masuma Obidjonova	Alisher Navo'i Taşkent Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Nurlana Mustafayeva	Bakü Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Öncel Demirdaş	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Sevdâ Abdullayeva	Azerbaycan Devlet Ziraat Üniversitesi
Doç. Dr. Sevil Hümətova	Bakü Slavyan Üniversitesi
Doç. Dr. Şeref İba	TBMM ve Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr. Tark Demir	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Telman Nusretoğlu	Hazar Üniversitesi
Doç. Dr. Vəfa Allahverdiyeva	Bakü Slav Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Uzun	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Zahra Gasimzade	Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Zulfiya Marufova	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doç. Dr. Qasımlı İnci Təvəkgül qızı	AMEA Z.M.Bünyadov Adına Doğu Araştırmaları Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Ahmad Dhiyaul Haq	Makassar Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Bedri Yavuz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gümüştop	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Almaz Erbay	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arife Eray	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Baybarshan Ali Kazancı	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Beyza Çakır	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak Doğan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Bekaroğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Sakar	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Dılrabo Abdazimova	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilnoza Rahmatillaeva	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Tanır	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal Elmas	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Cüre	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ekici	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Esenyel Hanaz	Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Goncha Eyvazova	Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Goshgar Baylarov	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halim Alperen Çıtak	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun Alkan	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Kaya	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Eren	Girne Amerikan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Türk	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlahə Dadaşova	Azerbaycan Spor Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi İntikam Mammadov	Azerbaycan Diller Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Jülide Erken	Fenerbahçe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özmen	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Khaiitmirza Sotvoldiev	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kürşad Gölgeli	Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Ü. Makhsuda Tillyashaykhova	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Bolat	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Metin Uzun	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Öğr. Üyesi Miray Hallak	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Alper Ener	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Murat Batman	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Salih Edis	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necip Fazıl Şenarslan	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Ayan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Güzel	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Karaman	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özden Baskan	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Çolak	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rümeyza Nur Doğan	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sadia Khanum	Bahria Üniversitesi, Islamabad
Dr. Öğr. Üyesi Serhat Keskin	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Akseki	Iğdır Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şafak Güleç	Ankara Bilim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şehriban Aygün	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tabriz Jafarov	ADA Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Talha Turhan	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan Taşçı	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ulvu Rahimli	Batı Hazar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Yenginar	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Kocabıyık	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Yıldırım	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Abdulhan Taşbaşı	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Afat Farzullayeva	Milli Aviasiya Akademiyası
Dr. Agil Abdur Rohim	Airlangga Üniversitesi, Endonezya
Dr. Ahmet Erkam Selvi	Gazi Üniversitesi
Dr. Aigul Turikpenova	Shakarim Üniversitesi
Dr. Aladdin Sultanov	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi

Dr. Ali Can Gözcü	Hakkari Üniversitesi
Dr. Arzu Mammadkhanly	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Aydın Talişinski	UID Azerbaycan
Dr. Aynur Babayeva	Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Ayşegül Baykan	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Aytac Bayramova	Azerbaycan Milli Edebiyatı Müzesi
Dr. Beyza Alparslan Kaba	Alanya Üniversitesi
Dr. Bürhan Mustafa Büyükarşlan	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Büşra Gök	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Büşra Üzehan	İstanbul Üniversitesi
Dr. Ebru Değre Güven	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Ebru Kaya	Ankara Üniversitesi
Dr. Elçin Zamanov	Aliabad İslam Koleji
Dr. Eldar Kərimov	Bakü, Azerbaycan
Dr. Elmas Burcu Karataş	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Enes Mert Demir	Gazi Üniversitesi
Dr. Esin Altun	Atatürk Üniversitesi
Dr. Fatih Çakmak	Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü
Dr. Fatma Betül Damar Çıtak	Ankara Üniversitesi
Dr. Festim Rizanaj	Priştina Üniversitesi
Dr. Güler Abdullayeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Gülşen Yaylı	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Günel Ahmedova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Hakan Ülker	T.C. Ticaret Bakanlığı
Dr. Hakim Aziz	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi
Dr. Hande Gündüz	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Hanife Gül Bozkurt	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Hasan Altawil	Gazze İslam Üniversitesi
Dr. Humay Usubbaylı	Bakü, Azerbaycan
Dr. Hüsameddin Mehmet Tüzün	T.C. Cumhurbaşkanlığı
Dr. Hüseyin Çakır	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. İbrahim İslah	Milli Eğitim Bakanlığı

Dr. Ilyas Huseynov	Center for Analysis of Economic Reforms and Communication
Dr. Kamal Salimov	Bakü, Azərbaycan
Dr. Khairil Anwar	Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Dr. Komilova Gavharoy	Alisher Navo'ı Tashkent Devlet Üniversitesi
Dr. Kübra Kamer Ekici	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Lamiyə Nəsirova	Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi
Dr. Leyla Hasanzade	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Leyla Ramazanova Mirzə qızı	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Manabayeve Saltanat	Darul Huda İslam Üniversitesi
Dr. Mukadder Güneri	Bağımsız Araştırmacı
Dr. Nawal Bouchentouf	Tlemcen Üniversitesi, Cezayir
Dr. Necati Bükecik	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Nigar Abdullayeva	Ankara Üniversitesi
Dr. Nigora Rakhimdzhanova	Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi
Dr. Nilüfer Karadavut	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Onur Güven	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Ömer Faruk Güngör	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Özkul Haraç	Kuzey Kıbrıs Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Özlem Utku Bilici	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Saadoon Obaid Eyada	Al Maarif Üniversitesi, Irak
Dr. Salman Shahzad	Institute of Clinical Psychology, University of Karachi
Dr. Samet Balta	Bandırma Onyedı Eylöl Üniversitesi
Dr. Samira Dadashova	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Dr. Sidra Abbas	Pakistan Virtual Üniversitesi
Dr. Sümeyye Akpınar	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Sümeyye Kılınç	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Şahin Hancanov	Şeki İslam Koleji
Dr. Şohimardan Orunbekov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Tolkun Bekturgan kyzy	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Tuğçe Yaşa Toprak	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Volkan Kutluca	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Yusuf Altun	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Yusuf Duygu	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Zeki Okyay	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Zenfira Aslan	Gence Şehir Okulu
Dr. Zeynep Atılğan	Atatürk Üniversitesi
Dr. Zümrüd Hüseynova	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Öğr. Gör. Ayşegül Aydın	Trabzon Üniversitesi
Öğr. Gör. Baycan Ateş	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Öğr. Gör. Cihad İslam Yılmaz	Milli Savunma Üniversitesi
Öğr. Gör. Dilorom Sogukpınar	Özbekistan Devlet Dünya Dilleri Üniversitesi
Öğr. Gör. Edip Özkan	Mardin Artuklu Üniversitesi
Öğr. Gör. Ergas. Zilola Saydulloevna	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Öğr. Gör. Elif Yaren Özcan	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Öğr. Gör. Esin Ekşi	Sakarya Üniversitesi
Öğr. Gör. Esmâ Nur Batur	İstanbul Medipol Üniversitesi
Öğr. Gör. Eyyublu Zərqələm	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Fidan Doğru	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Öğr. Gör. Gulgun Elc. gizi Baghirova	Azərbaycan Devlet Kültür və Sanat Üniversitesi
Öğr. Gör. Gulnar Nazarova	Azərbaycan Üniversitesi
Öğr. Gör. Gunay Bayr.Mirza-zade	Bakü Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Gunel Jabbarli	Milli Havacılık Akademisi
Öğr. Gör. Gültəkin Knyazova	Mingəçevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Günay Mecidova	Azərbaycan Üniversitesi
Öğr. Gör. İlaha Sadigova	Nahçıvan Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. İrem Güçlü	Polis Akademisi
Öğr. Gör. Kamilla Gamzatova	Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Kamola Nosirova	Özbekistan Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi
Öğr. Gör. Khansa Nabila	Darussalam Gontor Üniversitesi
Öğr. Gör. Laman Guliyeva	Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Lamiye Orucova	Azərbaycan Mingəçevir Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Matanat Mammadzada	Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Öğr. Gör. Meerim Erkinbek kzy	Kyrgyz Devlet Üniversitesi
Öğr. Gör. Mehmet Latif Candemir	Muş Alparslan Üniversitesi

Öğr. Gör. Mesut Şara	Ankara Üniversitesi
Öğr. Gör. Musayeva Sahibe	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
Öğr. Gör. Nail Mammadov	Azərbaycan Dövlət İktisat Universiteti
Öğr. Gör. Narmina Mirzaliyeva	Bakü Dövlət Universiteti
Öğr. Gör. Nəzrin Nağıyeva	Azərbaycan Milli Havacılık Akademisi
Öğr. Gör. Nurana Aliyeva	Bakü Dövlət Universiteti
Öğr. Gör. Nureddin İzbasar	Bağımsız Araştırmacı
Öğr. Gör. Nurhoca Akbulayev	Azərbaycan Dövlət İktisat Universiteti
Öğr. Gör. Nurşen Çağlak Emiroğlu	Yüksek İhtisas Üniversitesi
Öğr. Gör. Osman Bostancı	Ege Üniversitesi
Öğr. Gör. Oynisa Hojiyeva	Taşkent Dövlət Özbek Dili və Edebiyatı Universiteti
Öğr. Gör. Parvana Karimova	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Öğr. Gör. Ramiz Abisov	Azərbaycan Spor Akademisi
Öğr. Gör. Rasim Hasanzade	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
Öğr. Gör. Sabır Murataliev	Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi
Öğr. Gör. Sabina Mammadova	Sabah Group
Öğr. Gör. Sani Hammad	Türkiye Maarif Vakfı Kırgızistan
Öğr. Gör. Sebahat Çakırlar	İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa
Öğr. Gör. Selda Alkan	Kayseri Üniversitesi
Öğr. Gör. Səma Süleymanova	Mingachevir Dövlət Universiteti
Öğr. Gör. Seval Bozkurt	İstanbul Gedik Üniversitesi
Öğr. Gör. Shafag Mustafayeva	Azərbaycan Dil Universiteti
Öğr. Gör. Sümeyye Anıl	İstanbul Kent Üniversitesi
Öğr. Gör. Seyidnisa Aliyeva	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
Öğr. Gör. Şəbnəm Quliyeva	Mingəçevir Dövlət Universiteti
Öğr. Gör. Şule Dirilen	İstanbul Medipol Üniversitesi
Öğr. Gör. Tuğçe Coşkun	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeynep Arıcı	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Öğr. Gör. Zhanyl Barpybaeva	Kyrgyz Dövlət Universiteti
Öğr. Gör. Zulfıya Aghayeva	Azərbaycan Mimarlık ve İnşaat Universiteti
Arş. Gör. Abdurrahman Enes Bozkurt	Kırıkkale Üniversitesi
Arş. Gör. Abrar Abdallatif Aldebsawi	El-İsra Üniversitesi, Amman

Arş. Gör. Ahmet Yasin Aydın	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör. Anıl Yasin Oğuz	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Büşra Öçal	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör. Chountagi Bekir	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Cinara Rzayeva	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Dinara Sazanova	Yesevi Araştırma Merkezi, Kazakistan
Arş. Gör. Djilali Allou	Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi, Cezayir
Arş. Gör. Enes Doğanalp	Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Eren Akkoç	Ege Üniversitesi
Arş. Gör. Fatima Asadova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Fidan Rzazadeh	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Gizem Korkut	Munzur Üniversitesi
Arş. Gör. Gulnisa Samedova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Günay Aliyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Hafsa Mobarek	Cezayir 2 Üniversitesi
Arş. Gör. Hayriye Gencil Sözen	Erciyes Üniversitesi
Arş. Gör. İbtisam Shhob Alahmar	Libya Mühendislik Teknolojisi Fakültesi
Arş. Gör. Javohir Azimkulov	Özbekistan Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Javohir Zafarzoda	Özbekistan Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Khuraman Hajjiyeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Kuldasheva Nafisa	Navoi Specialized School of Culture
Arş. Gör. Lamiyye Bagirzade	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Mesut Arslan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Mahammadali Ayrarov	Bakü Mühendislik Üniversitesi
Arş. Gör. Mehmet Tarık Copur	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Arş. Gör. Merve Nur Helvacı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Arş. Gör. Mevlüt Sami Ergül	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Muhammed Furkan Arık	İbn Haldun Üniversitesi
Arş. Gör. Narmina Mustafaeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Naziya Mammadova	The Institute of Philosophy and Sociology of ANAS
Arş. Gör. Nebi Coşkun	İstanbul Arel Üniversitesi
Arş. Gör. Nurhayat Bekir	İbn Haldun Üniversitesi

Arş. Gör. Nushaba Yagubova	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Arş. Gör. Pelin Nur Çağlayan	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Arş. Gör. Ramila Jafarli	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Arş. Gör. Reshad Abilzade	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Arş. Gör. Samira Naghiyeva	Lankaran Meyve Yetiştiriciliği ve Çay Yetiştiriciliği Enstitüsü
Arş. Gör. Şəhanə Hümətli	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Arş. Gör. Shams Shirinova	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Arş. Gör. Tuğba Çelik	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Tuğba Türkan	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Arş. Gör. Vəsilə Salmanova	Bakü Avrasya Üniversitesi
Arş. Gör. Vildan Doğanay	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör. Yeldos Toktarbay	Şakarim Üniversitesi
Doktora Öğr. Adrian Sadowski	Adam Mickiewicz University, Pozna
Doktora Öğr. Ahmed Aladini	Azerbaycan Devlet Petrol ve Sanayi Üniversitesi
Doktora Öğr. Aigerim Zhanatkyzy	Astana, Kazakistan
Doktora Öğr. Akegozhayeva Raya	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Ali Mammadzada	Varşova Üniversitesi
Doktora Öğr. Alibek Baibol	Abai Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Asiye Işık	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doktora Öğr. Assel Yessenbayeva	Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Doktora Öğr. Ayan Mirzayeva	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. Aybike Karahan Gökdere	İnönü Üniversitesi
Doktora Öğr. Aygun Samadzada	Batı Hazar Üniversitesi
Doktora Öğr. Aynur Nəzərova	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. Aytaç Anak	Milli Eğitim Bakanlığı
Doktora Öğr. Bendjelloul Abdelhak	Mascara Üniversitesi, Cezayir
Doktora Öğr. Berna Cantekin	Ege Üniversitesi
Doktora Öğr. Büşra Ari	Fırat Üniversitesi
Doktora Öğr. Chandra Dwi. Widodo	University of Darussalam Gontor, Indonesia
Doktora Öğr. Cihat Ulu	Marmara Üniversitesi
Doktora Öğr. Dana Ruslankyzy	Marmara Üniversitesi
Doktora Öğr. Demet Erken Taşoğlu	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doktora Öğr. Dilek Uysal	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doktora Öğr. Elat Abdurrahmanov	Şeki, Azerbaycan
Doktora Öğr. Elif Yıldız Yüce	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Öğr. Elgiz Jamalzade	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. Elifnur Bahşi	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doktora Öğr. Elshad Guliyev	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. Emir Attokurov	İbn Haldun İslam Enstitüsü, Bişkek
Doktora Öğr. Eshraq A. M. A. Al-Olofi	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatıma Koç	Uludağ Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatma Ismayilova	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Fatma Zehra Dost	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Fariz Hasanov	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Ferhad Rüstemzade	Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Öğr. F. Elshod Tadhikhuzhaeva	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Öğr. G. E. Sánchez Ramírez	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Gul Jamal Jahid	Afganistan
Doktora Öğr. Guzal Najmidinova	Buhara Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Hande Saraçoğlu	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doktora Öğr. Hulusi Gölpınar	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Huseyn Guliyev	Katowice Ekonomi Üniversitesi
Doktora Öğr. Hüseyin Furkan Çolak	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doktora Öğr. Hülya Aslan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Öğr. Isa Kasum	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Doktora Öğr. İlah Ahmedova	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. İlahe Seferzade	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. İpek Senem Gedikoğlu	Bahçeşehir Üniversitesi
Doktora Öğr. İsmihan Topdağ	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Javid Zeynalov	Selçuk Üniversitesi
Doktora Öğr. Khadija Ahuilat	Ibnou Zohr Üniversitesi, Agadir, Fas
Doktora Öğr. Kübra Şahin Ceren	Mersin Üniversitesi
Doktora Öğr. Laghouati Youcef	Cezayir Mascara Üniversitesi
Doktora Öğr. Lale Memmedli	Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi Akademisi

Doktora Ögr. Lale Şabanova	Halkbilim Enstitüsü, Azərbaycan
Doktora Ögr. Lalə Qurbanova	Sumgayit Devlet Üniversitesi
Doktora Ögr. Ləman Hüseynova	AMEA Tarix və Etnologiya İnstitutu
Doktora Ögr. Leyla Pirimova	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi
Doktora Ögr. Malik Atar	Kocaeli Üniversitesi
Doktora Ögr. Mehın Mehdiyeva	Ankara Üniversitesi
Doktora Ögr. Mirza Mubarez	Atatürk Üniversitesi
Doktora Ögr. Mirzo Zokirov	Taşkent Devlet Ekonomi Üniversitesi
Doktora Ögr. Muhammad Yasir Khan	Pakistan
Doktora Ögr. Muratcan Işıldak	Uluslararası Balkan Üniversitesi
Doktora Ögr. Muxhahid İsmaili	Tiran Avrupa Üniversitesi
Doktora Ögr. Mürsade Meryem Kılıç	İstanbul Üniversitesi
Doktora Ögr. Nargiza Zhusueva	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doktora Ögr. Narmin Alizade	Bakü Mühendislik Üniversitesi
Doktora Ögr. Nurcan Çevik	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doktora Ögr. Olena Kronina	İstanbul Üniversitesi
Doktora Ögr. Osman Sevim	Sakarya Üniversitesi
Doktora Ögr. Özge Akkoç Tüzün	TED Üniversitesi
Doktora Ögr. Pınar Çiftci	Sakarya Üniversitesi
Doktora Ögr. Ramazan Furkan Türkan	Ankara Üniversitesi
Doktora Ögr. Ramazanov Shoirə	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doktora Ögr. Ramiz Orujaliyev	SGH Varşova Ekonomi Üniversitesi
Doktora Ögr. Rashad Mammadov	Gazi Üniversitesi
Doktora Ögr. Ravi Raj	Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Yeni Delhi
Doktora Ögr. Rovhsan Gulmammadov	Akdeniz Üniversitesi
Doktora Ögr. Saida Aliyeva	The State University of Management
Doktora Ögr. Saleha Irfan Khan	Pakistan
Doktora Ögr. Səbuhi Quliyev	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Ögr. Səkinə Əliyeva	Azərbaycan Tıp Üniversitesi
Doktora Ögr. Sherali Shavkatov	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Ögr. Suela Kocibellin	Tarım Üniversitesi, Tiran
Doktora Ögr. Surayyo Khodjoeva	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doktora Öğr. Syifa Firdausi Putri	Sunan Kalijaga İslam Devlet Üniversitesi, Endonezya
Doktora Öğr. Taleh Mirzayev	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Tazabekqyzy Moldir	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Telzhan Myrzabekov	Zhanibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Tuğçe Vural	Hacettepe Üniversitesi
Doktora Öğr. Tural Ahmadli	Hazar Üniversitesi
Doktora Öğr. Turan Karimli	Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi
Doktora Öğr. Umid E. Arabboy Oğli	Taşkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi
Doktora Öğr. Umud Orujov	Bakü, Azerbaycan
Doktora Öğr. U. Khum. Ahmadjanovna	Özbekistan Devlet Sanat ve Kültür Enstitüsü
Doktora Öğr. Ümit Bağatur	İstanbul Üniversitesi
Doktora Öğr. Vaibhavi Gupta	Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Hindistan
Doktora Öğr. Vüsalə Cəmilzadə	Bakü Devlet Üniversitesi
Doktora Öğr. Yenglik Zhamansariyeva	Kazakistan Ulusal Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi
Doktora Öğr. Yessengazy Turalin	Abai Kazakh National Pedagogical University
Doktora Öğr. Yusuf Yılmaz	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doktora Öğr. Zabita Mammadzada	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doktora Öğr. Zaur Şüküroğlu	Ankara Üniversitesi
Doktora Öğr. Zeynab Hajamova	Office of the Presidium of the ANAS
Doktora Öğr. Zhanerke Amangeldi	Çukurova Üniversitesi
Doktora Öğr. Zibeydə Quliyeva	Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi
Doktora Öğr. Zülal Söğüt	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. Aday Albada	Tulkarem, Filistin
YL Öğr. Afra Betül Daşdan	Kırıkkale Üniversitesi
YL Öğr. Ahmad Farhan Rif'an Najib	Darussalam Gontor Üniversitesi
YL Öğr. Ahmet Can Yavuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Aigerim Toktobekova	Uluslararası Orta Asya Üniversitesi
YL Öğr. Alime Büşra Hamzayev	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Aliyə Allahverdiyeva	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Alma Bogenbay	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Aray Yedilbayeva	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
YL Öğr. Ayaz Mammadov	ADA Üniversitesi

YL Öğr. Aysel Huseynova	ADA Üniversitesi
YL Öğr. Ayşegül Turan	Atatürk Üniversitesi
YL Öğr. Ayşenur Güney	Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Babayeve Nəzrin	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
YL Öğr. Badam Mammadova	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
YL Öğr. Betül Sude Batman	Düzce Üniversitesi
YL Öğr. Canberk Şahin	Gazi Üniversitesi
YL Öğr. Ece Oruçhan	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
YL Öğr. Elif Kara	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
YL Öğr. Elif Zengin Çelik	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Erva Aydın	Gent Üniversitesi
YL Öğr. Esra Söylemez	İstanbul Üniversitesi
YL Öğr. Ezgi Soylu	Erciyes Üniversitesi
YL Öğr. Fatma Betül Alıcılar	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
YL Öğr. Fatma Melike Kocabıyık	Necmettin Erbakan Üniversitesi
YL Öğr. Ferhat Can Ozar	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
YL Öğr. Fidan Vahid	Bakü Dövlət Universiteti
YL Öğr. Gunel Allahverdiyeva	Hazar Üniversitesi
YL Öğr. Gül Kuş	Mersin Üniversitesi
YL Öğr. Gülsüm Karimova	Bakü, Azərbaycan
YL Öğr. Hasan Satılmışoğlu	Amasya Üniversitesi
YL Öğr. Həzizadə Cavidan	UNEC Zaqatala
YL Öğr. Hilal Tekeoğlu	Erciyes Üniversitesi
YL Öğr. Hilmi Karcı	Kayseri Üniversitesi
YL Öğr. Hüsna Talu	Fırat Üniversitesi
YL Öğr. Islomkulova İroda	Özbəkistan Zamed Universiteti
YL Öğr. İbrahim Furkan Çal	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. İrem Sude Macit	Düzce Üniversitesi
YL Öğr. İsmail Ülger	Kırıkkale Üniversitesi
YL Öğr. Kamala Hasanova	Azərbaycan Tıp Universiteti
YL Öğr. Kristina Grigoreva	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Lütfiye İrem Özgeriş	Moskova İktisat Yüksəkoku

YL Öğr. Malika Nurlanova	Bişkek, Kırgızistan
YL Öğr. Marta Hirs	SGH Varşova Ekonomi Üniversitesi
YL Öğr. Martin Putra Perdana	Darussalam Üniversitesi (UNIDA) Gontor, Endonezya
YL Öğr. Melis Yıldız	Gedik Üniversitesi
YL Öğr. Merve Atış	Bursa Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Merve İkinci	Bartın Üniversitesi
YL Öğr. Merve Şahin	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
YL Öğr. Muhammed Çalış	Iğdır Üniversitesi
YL Öğr. Muhammet Yasir Çolak	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
YL Öğr. Musa Chiragli	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Nigar Muradlı	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Nijat Huseynov	Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi
YL Öğr. Nurbanu Tinas	Gaziantep Üniversitesi
YL Öğr. Omneya Elkafafy	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
YL Öğr. Orkhan Ahmad	Bakü Devlet Üniversitesi
YL Öğr. Pelin Elmalı	Giresun Üniversitesi
YL Öğr. Pervin Hazar	Mudanya Üniversitesi
YL Öğr. Ramazan Asgarkhanov	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Ramazan Sarıkaya	Yalova Üniversitesi
YL Öğr. Renato Mirze	Ecole Conte Üniversitesi, Lyon
YL Öğr. Rizvan İbrahimov	Bakü, Azerbaycan
YL Öğr. Robina Ali Ahmed	Faysalabad Tarım Üniversitesi, Pakistan
YL Öğr. Romaisa Munawar	Institute of Clinical Psychology, University of Karachi
YL Öğr. Rufina Rahimli	ADA Üniversitesi
YL Öğr. Sabrina Med Krachai	Cezayir
YL Öğr. Safarov Saddam	Bakü, Azerbaycan
YL Öğr. Sefa Çiçek	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
YL Öğr. Sefa Gündoğdu	Yalova Üniversitesi
YL Öğr. Semiha Dede Erel	Milli Eğitim Bakanlığı
YL Öğr. Semiha Dilber	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
YL Öğr. Sevdâ Akkan	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
YL Öğr. Shirinoy Davlyatova	Özbekistan Angren Üniversitesi

YL Öğr. Shynar Abiir	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Sinem Sena Keser	Adnan Menderes Üniversitesi
YL Öğr. Südabə Eyubova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Üniversitesi
YL Öğr. Sümeyye Küpüç	Marmara Üniversitesi
YL Öğr. Tologon Sabyrbekov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
YL Öğr. Tuba Kılıç	Bursa Uludağ Üniversitesi
YL Öğr. Tuğba Çiftci	İstanbul Rumeli Üniversitesi
YL Öğr. Tuğba Nur Tomakin	Sakarya Üniversitesi
YL Öğr. Tural Gafarlı	Ankara Üniversitesi
YL Öğr. Turgınbay Ayjan Sabitkızı	L. N. Gumilyov Avrasya Ulusal Üniversitesi
YL Öğr. Türkan Ahmedzade	Anadolu Üniversitesi
YL Öğr. Ulduz Uralay Bəkirova	Bakü Dövlət Üniversitesi
YL Öğr. Vusal Khalilli	Azərbaycan Spor Akademisi
YL Öğr. Vusal Suleymanli	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
YL Öğr. Yusuf Çeliktaş	Akdeniz Üniversitesi
YL Öğr. Zübeyde Korkmaz	Marmara Üniversitesi
Abderahim Abada	University of Saad Dahleb Blida, Cezayir
Abdur Rohman Hizbullah	Kahire El-Ezher Üniversitesi
Arif Susanto	Yogyakarta Muhammadiyah Üniversitesi, Endonezya
Damla Karadeniz	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Gunay Azizova	Bakü Uluslararası Tıp Merkezi
Manal Najdawi	Orta Doğu Üniversitesi, Amman, Ürdün
Muammer Özbebit	Milli Eğitim Bakanlığı
Mustopa, M.Ag	Uin Siber Syekh Nurjati Cirebon, Endonezya
Nuray Abbasova	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Otabek Omonkulov	Bağımsız Araştırmacı, Özbekistan
Rachid Amraoui	Endüstriyel Teknolojiler Araştırma Merkezi, Cezayir
Rəmzi Həsənquliyev	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Rezo Gasanov	Bağımsız Araştırmacı, Azerbaycan
Silda Ghazi Mohammed Doori	Al-Qalam Üniversitesi, Kerkük
Sohaib Safique	GIFT Gujranwala Üniversitesi Pakistan
Sümeyye Yıldırım Büyükarşlan	Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
Thamer Y. Ahmed	Anbar Üniversitesi, Irak

HANNAH ARENDT’TE KÖTÜLÜK SORUNU

Fatıma Koç*

Özet

Kötülük problemi, insanlık tarihi boyunca bireysel ve toplumsal düzeyde sürekli varlığını hissettiren kadim bir sorundur. İnsan davranışlarının etik açıdan değerlendirilmesi, dinlerin günah kavramı üzerinden yaptığı yorumlar ve vicdanın içsel sorgulamaları, kötülüğün hem teorik hem de pratik boyutlarda ele alınmasına yol açmıştır. Bu bağlamda kötülüğün mevcudiyeti, yalnızca ahlaki ya da doğal bir olgu olarak değil, çok boyutlu bir gerçeklik olarak değerlendirilmelidir. Yahudi bir ailede yetişmiş filozof ve siyaset kuramcısı olan Hannah Arendt, kötülük sorununu derin boyutlu irdeleme meselesine eğilmiştir. Ona göre kötülük, ne tamamen derin metafizik bir kökene sahiptir ne de yüzeysel bir olgu olarak açıklanabilir. Arendt’in yaklaşımı, özellikle yaşadığı dönemin sosyo-politik koşullarıyla yakından ilişkilidir. Nazi ideolojisi ve onun dayandığı düşünsel temeller, Arendt’in kötülük üzerine düşüncelerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Kötülük meselesi, gizemli ve erişilemez bir yapı değildir; aksine insanın üretebildiği, yayabildiği, sıradanlaştırabildiği ve radikal biçimde tartışılabilen bir olgudur. Kötülük, bir mantar gibi hızla yayılabilir ve geniş kitleleri etkisi altına alabilir. Bu yayılma yalnızca fiziksel ya da biyolojik boyutta değil, düşünsel ve varoluşsal düzeyde de gerçekleşir. Arendt ayrıca insan zihninin ve ahlaki melekelerinin yozlaşabilir olduğunu vurgular. Bu yozlaşma, belirli koşullar altında öğrenilebilir ve sistematik hale gelebilir. Dolayısıyla kötülük, bireysel tercihlerle sınırlı kalmayıp, toplumsal ve siyasal süreçler içinde yeniden üretilen bir gerçeklik olarak anlaşılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Kötülük Problemi, Radikal Kötülük, Kötülüğün Sıradanlığı.

* Doktora Öğrencisi, Fatıma Koç, Bursa Uludağ Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı, Türkiye, erekfel-25@hotmail.com, ORCID: 0009-0008-0678-8915

The Problem of Evil in Hannah Arendt

Abstract

The problem of evil is an ancient issue that has consistently manifested itself throughout human history, both at the individual and societal levels. The ethical evaluation of human behavior, the interpretations of the concept of sin within religions, and the internal questioning of conscience have led to the examination of evil in both theoretical and practical dimensions. In this context, the existence of evil should be considered not merely as a moral or natural phenomenon, but as a multifaceted reality. Hannah Arendt, a philosopher and political theorist raised in a Jewish family, focused on a profound examination of the problem of evil. According to her, evil neither has a completely deep metaphysical origin nor can it be explained as a superficial phenomenon. Arendt's approach is closely related to the socio-political conditions of her time. Nazi ideology and its intellectual foundations were decisive in shaping Arendt's thoughts on evil. The issue of evil is not a mysterious and inaccessible construct; rather, it is a phenomenon that humans can produce, disseminate, normalize, and radically debate. Evil can spread rapidly like a mushroom and influence large masses of people. This spread occurs not only on a physical or biological level, but also on an intellectual and existential level. Arendt also emphasizes that the human mind and moral faculties are susceptible to corruption. This corruption can be learned and systematized under certain conditions. Therefore, evil should be understood not as something limited to individual choices, but as a reality reproduced within social and political processes.

Keywords: Hannah Arendt, Problem of Evil, Radical Evil, Banality of Evil

GİRİŞ

Kötülük problemi, insanlığın var oluşundan itibaren doğrudan ya da dolaylı, bilinçli ya da bilinçsiz biçimlerde insanı ve toplulukları meşgul eden kadim bir mesele olmuştur. Felsefi düşüncede etik bir problem olarak ele alınan, dinlerde günah ve ilahi düzen bağlamında değerlendirilen, insani düzlemde ise vicdan ve sorumluluk kavramları üzerinden sorgulanan kötülüğün varlığı, anlaşılması güç ve tartışmalı bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır. Kötülük, yalnızca filozofları ve teologları değil; varlığın doğası, dünyanın ve insanın kökeni, insan eylemlerinin anlamı ve ahlaki belirlenimleri üzerine düşünen herkesi ilgilendiren temel bir problem alanı olmuştur (Werner, 2000, s. 7).

O hâlde kötülüğün ne olduğu ve kökeninin nereden geldiği gibi sorular, Hannah Arendt'in düşüncesi bağlamında nasıl anlaşılmalıdır?

Kötülük ve daha genel bir ifadeyle kötülük problemi, Cevizci'nin belirttiği üzere, Tanrı tarafından yaratılmış bir dünyada kötülüğün varlığı ve bu varlığın Tanrısal olanla ilişkisi üzerine ortaya çıkan temel felsefi problemlerden biridir. İçinde yaşadığımız dünyada hem kötülüklerin hem de iyiliklerin var olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Nazilerin gerçekleştirdiği soykırım, Bosna katliamları ve 11 Eylül saldırıları, insan eliyle ortaya çıkan büyük kötülüklere örnek olarak gösterilebilir. İnsan, çeşitli nedenlerle başka insanlara zarar verebilir; işkence uygulayabilir, acı çektirebilir ve hatta onların yaşamlarına son verebilir. Bu tür kötülükler, insanın bilinçli eylemleri sonucunda ortaya çıkan ahlaki kötülüklerdir.

Bununla birlikte, doğal afetler, depremler, salgın hastalıklar ve benzeri olaylar sonucunda ortaya çıkan acı, kayıp ve ölüm deneyimleri de kötülük problemi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, doğal ve ahlaki kötülüklerin Tanrı'nın varlığı, iyiliği ve kudretiyle nasıl ilişkilendirileceği sorusu, felsefe tarihinde tartışılan temel meselelerden biri olmuştur (Cevizci, 2005, s. 1029).

İnsanın teorik ve pratik olarak kötülük karşısındaki tavrı ve çözümlemeleri, kötülük problemini daha da derinleştirmektedir. Kötülük algısında dinlerin yaklaşımı ve teodiseci bir perspektifle yapılacak bir inceleme gerekmektedir. Dini ve ahlaki öğretilerin kötülük probleminde yaklaşımında dikkat çeken en önemli hususlardan biri, kötülüğün anlaşılmasızlığıdır. Bu anlaşılmasızlık, aynı zamanda bir muğlaklığı da barındırmaktadır. Kötülük, bazen bir sezgiyle bazen de görecelilik üzerinden anlam kazanmaktadır. Dış dünyadan tanımlanan kötülük, sahip olunmayan bir yaşam arzu-

sundan da kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle kötülüğün, anlaşılmaya direnen kaotik bir yapısı vardır. Aynı zamanda iyinin eksikliği veya yoksunluğunun bir sonucu olarak da değerlendirilebilmektedir (Svendsen, 2018, ss. 29–30).

KÖTÜLÜĞÜN TEOLOJİSİ

Gerek bilinçli bir çabanın ürünü olarak değerlendirilen ahlaki kötülük, gerek doğa olaylarının sonucu olarak ortaya çıkan somut ve soyut yıkımlar, gerekse soyut ve teolojik bir anlayışla değerlendirilen metafizik kötülük için çözümleyici bir tavır analizi yapıldığında; deizm, teizm, ateizm ve agnostik inanışlar doğrultusunda inceleme yapmak gerekecektir. Kötülük probleminin çözümünde, kötülüğün teolojisi üzerinde durmak önemlidir.

Epikuros’a atfedilen ve Svendsen’in aktardığı klasik ikilem şöyledir: “Tanrı kötülüğün üstesinden gelmek ister ama yapamaz. Tanrı kötülüğün üstesinden gelebilir ama bunu yapmak istemez. Tanrı kötülüğün üstesinden ne gelebilir ne de bunu yapmak ister. Tanrı kötülüğün üstesinden gelebilir ve bunu yapmak ister” (Svendsen, 2018, s. 48). Acının ve kötülüklerin bulunduğu bir dünyanın karşısına, iyi ve her şeye gücü yeten bir Tanrı anlayışını koymak bir paradoks değil midir? Böyle bir durum karşısında ya acıların ve kötülüklerin varlığı inkâr edilecek ya da Tanrı’nın bazı vasıfları sorgulanacaktır. Teizmin sergilediği yaklaşım, acıların inkârı veya kötülüklerin varlığının belirli bir gereklilik çerçevesinde değerlendirilmesi anlayışıdır. Ateizm ise kötülüğün varlığını, iyi ve her şeye gücü yeten bir Tanrı’nın var olmadığının kanıtı olarak yorumlamaktadır (Svendsen, 2018, ss. 48-49).

HANNAH ARENDT’TE KÖTÜLÜĞÜN NELİĞİ

Yahudi kökenli olan Arendt, kötülük sorununu salt ahlaki ya da salt doğal bir durum olarak değerlendirmemiştir. Arendt’in kötülüğe yaklaşımı, daha çok yaşadığı çağın sosyo-politik koşullarıyla yakından ilişkilidir. Arendt, kötülük sorgulamasını Nazi ideolojisinin temelindeki felsefi düşünceler ve öğretiler üzerinden ele almış; Nazizmin beslediği düşünce ve anlayışların insanlığın zararına yönelik teorik ve pratik eylemler ortaya koyduğunu belirtmiştir. Kendini bir felsefeciden ziyade siyaset kuramcısı olarak nitelendiren Arendt, diğer yandan bu kötülükleri ve onların kaynağını anlama ve anlamlandırma çabasıyla felsefi bir soruşturmaya girişmiştir (Bakır, 2015, s. 99).

Onun yaşadığı tarihsel sürecin paradigması, düşünce zincirleri üzerinden kötülüğün sıradanlığı ve radikal boyutuyla incelenmesine imkân tanımıştır. Öncelikle

Arendt için kötülük ne çok derinliği olan ne de tamamen yüzeysel kalan bir olgudur. Kötülük, bir mantar gibi her alana yayılabilen ve tüm dünyayı etkisi altına alabilen bir nitelik taşır. Bu kötülük, biyolojik ve nükleer bir tehdit olmanın yanı sıra yaşamın anlamına yönelik bir kötülüğü de içermektedir. Arendt'e göre derinliği olan ve radikal olabilen kötülük değil, yalnızca iyiliktir (Neiman, 2006, s. 347). Arendt açısından kötülük, gizemli ya da derin bir olgu değildir. İnsanın gerçekleştirebileceği, ortaya koyabileceği ve çeşitlendirebileceği bir durumdur. Ruhların işlenebilirliği üzerinde durarak, melekelerin yozlaşabileceğini ve bunun da eğitilebilirliğinin önemini vurgular (Neiman, 2006, s. 348).

Kötülüğe Radikal Anlamda Yaklaşmak

Arendt'in kötülüğe dair radikal yaklaşımında Nazizmin ve Avrupa'daki savaşların etkisi önemlidir. Avrupa'daki savaşların ardından, totaliter yaşamın ortaya çıkarıldığı derin kötülüklerle birlikte kötülüğün radikal doğası açığa çıkmıştır (Bernstein, 2010, ss. 256-257). Arendt'in kötülük problemine ilişkin değerlendirmeleri, yalnızca siyasal olayların çözümlemesiyle sınırlı değildir. Düşünür, eserlerinde insanın neden kötülüğe yöneldiği, hangi koşullarda iyiyi ya da kötüyü tercih ettiği ve bireyi ahlaki bakımdan sorumlu kılan unsurun ne olduğu gibi temel sorular üzerinde de durmaktadır. Aynı ailede büyüyen, benzer eğitim süreçlerinden geçen ya da aynı toplumsal çevrede yaşayan bireylerin neden farklı ahlaki tercihlerde bulunduğu, Arendt'in cevap aradığı önemli meselelerden biridir. Ona göre bu soruların anlaşılabilmesi, insanın yargılama yetisinin nasıl işlediğinin ortaya konulmasına bağlıdır. Çünkü insan, duygularının ve kişisel çıkarlarının ötesine geçerek olayları değerlendirebildiği ölçüde sağlıklı bir ahlaki muhakeme geliştirebilir. Arendt, yargılama yetisini önceden belirlenmiş kuralları mekanik biçimde uygulayan bir güç olarak değil; her somut durumda yeniden işleyen ve kendi ilkelerini değerlendirme süreci içerisinde oluşturan dinamik bir yeti olarak görmektedir (Arendt, 2019, s. 45).

Arendt, ölümünden sonra yayımlanan ve tamamlayamadığı *Zihnin Yaşamı* adlı eserinde insan zihninin düşünme, isteme (irade) ve yargılama olmak üzere birbirinden farklı üç temel yetisini ele almayı tasarlamıştır. Yargılama üzerine düşünceleri ise daha çok Sorumluluk ve Yargı'da derlenen metinlerde izlenebilir. Düşünme, insanın kendisiyle hesaplaşmasını sağlarken; isteme, eyleme yönelme iradesini ifade eder. Yargılama ise karşılaşılan tekil durumları değerlendirerek iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış birbirinden ayırt etmeyi mümkün kılan bir yetidir. Arendt'e göre insan, yaşadığı olaylara anlam kazandıran ve ahlaki değerlendirmelerini şekillendiren bu yeti saye-

sinde yalnızca olup biteni kavramakla kalmaz; aynı zamanda kötülüğü fark eder, ona karşı tavır alabilir ve kendi eylemlerini sorgulayabilir. Bu nedenle yargılama yetisi, hukuk kurallarına ya da toplumsal geleneklere bağlı olarak mekanik biçimde işleyen değil, her olayın kendine özgü koşulları içerisinde yeniden devreye giren özgün bir değerlendirme gücü niteliği taşımaktadır (Arendt, 2019, ss. 48-49).

Kötülüğe Sıradanlıkla Bakmak

Modern toplumun oluşturduğu bürokratik düzen, bireyin gerçekleştirdiği eylemleri çoğu zaman yalnızca bir “görev” olarak görmesine neden olmuştur. Böyle bir anlayışta kişi, yaptığı davranışların ahlaki sonuçlarını sorgulamak yerine, kendisine verilen görevi yerine getirmeyi yeterli görmektedir. Hannah Arendt’in “kötülüğün sıradanlığı” kavramı tam da bu noktada anlam kazanmaktadır. Arendt’e göre büyük kötülüklerin ortaya çıkması için mutlaka zalim, cani ya da psikolojik açıdan sorunlu bireylere ihtiyaç yoktur. Tarihte yaşanan birçok kitlesel suç, kendisini yalnızca görevini yerine getiren sıradan insanlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu nedenle kötülük, yalnızca olağanüstü kişiliklerin değil, eleştirel düşünme yetisini kullanmayan sıradan bireylerin de gerçekleştirebileceği bir olgu hâline gelmektedir (Bauman, 2013, s. 169).

Arendt’in bu sonuca ulaşmasında Adolf Eichmann davası belirleyici olmuştur. Nazi Almanyası’nda Yahudilerin gettolara ve imha kamplarına sürülmesinin organizasyonundan sorumlu bürokratlardan biri olan Eichmann, Kudüs’te yargılandığı süreçte birçok psikiyatrist tarafından muayene edilmiş ve herhangi bir ruhsal rahatsızlığı bulunmadığı yönünde raporlar verilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Eichmann’ın sadist, psikopat ya da sıra dışı bir kişilik olmadığı; aksine toplum içinde karşılaşılabilecek sıradan bir insan olduğu ifade edilmiştir (Arendt, 2012, s. 36).

Bu durum, Arendt’in dikkatini çeken en önemli noktalardan biri olmuş ve kötülüğün yalnızca “canavar” olarak görülen kişiler tarafından gerçekleştirildiği yönündeki yaygın anlayışı sorgulamasına neden olmuştur. Radikal kötülük kavramını ilk kez sistemli biçimde kullanan Kant da insanı, doğası gereği şeytani bir varlık olarak değerlendirmemektedir (Bernstein, 2010, s. 53). Arendt de insanın şeytani bir varlık olmadığı düşüncesini paylaşmakla birlikte, Eichmann davasından sonra Totalitarizmin Kaynakları’nda kullandığı “radikal kötülük” kavramından uzaklaşarak kötülüğün “sıradanlığı”nı öne çıkarmıştır. Ona göre Eichmann, kötülüğü bilinçli bir zalimlikten ziyade, düşünmeden itaat etmenin bir sonucu olarak gerçekleştirmiştir. Emirleri yerine getirmiş olması, onun ahlaki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü birey, her koşulda gerçekleştirdiği eylemleri sorgulama ve doğru ile yanlış ayırt etme

sorumluluğuna sahiptir (Çabuklu, 2006, s. 154).

Bu nedenle Arendt açısından asıl sorun, Eichmann'ın bürokratik sistem içerisinde bir görevli olması değil; bu sistemi sorgulamadan benimsemesidir. Eichmann, yalnızca bir çarkın dişlisi olmayı kabul etmiş, kendi muhakemesini kullanmak yerine başkalarının kararlarını uygulamayı tercih etmiştir. Arendt'e göre kötülüğün en tehlikeli yönü de burada ortaya çıkmaktadır. İnsan, düşünmeyi bıraktığında vicdanını da susturabilir; iyi ile kötüyü ayırt etme yetisini giderek kaybedebilir. Böylece sıradan görünen insanlar, uygun koşullar oluştuğunda son derece ağır insanlık suçlarının faileri hâline gelebilmektedir (Berktaş, 2012, s. 30; Günel, 2015, s. 115).

Arendt'in bu yaklaşımı yalnızca Eichmann'a yönelik değildir. Düşünür, Nazi döneminde rejime sessiz kalan ya da onu destekleyen geniş toplum kesimlerini de eleştirmektedir. Ona göre totaliter rejimler, bireylerin bağımsız düşünme ve muhakeme etme yetilerini zayıflatarak onları itaat eden kitlelere dönüştürmektedir. Bu nedenle kötülük, yalnızca belirli kişilere özgü bir özellik değil; gerekli koşullar oluştuğunda sıradan insanların da içine düşebileceği bir tehlike olarak değerlendirilmelidir (Bauman, 2013, ss. 169-170; Çabuklu, 2006, ss. 154-155; Neiman, 2006, s. 292).

SONUÇ

Kötülük problemi, yalnızca ahlaki bir mesele olarak değil; siyasal, toplumsal ve insani boyutlarıyla ele alınması gereken çok yönlü bir olgudur. Hannah Arendt, yirminci yüzyılın totaliter deneyimlerinden hareketle kötülüğün kaynağını yeniden değerlendirmiş ve geleneksel kötülük anlayışlarından farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre kötülük, yalnızca zalim veya olağanüstü kişilerin gerçekleştirdiği bir eylem değildir; düşünme ve yargılama yetisini kullanmayan, sorgulamadan itaati benimseyen sıradan bireyler aracılığıyla da ortaya çıkabilmektedir.

Arendt'in Eichmann davası üzerinden geliştirdiği “kötülüğün sıradanlığı” kavramı, bireyin gerçekleştirdiği eylemler karşısındaki ahlaki sorumluluğunu yeniden gündeme getirmektedir. Bir görevi yerine getirmek, bir sistemin parçası olmak ya da verilen emirleri uygulamak, bireyi yaptığı eylemlerin sorumluluğundan kurtarmaktadır. Bu bağlamda Arendt, kötülüğün temelinde yalnızca kötü niyetin değil; düşünme eksikliğinin, sorgulama yoksunluğunun ve yargılama yetisinin zayıflamasının da etkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Arendt'in kötülük problemine yaklaşımı, kötülüğü yalnızca geçmişte yaşanmış tarihsel olaylarla sınırlı bir mesele olmaktan çıkararak insanın her

dönemde karşılaşılabileceği ahlaki bir sorun alanı hâline getirmektedir. Düşünme, yargılama ve sorumluluk kavramları üzerinden geliştirdiği bu yaklaşım, modern toplumlarda bireyin kendi eylemleri karşısındaki sorumluluğunu hatırlatan önemli bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün sıradanlığı: Adolf Eichmann Kudüs'te* (Ö. Çelik, Çev.). Metis Yayınları.
- Arendt, H. (2019). Sorumluluk ve yargı (M. Serin, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Bakır, K. (2015). Hannah Arendt'te kötülük problemi. Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (25), 97–113. <https://doi.org/10.20981/kaygi.288134>
- Bauman, Z. (2013). *Modernite, kapitalizm, sosyalizm: Küresel çağda sosyal eşitsizlik* (F. D. Ergun, Çev.). Say Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). *Dünyayı bugünde sevmek: Hannah Arendt'in politika anlayışı*. Metis Yayınları.
- Bernstein, R. J. (2010). *Radikal kötülük: Bir felsefi sorgulama* (N. Erdoğan & F. Deniztekin, Çev.). Varlık Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). Paradigma felsefe sözlüğü. Paradigma Yayınları.
- Çabuklu, Y. (2006). *Uzam ve kötülük*. Everest Yayınları.
- Günel, H. (2015). *Hannah Arendt ve insanlığa karşı suçlar* (2. bs.). Dost Kitabevi.
- Neiman, S. (2006). Modern düşüncede kötülük: Alternatif bir felsefe tarihi (A. Sargüney, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 2002'de yayımlandı)
- Svendsen, L. (2018). *Kötülüğün felsefesi* (M. Hocaoglu, Çev.). Redingot Kitap.
- Werner, C. (2000). *Kötülük problemi* (S. Umran, Çev.). Kaknüs Yayınları.

DOĞRULUK VE BİLGİ ARASINDA: GÖDEL’İ BİR PERSPEKTİFTEN BÜYÜK DİL MODELLERİ

Tuğba Nur Tomakin*

Özet

Bu çalışma, son dönemde yaygın biçimde kullanılan büyük dil modellerinin ürettiği cevapların hangi anlamda “bilgi” sayılabileceği problemini, Kurt Gödel’in ortaya koyduğu doğruluk ile kanıtlanabilirlik ayrımı üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde büyük dil modelleri, yüksek düzeyde tutarlı, akıcı ve ikna edici metinler üretebilmekte; bu durum ise söz konusu sistemlerin yalnızca dilsel üretim araçları mı, yoksa bilgi üreten yapılar mı olduğu sorusunu yeniden gündeme getirmektedir. Çalışmanın temel problemi, doğruya benzeyen bir çıktının epistemik bakımdan ne ölçüde bilgi değeri taşıdığıdır.

Bu çerçevede ilk olarak modern dönemde David Hilbert programının temsil ettiği kesinlik ideali kısaca ele alınmakta, ardından Gödel’in tamamlanmamışlık teoremlerinin görünür kıldığı temel ayrım üzerinde durulmaktadır: Bir biçimsel sistem içerisinde üretilebilir ya da kanıtlanabilir olan ile gerçekten doğru olan her zaman özdeş değildir. Bu sonuç yalnızca matematiksel mantık açısından değil, bilgi teorisi bakımından da önemli bir sınır uyarısı taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında büyük dil modellerinin çalışma mantığı, doğruluğu doğrudan temellendiren sistemler olmaktan ziyade, istatistiksel örüntüler üzerinden anlamlı görünen çıktılar üreten yapılar olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, model tarafından üretilen bir cevabın doğruluğu ile epistemik güvenilirliği arasında zorunlu bir ayrım bulunduğu ileri sürülmektedir. Bir ifadenin ikna edici, düzenli ya da yaygın olarak tekrar edilebilir olması, onun bilgi statüsü kazanması için tek başına yeterli değildir.

Sonuç olarak çalışma, Gödel’in biçimsel sistemlere ilişkin ortaya koyduğu sınırların, çağdaş yapay zekâ tartışmalarında da öğretici olduğunu savunmaktadır. Büyük dil modelleri önemli bilişsel araçlar sunmakla birlikte, bunların ürettiği çıktılar doğruluk, gerekçelendirme ve güvenilirlik ölçütleri bakımından dış denetime ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle büyük dil modelleri, bilgi kaynağı olmaktan çok, bilgi üretim süreçlerinde kullanılan yardımcı epistemik araçlar olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Dil Modelleri, Gödel, Epistemoloji, Bilgi Problemi, Tamamlanmamışlık Teoremi.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tuğba Nur Tomakin, Sakarya Üniversitesi, Türkiye, tugba.tomakin1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0005-5543-1523

Between Truth and Knowledge: Large Language Models from a Gödelian Perspective

Abstract

This study aims to evaluate the problem of in what sense the responses generated by large language models—which have become widely used in recent years—can be considered “knowledge,” through the distinction between truth and provability established by Kurt Gödel. Today, large language models are capable of generating highly coherent, fluent, and persuasive texts; this situation brings the question of whether these systems are merely linguistic production tools or knowledge-generating structures back into focus. The central problem of this study is to what extent an output resembling the truth carries epistemic value.

Within this framework, the study first briefly examines the ideal of certainty represented by David Hilbert’s program in the modern era, and then focuses on the fundamental distinction revealed by Gödel’s incompleteness theorems: what is producible or provable within a formal system is not always identical to what is actually true. This result serves as an important cautionary limit not only from the perspective of mathematical logic but also from the standpoint of epistemology.

In the second part of the study, the operational logic of large language models is examined not as systems that directly ground truth, but rather as structures that generate outputs appearing meaningful through statistical patterns. In this context, it is argued that there is a necessary distinction between the truth of an answer produced by the model and its epistemic reliability. The fact that a statement is persuasive, coherent, or frequently repeated is not sufficient on its own for it to attain the status of knowledge.

Consequently, the study argues that the limits identified by Gödel regarding formal systems are instructive in contemporary artificial intelligence debates as well. While large language models offer significant cognitive tools, the outputs they generate require external verification in terms of accuracy, justification, and reliability. Therefore, large language models should be regarded not as sources of knowledge, but rather as auxiliary epistemic tools used in knowledge-production processes.

Keywords: Large Language Models, Gödel, Epistemology, Problem of Knowledge, Incompleteness Theorem.

GİRİŞ

Yapay zekâ sistemleri artık yalnızca teknik araçlar olarak değil, bilgiyle kurduğumuz ilişkiyi dönüştüren yapılar olarak da tartışılmaktadır. Özellikle büyük dil modelleri (Large Language Models, LLM), kullanıcıların sorularına kısa sürede akıcı, tutarlı ve çoğu zaman ikna edici cevaplar verebildiği için, gündelik ve akademik bilgi edinme süreçlerinde giderek daha fazla kullanılmaktadır. Ancak bu durum önemli bir soruyu beraberinde getirmektedir. Bir cevabın düzgün kurulmuş, bağlama uygun ve ikna edici görünmesi, onun gerçekten bilgi değeri taşıdığı anlamına gelir mi?

Çalışmanın temel problemi, büyük dil modellerinin ürettiği akıcı ve tutarlı metinlerin bilgi değeri taşıyıp taşımadığı sorusudur. Günümüzde büyük dil modelleri, doğal dil işleme alanındaki teknik gelişmeler sayesinde insan yazısına oldukça benzeyen, tutarlı ve ikna edici çıktılar üretmektedir. Oysaki bu durum, söz konusu çıktıların doğruluk, anlam ve gerekçelendirme bakımından bilgi olarak kabul edilip edilemeyeceği sorununu ortadan kaldırmamaktadır. Bu nedenle çalışmada, büyük dil modellerinin dilsel üretim kapasitesi ile epistemik anlamda bilgi üretimi arasındaki ayrım merkeze alınır.

Bu soru, büyük dil modellerinin yalnızca teknik başarılarıyla değil, epistemik statüleriyle de değerlendirilmesini gerekli kılar. Çünkü modellerin ürettiği metinler çoğu zaman bilgiye benzer bir görünüm taşır fakat bu görünüm, doğruluk, gerekçelendirme ve güvenilirlik bakımından ne derece sağlıklı üretim yaptığı belirsizdir. Dolayısıyla burada temel mesele, büyük dil modellerinin metin üretilip üretilmediği değil, ürettikleri metnin hangi şartlarda bilgi olarak kabul edilebileceğidir.

Çalışmada Gödel'in doğruluk ile sistem-içi kanıtlanabilirlik arasında ortaya koyduğu ayırmadan hareketle büyük dil modelleri ele alınacaktır. Burada hedeflenen, Gödel'in tamamlanmamışlık teoremlerini büyük dil modellerine doğrudan uygulamak değildir. Amaç, sistem içi üretim ile doğruluk güvencesi arasındaki farkı görünür kılmaktır.

Çalışmanın amacı, büyük dil modellerinin bilgi üretilip üretilmediği sorusunu Gödelci bir perspektiften değerlendirmektir. Ancak burada Gödel'in tamamlanmamışlık teoremleri doğrudan büyük dil modellerine uygulanacak teknik bir kanıt olarak değil, sistem içi üretim ile doğruluk arasındaki ayrımı düşünmeye imkân veren felsefi bir çerçeve olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, büyük dil modellerinin metin üretebilme kapasitesi ile bu metinlerin doğru, anlamlı ve gerekçelendirilmiş

bilgi değeri taşıması arasındaki fark ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yöntem bakımından bu çalışma, kavramsal ve felsefi bir değerlendirme niteliğindedir. İlk olarak Hilbert programı ve Gödel'in tamamlanmamışlık teoremleri ele alınacaktır. Ardından büyük dil modellerinin teknik ve kavramsal çerçevesi; dil modeli, Transformer mimarisi, Attention (dikkat) mekanizması ve GPT-3 örneği üzerinden kısaca açıklanacaktır. Bender ve Ji gibi araştırmacıların çalışmaları üzerinden büyük dil modellerinde anlam, niyet, halüsinasyon ve doğruluk problemleri ele alınacaktır. Son aşamada ise Gödel'in doğruluk ve kanıtlanabilirlik ayrımı merkeze alınarak, büyük dil modellerinin epistemik statüsü değerlendirilecektir.

Çalışmanın sınırlılığı, büyük dil modellerinin teknik performansını deneysel olarak ölçmeyi hedeflememesidir. Belirli bir modelin doğruluk oranını ya da halüsinasyon sıklığını test etmeye yönelik deneysel bir araştırma değildir. Ayrıca büyük dil modelleri, Gödel'in ele aldığı biçimsel sistemlerle doğrudan özdeş kabul edilmemektedir. Bu nedenle Gödelci perspektif burada teknik bir uygulama değil, analogik ve felsefi bir değerlendirme zemini olarak kullanılmaktadır. Çalışma, büyük dil modellerinin insan benzeri metin üretme kapasitesinin bilgi üretimiyle hangi açılardan ayrıldığını tartışmakla sınırlıdır.

1. GÖDEL'DE DOĞRULUK VE KANITLANABİLİRLİK AYRIMI

David Hilbert'in geliştirdiği Hilbert programı, matematiksel bilginin güvenilirliğini sezgiden çok biçimsel yapı, aksiyomlar ve çıkarım kuralları üzerinden temellendirmeyi amaçlamaktadır (Goldstein, 2018, s. 120; Nagel & Newman, 2008, s. 53). Bu yaklaşımda ispat, anlamdan arındırılmış işaretlerin belirli kurallara göre dönüştürülmesi olarak görülür; Hilbert programının amacı ise bu biçimsel yapının tutarlılığını güvenceye almak ve matematiksel doğruların tam ve karar verilebilir bir sistem içinde temellendirilebileceğini göstermektir (Goldstein, 2018, s. 128; Nagel & Newman, 2008, ss. 53, 58). Gödel, 1931'de yayınladığı çalışmada, aritmetiği kapsayan, etkin biçimde aksiyomlaştırılmış yeterince güçlü her tutarlı biçimsel sistemde, doğruluğu sistem dışından (metadüzeyden) tespit edilebilen ancak sistemin kendi aksiyomlarından hareketle ispatlanamayan önermelerin bulunduğunu gösterir. Bu iddia ilk bakışta soyut görünse de, Gödel'in izlediği yol aslında oldukça somut bir hamleye dayanır. Normalde bir önerme, ancak sistemin dışından, yani sistemi konu alan bir üst-dil (meta-dil) kullanılarak kendisi hakkında konuşulabilir hâle gelir. Bir sistem, kural olarak kendi önermeleri hakkında doğrudan konuşamaz. Gödel bu sınırı aşmak için, her önermeye tek bir sayı (Gödel sayısı) karşılık getirir; böylece “şu önerme ispat-

lanabilir değildir” gibi normalde yalnızca sistemin dışında, üst-dilde söylenebilecek bir iddiayı, sistemin kendi aritmetik diline, yani sayılar arasındaki ilişkilere dönüştürerek sistemin içine taşır. Bu sayede kurulan G önermesi, kendi ispatlanamazlığını doğrudan (“ben ispatlanamam” diyerek) değil, kendi koduna (kendi Gödel sayısına) gönderimde bulunarak dolaylı yoldan ifade eder. Sonuçta sistem tutarlıysa G önermesi sistem içinde türetilemez; sistem ω -tutarlıysa G’nin değillemesi de türetilemez (Rosser (1936), farklı bir önerme kurarak, yalnızca tutarlılık varsayımıyla da karar verilemez bir önerme bulunduğunu göstermiştir); G, doğru olduğu hâlde sistemin kendi kurallarıyla ne kanıtlanabilen ne de çürütülebilen bir önerme olarak kalır (Nagel & Newman, 2008, ss. 103-104). Bu sonuç, doğruluk ile kanıtlanabilirliğin özdeş olmadığını gösterir: bir önermenin sistem içinde kanıtlanamaması, onun yanlış olduğu anlamına gelmez. Bu durum, aritmetiği kapsayan yeterince güçlü tutarlı sistemlerin “özel olarak eksik” olması olarak nitelendirilir (Goldstein, 2018, ss. 130-131). Gödel’in ikinci teoremi, birincisinden daha keskin bir sınır koyar: Yeterince güçlü tutarlı bir sistem, kendi tutarlılığını yalnızca kendi araçlarıyla, kendi içinden kanıtlayamaz. Bir başka deyişle, bir sistemin güvenilir olduğunu göstermek için başvurulacak araçlar, o sistemin kendi kaynaklarından ibaret olamaz; sistemin kendisinin dışına taşan, ondan daha güçlü bir doğrulama ufkuna, yani bir meta-düzeye ihtiyaç duyulur (Nagel & Newman, 2008). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde büyük dil modelleri bağlamında asıl işlevsel kılınacak olan ayrım, birinci teoremin ortaya koyduğu doğruluk-kanıtlanabilirlik farkından çok, ikinci teoremin işaret ettiği bu öz-doğrulama imkânsızlığıdır: bir sistem, kendi ürettiği çıktının güvenilirliğini yalnızca kendi işleyişinden hareketle garanti edemez.

2. BÜYÜK DİL MODELLERİ VE BİLGİ ÜRETİM SORUNU

2.1. LLM’lerin Teknik ve Kavramsal Tanımı

Dil modellerinin gelişimini anlamak için, önceki doğal dil işleme yaklaşımları ile günümüzdeki büyük dil modelleri arasındaki farkı belirtmek gerekir. Önceki yaklaşımlarda model genellikle geniş metin verileri üzerinde genel bir dilsel yetkinlik kazanacak biçimde ön-eğitimden geçirilir; ardından belirli bir görevi yerine getirebilmesi için o göreve özgü veri setleriyle yeniden ayarlanırdı. Bu süreç, modelin çeviri, sınıflandırma, soru-cevap ya da özetleme gibi belirli alanlarda daha başarılı olmasını sağlasa da, her yeni görev için ayrı bir uyarlama ve çoğu zaman çok sayıda örnek gerektirirdi. Buna karşılık GPT-3 gibi büyük dil modellerinde dikkat çeken nokta, modelin her görev için ayrıca yeniden eğitilmeden, metinsel bağlam, yönerge ya da birkaç

örnek aracılığıyla farklı görevlerde kullanılabilmesidir (Brown vd., 2020, ss. 3-7).

Dil modeli, kendisine verilen metindeki önceki kelimelere ya da bağlama bakarak bir sonraki kelimeyi/token'i tahmin etmeye çalışan sistemdir. Yani model insan gibi anlam kurarak değil daha önce gördüğü dil örüntülerini referans olarak gelecek kelimeyi/tokeni tahmin ederek olasılıksal bir cevap üretir (Bender vd., 2021, s. 611).

Büyük dil modeli ise büyük metin verileriyle eğitilir ve çok sayıda parametreye sahiptir. Nitekim Brown ve arkadaşları, GPT-3'ü 175 milyar parametrelili otoregresif (autoregressive) bir dil modeli olarak tanıtır (Brown vd., 2020, s. 5).

Ayrıca büyük dil modellerinin temelini oluşturan Transformer mimarisi ve bu mimarinin merkezindeki Attention (dikkat) mekanizması, büyük dil modellerinin bugünkü başarısında belirleyici bir teknik dönüm noktasıdır. Vaswani vd.'nin Attention Is All You Need adlı çalışmasıyla öne sürülen Transformer modeli, kendinden önce yaygın olarak kullanılan tekrarlayan sinir ağları ya da evrimsel yapılardan farklı olarak, Self-Attention mekanizmasını merkeze alır. Attention mekanizması, modelin bir metindeki tokenlar arasındaki ilişkileri aynı anda değerlendirmesine imkân verir. Böylece model, bir token'i işlerken yalnızca hemen önceki tokene değil, metnin farklı yerlerindeki bağlamsal ilişkilere de ağırlık verebilir (Vaswani vd., 2017, ss. 2, 5).

Attention mekanizması, LLM'lerin neden akıcı ve bağlama uygun cevaplar üretebildiğini açıklamak bakımından önemlidir. Ancak Transformer mimarisi metindeki bağlamsal ilişkileri güçlü biçimde işleyebilse de bu işleyiş, doğruluk ve gerekçelendirme bakımından kendiliğinden epistemik güvence sağlamaz.

Brown ve arkadaşları GPT-3'ün bazı görevlerde hâlâ zorlandığını ve büyük web verileriyle eğitilmesinden kaynaklanan veri kirliliği, önyargı, adalet ve toplumsal etki gibi sorunlarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini de vurgularlar (Brown vd., 2020, ss. 5, 29-36).

Özellikle eğitim verilerinde bulunan toplumsal önyargılar, modelin kalıplaşmış ya da ayrımcı içerikler üretmesine yol açabilir. Brown ve arkadaşları, internet verileriyle eğitilen modellerin internet ölçeğindeki önyargıları yansıtabildiğini ve bu nedenle model çıktılarının tarafsız ya da nesnel bilgi olarak doğrudan kabul edilmemesi gerektiğini belirtirler (Brown vd., 2020, s. 36).

Dolayısıyla GPT-3 örneği, büyük dil modellerinin dilsel üretim kapasitesini gösterirken; bu kapasitenin doğruluk, tarafsızlık ve bilgi değeri bakımından ayrıca

sorgulanması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

2.2. Halüsinasyon ve Doğruluk Problemi

Ji ve arkadaşlarının yürüttükleri bir çalışmada Transformer tabanlı doğal dil üretim sistemlerinin daha akıcı ve tutarlı çıktılar üretebildiğini; fakat aynı zamanda halüsinasyon olarak adlandırılan, amaçlanmamış ve güvenilirliği sorunlu metinler üretmeye yatkın olduğunu belirtmektedirler (Ji vd., 2024, s. 1).

Ji ve arkadaşları halüsinasyon kavramını; uygun bir dış uyaran bulunmadığı halde gerçek gibi deneyimlenen algı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlı doğal dil üretimi bağlamında modelin anlamsız ya da verilen kaynak içeriğine sadık olmayan metinler üretmesini açıklamak için kullandıklarını belirtmektedirler. Bu kullanımın psikolojik anlamdaki halüsinasyon kavramıyla benzerlik taşıdığını belirtirler çünkü burada da ortaya çıkan içerik, gerçek ya da güvenilir bir temele dayanmadığı hâlde kullanıcıya anlamlı ve doğal görünebilir. Nitekim halüsinasyonlu metinler çoğu zaman akıcı, tutarlı ve dilsel bakımdan başarılı bir görünüm sergiledikleri için ilk bakışta fark edilmeleri güçtür. Dolayısıyla halüsinasyon, büyük dil modellerinde yalnızca basit bir yanlış üretim problemi değil, model çıktısının kaynakla ilişkisini, doğruluğunu ve güvenilirliğini doğrudan ilgilendiren temel bir sorun olarak değerlendirilmelidir (Ji vd., 2024, ss. 3-4).

Yine aynı çalışmada halüsinasyon iki temel türe ayrılır: içsel halüsinasyon ve dışsal halüsinasyon. İçsel halüsinasyon, model tarafından üretilen çıktının verilen kaynak içerikle doğrudan çelişmesi durumudur. Örnek olarak da kaynak metinde ilk Ebola aşısının 2019'da onaylandığı belirtilirken, modelin bunu 2021 olarak aktarması kaynak içerikle çelişen bir üretimdir. Dışsal halüsinasyon ise model çıktısında yer alan bilginin kaynaktan doğrulanamaması anlamına gelir. Bu durumda çıktı, kaynak tarafından doğrudan çürütülmeyebilir; fakat kaynak tarafından desteklenmediği için epistemik bakımdan güvence altına alınmış sayılmaz. Bu ayrım, büyük dil modellerinin yalnızca açık yanıtlar üretmediğini, aynı zamanda kaynakta bulunmayan fakat doğruymuş gibi görünen ek içerikler de üretebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla halüsinasyon problemi, LLM çıktılarının bilgi statüsünü değerlendirirken kaynakla uygunluk, doğrulanabilirlik ve gerekçelendirme ölçütlerinin zorunlu olduğunu ortaya koyar (Ji vd., 2024, ss. 4, 6).

Ji ve arkadaşlarının halüsinasyon tartışmasıyla birlikte ele aldığı *faithfulness* ve *factuality* ayrımı, büyük dil modellerinin epistemik statüsünü değerlendirmesi ba-

kımından önemlidir. *Faithfulness*, model tarafından üretilen metnin verilen kaynak içeriğe sadık ve onunla tutarlı olması anlamına gelir. Bu bakımdan kaynakla çelişen ya da kaynaktan desteklenemeyen üretimler, sadakat problemi doğurur. *Factuality* ise üretilen içeriğin olgusal gerçeklikle ilişkisini ifade eder; yani metnin yalnızca kaynağa uygun olup olmadığı değil, dünya bilgisi açısından doğru olup olmadığı da söz konusudur. Bu nedenle bir LLM çıktısı kaynağa sadık görünse bile olgusal doğruluk bakımından ayrıca denetlenmeye ihtiyaç duyabilir. Tersine, kaynakta yer almayan bir bilgi olgusal olarak doğru olsa bile, verilen kaynakla ilişkilendirildiğinde sadakat bakımından sorunlu kabul edilebilir. Bu ayrım, LLM çıktılarının bilgi değeri taşıyabilmesi için yalnızca dilsel tutarlılığın değil, hem kaynakla uygunluğun hem de olgusal doğruluğun dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (Ji vd., 2024, s. 5).

Büyük dil modellerinde halüsinasyon problemi, önceki doğal dil üretim modellerine kıyasla daha geniş bir çerçevede değerlendirilmelidir. Çünkü önceki modeller çoğu zaman belirli bir kaynak girdiye dayanarak çıktı üretirken, LLM'ler yalnızca verilen kaynak metne değil, büyük ölçekli eğitim sürecinde edindikleri parametrik bilgiye de başvurur. Bu nedenle LLM çıktılarında ortaya çıkan halüsinasyon, sadece kaynak metinden sapma olarak değil, modelin temsil ettiği bilgi alanıyla ve dünya bilgisiyle kurduğu sorunlu ilişki üzerinden de düşünülmelidir. Ancak burada önemli bir ayrıntı vardır: Eğitim verisinin kendisi her zaman doğru, tutarlı ya da güvenilir bilgilerden oluşmaz. İnternet ölçeğindeki veriler yanlış, eksik, çelişkili veya bağlamından kopmuş bilgiler içerebilir. Nitekim LLM'nin eğitim verisinden hareketle ürettiği bir içerik, yalnızca modelin içsel temsilde yer aldığı için olgusal doğruluk kazanmaz. Ji ve arkadaşlarının vurguladığı gibi, halüsinasyon kavramı bu nedenle *factuality*, yani olgusal doğruluk kavramıyla karıştırılmamalıdır. Bir çıktının model tarafından üretililebilir olması, onun hem kaynağa sadık hem de olgusal olarak doğru olduğu anlamına gelmez (Ji vd., 2024, s. 36).

Ji ve arkadaşları, model ve veri ölçeğinin büyütülmesinin büyük dil modellerinde önemli deneysel başarılar sağladığını belirtir. Bu modeller, farklı doğal dil işleme görevlerinde yüksek performans gösterebilmekte; yönerge ayarı ve insan geri bildirimiyle pekiştirmeli öğrenme gibi yöntemler sonrasında daha yönlendirilebilir ve kullanışlı hâle gelebilmektedir. Ancak bu gelişmeler, halüsinasyon problemini bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Aksine, büyük dil modellerinin ürettiği cevapların giderek daha akıcı, tutarlı ve ikna edici görünmesi, hatalı ya da uydurma içeriklerin fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla halüsinasyon problemi, modelin teknik

başarısına rağmen devam eden epistemik bir sınır olarak görülmelidir. LLM çıktılarının dilsel bakımdan başarılı olması, onların doğruluk ve güvenilirlik bakımından kendiliğinden bilgi statüsü kazandığı anlamına gelmez (Ji vd., 2024, ss. 35-36).

Halüsinasyon problemi, yalnızca modelin yanlış ya da uydurma metin üretmesi anlamına gelmez; aynı zamanda belirli uygulama alanlarında ciddi güvenlik ve mahremiyet riskleri doğurur. Tıbbi bir uygulamada hasta bilgi formundan üretilen halüsinasyonlu bir özet, hasta hakkında yanlış değerlendirmelere yol açabilir. Benzer biçimde, bir ilacın kullanım talimatının makine çevirisiyle hatalı biçimde üretilmesi, doğrudan insan hayatını etkileyebilecek sonuçlar doğurabilir. Ayrıca dil modellerinin eğitim verilerinden hassas kişisel bilgileri yeniden üretme ihtimali, halüsinasyon problemini mahremiyet açısından da önemli hale getirir. Nitekim halüsinasyon, LLM çıktılarının yalnızca akıcılık ve tutarlılık ölçütleriyle değil, doğruluk, güvenilirlik ve dışsal denetim ölçütleriyle de değerlendirilmesi gerektiğini gösterir (Ji vd., 2024, s. 3).

2.3. Bender’in Anlam ve Niyet Eleştirisi

Bender ve arkadaşlarının “stokastik papağan” kavramı, büyük dil modellerinin işleyişini eleştirel biçimde tanımlamak için kullanılır. Yazarlara göre dil modelleri, geniş eğitim verilerinde karşılaştıkları dilsel biçimleri, bu biçimlerin bir araya gelişine ilişkin olasılıksal ilişkiler üzerinden yeniden birleştirir; ancak bunu anlam, iletişimsel niyet ya da gerçek dünyaya ilişkin bir model temelinde gerçekleştirmez. Bu nedenle modelin akıcı ve tutarlı görünen metinler üretmesi, söz konusu metinlerin anlamlı, doğru ya da bilgi değeri taşıyan içerikler olduğu anlamına gelmez. Aksine, akıcılık insan kullanıcıda anlam ve niyet varmış izlenimi oluşturabilir. Bu durum, büyük dil modellerinin ürettiği çıktıların doğrudan bilgi olarak değil, doğruluk ve gerekçelendirme bakımından denetlenmesi gereken metinsel üretimler olarak değerlendirilmesi gerektiğini (Bender vd., 2021, ss. 616-617).

Bender ve arkadaşları, büyük dil modellerinin ürettiği metinlerdeki tutarlılık izleniminin dikkatle değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Transformer tabanlı büyük dil modelleri, geniş bağlam pencereleri sayesinde paragraf düzeyinde akıcı ve tutarlı görünen metinler üretebilir. Ancak bu tutarlılık, modelin gerçekten anlam kurduğu ya da iletişimsel bir niyete sahip olduğu anlamına gelmez. İnsan okuyucu, doğal dili yorumlarken metnin arkasında bir özne, niyet ve anlam bulunduğunu varsayma eğilimindedir. Oysa dil modeli çıktısı, bir konuşmacının niyetine ya da dünyaya ilişkin bilinçli bir kavrayışa değil, eğitim verilerindeki dilsel biçimlerin olasılıksal olarak

yeniden düzenlenmesine dayanır. Dolayısıyla büyük dil modellerinin çıktıları anlamlı görünebilir; fakat bu görünüm, çıktının bilgi değeri taşıdığını kendiliğinden kanıtlamaz (Bender vd., 2021, s. 616). Bu noktada LLM çıktılarında görülen akıcılık ve tutarlılık, epistemik doğrulukla karıştırılmamalıdır; çünkü modelin ürettiği metin, anlamı kavrayan bir öznenin gerekçelendirilmiş yargısı değil, olasılıksal dil üretiminin sonucudur.

3. GÖDEL’İ PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gödel’in tamamlanmamışlık teoremlerini büyük dil modellerine doğrudan uygulamak mümkün değildir. Çünkü Gödel’in ele aldığı sistemler, belirli aksiyomlara ve çıkarım kurallarına dayanan biçimsel-matematiksel sistemlerdir; büyük dil modelleri ise bu anlamda aksiyomatik bir ispat sistemi olarak çalışmaz. LLM’ler önermeleri biçimsel kurallarla kanıtlamaz; geniş veri kümelerinden öğrendikleri dilsel örüntüler aracılığıyla olasılıksal olarak metin üretir. Burada belirtmek istenen, Gödel’in teoremlerinin büyük dil modelleri hakkında teknik bir kanıt sunduğu değildir; çalışma bu noktada, Lucas’ın (1961) Gödel’in teoreminin mekanizm tezini çürüttüğünü, her tutarlı biçimsel sistem için o sistemin doğru olarak üretemeyeceği ama bir zihnin doğru olduğunu görebileceği bir önerme bulunacağından hiçbir makinenin zihnin tam ve yeterli bir modeli olamayacağını ileri sürdüğü tartışmadan ayrılır (Lucas, 1961, ss. 112-115). Nitekim Lucas’ın kendisi de aynı makalede, ikinci teoremin insan zihni için de benzer bir sınır doğurup doğurmadığını tartışır (Lucas, 1961, ss. 120-124); bu çalışma bu iç tartışmaya girmeksizin, yalnızca Lucas-Penrose çizgisinin sorduğu soru türünden (zihin-mekanizma özdeşliği) ayrıldığını belirtmekle yetinir. Araştırmanın ilgilendiği soru, bir sistemin zihin olup olamayacağı değil, bir sistemin ürettiği çıktının hangi koşullarda epistemik güvence taşıdığıdır. Buradan hareketle Gödel’in teoremleri burada bir kanıt değil, sistem-içi üretim ile dışsal güvence arasındaki farkı görünür kılan bir düşünme aracı, Dennett’in (2013) deyişiyle bir tür “sezgi pompası” olarak kullanılmaktadır.

Bu düşünme aracının işlevi iki farklı biçimde ortaya çıkar. Birinci teorem, bir sistemde üretilebilir ya da kanıtlanabilir olanın, doğru olanla her zaman özdeş olmadığını gösterir; bu, büyük dil modelleri bağlamında, akıcı ve tutarlı bir çıktının üretilmiş olmasının, onun doğru olduğu anlamına gelmediğini düşünmek için gevşek bir benzerlik sunar. Ancak çalışma açısından daha belirleyici olan, ikinci teoremin işaret ettiği sınırdır: yeterince güçlü bir sistem, kendi tutarlılığını yalnızca kendi araçlarıyla kanıtlayamaz; güvenilirliğini tesis etmek için kendisinin dışına taşan bir doğrulama

ufkuna ihtiyaç duyar. Büyük dil modelleri de benzer biçimde, kendi ürettikleri bir çıktının doğruluğunu yalnızca kendi işleyişlerinden hareketle garanti edemezler; bir LLM çıktısının güvenilir sayılabilmesi, modelin kendi içinden değil, kaynak kontrolü ve dışsal doğrulama gibi sistemin dışında kalan süreçlerden geçer. Nitekim halüsinasyon problemi ve stokastik papağan eleştirisinin gösterdiği gibi, sorun modelin bazı doğruları üretememesi değil, üretilmiş olan bir çıktının, üretilmiş olması nedeniyle doğru sayılamamasıdır. Bu da ikinci teoremin işaret ettiği sınıra benzeyen bir öz-doğrulama açığıdır.

Dolayısıyla büyük dil modelleri, doğrudan bilgi kaynağı olarak değil, bilgi üretim süreçlerinde kullanılabilecek yardımcı epistemik araçlar olarak değerlendirilebilir. Ancak bu değerlendirmenin de iki uç yorumdan kaçınması gerekir: ne modelin hiçbir bilgi değeri taşımadığı yönünde bir karamsarlık, ne de dilsel başarıyı doğrudan epistemik güvenceyle bir tutan bir iyimserlik savunulabilir. Gödelci perspektifin burada sağladığı temel katkı, sistem içi başarının epistemik güvenceyle karıştırılmaması gerektiğini hatırlatmasıdır; bir LLM çıktısının güvenilirliği, kaç soruyu başarıyla yanıtladığıyla değil, hangi doğruluk iddialarının hangi düzeyde (kaynakla uygunluk, olgusal doğruluk, dışsal doğrulama) gerekçelendirildiğiyle ölçülmelidir.

Hofstadter’in ifadesiyle Gödel, “ispatlanabilirliğin doğruluktan daha zayıf bir kavram olduğunu” göstermiştir (Hofstadter, 2011, s. 72). Bu ifade, çalışmanın temel ayrımı açısından önemlidir: Bir sistem içinde üretilebilir ya da ispatlanabilir olan şey, doğrulukla bütünüyle özdeş değildir. Büyük dil modelleri bağlamında da benzer biçimde, sistemin bir çıktı üretmesi o çıktının doğruluk ve bilgi değeri taşıdığını kendiliğinden garanti etmez.

KAYNAKÇA

- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency* (pp. 610–623). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>
- Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., Neelakantan, A., Shyam, P., Sastry, G., Askell, A., Agarwal, S., Herbert-Voss, A., Krueger, G., Henighan, T., Child, R., Ramesh, A., Ziegler, D. M., Wu, J., Winter, C., ... Amodi, D. (2020). *Language models are few-shot learners* (arXiv:2005.14165). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2005.14165>
- Dennett, D. C. (2013). *Intuition pumps and other tools for thinking*. W. W. Norton & Company.
- Goldstein, R. (2018). *Gödel'in tamamlanmamışlık kuramı: Gödel paradoksu ve kanıtlanması* (S. Seçkin, Çev.). Alfa Yayınları.
- Hofstadter, D. R. (2011). *Gödel, Escher, Bach: Bir ebedi gökçe belik* (E. Akça & H. Koyukan, Çev.; 1. bs.). Pinhan Yayıncılık.
- Ji, Z., Lee, N., Frieske, R., Yu, T., Su, D., Xu, Y., Ishii, E., Bang, Y., Chen, D., Dai, W., Chan, H. S., Madotto, A., & Fung, P. (2024). *Survey of hallucination in natural language generation* (arXiv:2202.03629v7). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2202.03629>
- Lucas, J. R. (1961). Minds, machines and Gödel. *Philosophy*, 36(137), 112–127. <https://doi.org/10.1017/S0031819100057983>
- Nagel, E., & Newman, J. R. (2008). *Gödel Kanıtlaması* (B. Gözkan, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Rosser, B. (1936). Extensions of some theorems of Gödel and Church. *The Journal of Symbolic Logic*, 1(3), 87–91. <https://doi.org/10.2307/2269028>
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, L., & Polosukhin, I. (2017). *Attention is all you need* (arXiv:1706.03762). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1706.03762>

TÜRK KÜLTÜREL ENTEGRASYON BAĞLAMINDA DİJİTAL EĞİTİM VE AİLESEL DEĞERLERİN EVRİMİ

Güzel Ahlitdinovna Najmidinova*

Özet

Bu makalede, küreselleşme ve dijital dönüşüm koşullarında Türk halkları arasındaki kültürel entegrasyonun, aile değerlerinin evrimi ve dijital terbiye süreçleri üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Araştırmada “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” çerçevesinde entegrasyon süreçleri ile modern eğitim teknolojilerinin aile kurumu içindeki rolü sosyo-felsefî açıdan ele alınmıştır.

Ailenin Türk toplumunun temeli olarak tarihsel modelden modern çekirdek yapıya geçişi ve dijital ortamın aile içi iletişime etkisi Özbekistan ve Türkiye örneklerinde karşılaştırma-
lı olarak incelenmiştir. Ayrıca “dijital terbiye” kavramı, Türk kültürel kodunun korunması ve gençlerin milli değerler temelinde yetiştirilmesinde bir araç olarak temellendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk entegrasyonu, aile değerleri, dijital terbiye, Türk Dünyası 2040 Vizyonu, dijital dönüşüm, kültürel kod, sosyo-felsefî yaklaşım, eğitim teknolojileri, kimlik bilinci.

* Doktora Araştırmacısı, Güzel Ahlitdinovna Najmidinova, Buhara Devlet Üniversitesi; Baş Araştırmacı, Bahouddin Nakşibendi Araştırma Merkezi, Özbekistan, najmidinovaguzal2024@gmail.com, ORCID: 0009-0002-1207-929X

Digital Education and the Evolution of Family Values in the Context of Turkic Cultural Integration

Abstract

This article analyzes the impact of cultural integration among Turkic peoples on the evolution of family values and on processes of digital upbringing under conditions of globalization and digital transformation. Within the framework of the “Turkic World 2040 Vision”, the study examines integration processes and the role of modern educational technologies within the institution of the family from a socio-philosophical perspective.

The transition of the family, as the foundation of Turkic society, from its historical model to the modern nuclear structure, together with the impact of the digital environment on intra-family communication, is examined comparatively in the cases of Uzbekistan and Türkiye. In addition, the concept of “digital upbringing” is substantiated as a tool for preserving the Turkic cultural code and for raising young people on the basis of national values.

Keywords: Turkic integration, family values, digital upbringing, Turkic World 2040 Vision, digital transformation, cultural code, socio-philosophical approach, educational technologies, identity awareness

GİRİŞ

Küreselleşme ve dijital dönüşüm, toplumların kültürel kimliklerini, aile yapılarını ve eğitim süreçlerini derinden etkilemektedir. Türk halkları açısından bu süreç, bir yandan ortak tarihî ve kültürel mirasa dayanan bütünleşme imkânlarını artırırken öte yandan geleneksel aile değerlerinin ve genç kuşakların yetiştirilme biçimlerinin dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı ve ilişkili kuruluşlar aracılığıyla yürütülen kültürel ve eğitsel işbirliği, bu dönüşümün kurumsal zeminini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türk halkları arasındaki kültürel entegrasyonun aile değerlerinin evrimi ve dijital terbiye süreçleri üzerindeki etkisini Özbekistan ve Türkiye örnekleri üzerinden sosyo-felsefî bir yaklaşımla değerlendirmektir. Çalışmada nitel bir yöntem benimsenmiştir. Konuya ilişkin bilimsel literatür, uluslararası kuruluşların belgeleri, resmî istatistikler ve kamu politikası metinleri doküman incelemesi yoluyla analiz edilmiştir. Çalışma önce küreselleşme ve kültürel entegrasyon kavramlarını ele almakta, ardından Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesindeki işbirliğini, Türkiye ile Özbekistan arasındaki kültürel etkileşimi, aile kurumundaki dönüşümü ve eğitim alanındaki gelişmeleri incelemekte, son olarak bilimsel sonuçlar ile uygulamaya yönelik öneriler sunmaktadır.

KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜREL ENTEGRASYON KAVRAMI

Kültür; toplumların tarihi hafızasını, manevi değerlerini, yaşam tarzlarını ve düşünce sistemlerini yansıtan temel unsurdur. Küreselleşme ise farklı toplumlar arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin yoğunlaşması sürecidir.

İngiliz sosyolog Anthony Giddens küreselleşmeyi şöyle tanımlar: Küreselleşme, “uzak yerleri, yerel olayların kilometrelerce ötede meydana gelen olaylarca biçimlendirileceği ve bunun tersinin de geçerli olacağı biçimde birbirine bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır” (Giddens, 1990, s. 64).

Bu bağlamda Türk halklarının kültürü yalnızca korunmakta değil, aynı zamanda dönüşmekte ve yeni koşullara uyum sağlamaktadır.

Burada önemli olan nokta şudur: Türk kültürü küreselleşme karşısında yok olmamaktadır. Aksine, kendi tarihsel kimliğini koruyarak yeni formlarda gelişmektedir. Bu nedenle araştırmamızda entegrasyon kavramını “kriz” değil, “yenilenme ve uyum” süreci olarak değerlendirdik.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE KÜLTÜREL İŞBİRLİĞİ

Türk halkları arasındaki entegrasyonun en önemli kurumsal yapılarından biri Türk Devletleri Teşkilatıdır.

1992 yılında Ankara’da gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Devletler Zirvesi bu sürecin başlangıcı olmuştur.

2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile Türk Konseyi kurulmuş, 2021 yılında ise İstanbul Zirvesi’nde bu yapı Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır.

Bu teşkilatla ilişkili önemli kurumlar arasında TÜRKSOY, TÜRKPA ve Uluslararası Türk Akademisi yer almaktadır. Türk Üniversiteler Birliği (TÜRKÜNİB) de teşkilat çerçevesinde işbirliği yürütmektedir. Bu kurumlar sayesinde Türk devletleri arasında kültürel işbirliği, eğitim projeleri, öğrenci değişim programları, sanat festivalleri, bilimsel araştırmalar geliştirilmektedir.

TÜRKİYE VE ÖZBEKİSTAN ARASINDA KÜLTÜREL ENTEGRASYON

Bu çalışmada özellikle Türkiye ve Özbekistan arasındaki kültürel ilişkiler incelenmiştir. Son yıllarda iki ülke arasında tiyatro, sinema, müzik, eğitim ve turizm alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Örneğin 2023 yılında Taşkent’te Türk Dünyası Öğrenci Tiyatro Festivali düzenlenmiştir (TÜRKSOY, 2023). Bu festivale Türkiye, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan öğrencileri katılmıştır. Festival, gençler arasında kültürel diyalogu güçlendirmiştir.

Korkut Ata Türk Dünyası Film Festivali. Bu festival Türk halklarının ortak kültürel mirasını sinema aracılığıyla dünyaya tanıtmaktadır. Özbek ve Türk yönetmenlerin ortak projeleri, kültürel yakınlaşmayı hızlandırmaktadır.

TÜRKSOY Kültür Başkenti Programı. Her yıl bir şehir “Türk Dünyası Kültür Başkenti” ilan edilmektedir. 2025 yılında Aktav, 2026 yılında ise Andican bu unvanı almıştır. Bu program sayesinde ortak kültürel etkinlikler, konserler, tiyatro gösterileri, bilimsel konferanslar düzenlenmektedir.

AİLE KURUMU VE SOSYAL ENTEGRASYON

Araştırmada aile kurumu da önemli bir sosyal unsur olarak ele alınmıştır. Türk halklarında aile, tarih boyunca toplumun temel yapısı olmuştur. Ancak küreselleşme

ve şehirleşme süreçleri aile yapısında bazı değişimlere yol açmaktadır.

Örneğin Türkiye’de tek kişilik yaşam artmaktadır, evlilik yaşı yükselmektedir, boşanma oranları artmaktadır. Buna rağmen aile değerleri tamamen kaybolmamaktadır.

Özbekistan’da ise aile kurumu hâlâ oldukça güçlüdür. 2025 verilerine göre ülkede 10 milyondan fazla aile bulunmaktadır (UzA, 2025).

Özbek-Türk Evlilikleri. Dikkat çekici gelişmelerden biri de Özbek kadınlarının Türk vatandaşlarıyla evlilik oranlarının artmasıdır. 2024 yılında Türkiye’de evlenen yabancı uyruklu gelinlerin %12,1’i, yani yaklaşık 3.500 kişi Özbekistan uyrukludur (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2025). Bu durum yalnızca bireysel bir tercih değildir. Aynı zamanda kültürel ve sosyal entegrasyonun somut göstergesidir.

Çünkü ortak dil unsurları, benzer gelenekler, aile yapısındaki yakınlık, medya ve eğitim ilişkileri iki toplum arasındaki yakınlaşmayı güçlendirmektedir.

Modern toplumda değişen aile değerleri ve dijital dönüşüm bağlamında genç neslin yetiştirilmesi sorunları, temel araştırmaları gerektirmektedir. Küresel internetin yaygın kullanımı, geleneksel aile ilişkileri kültüründe bir düşüşe ve ailenin eğitimsel işlevinin zayıflamasına yol açmaktadır. Aile imajındaki değişim, geleneksel temellerin değersizleştirilmesi, gelecekteki sosyal istikrarı tehdit eden başlıca faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle Türk halkları arasındaki kültürel bütünleşme sürecinde, “Türk kodunu” korumak ve dijital ortama uyarlamak acil bir sorun olmaya devam etmektedir.

Çalışma, sorunu incelemek için çeşitli bilimsel yaklaşımları bir araya getirdi:

1. Evrimsel yaklaşım: Aile, tarihsel süreçte şeklini ve işlevlerini değiştiren dinamik bir sistem olarak kabul edilir. Bu yaklaşım, karmaşık sistemlerin evrimine ilişkin genel kuramlardan beslenir (Moiseev vd., 1985; Prigogine & Stengers, 1986).

2. Fonksiyonel yaklaşım: T. Parsons’ın teorisine göre, aile, sosyal sistemin iç yönetimini ve manevi uyumunu sağlayan bir mekanizmadır (Parsons, 1951; Parsons & Bales, 1955).

3. Neofonksiyonalizm (“Yayılma” teorisi): Entegrasyon bir alanda (örneğin kültürde) başlarsa, kaçınılmaz olarak diğer alanlara (ekonomi, eğitim) da yayılır (Haas, 1958).

4. Sosyolojik yaklaşım: Aile, evlilik veya kan bağına dayalı, üyelerinin kar-

şıklı ahlaki sorumlulukla bağlı olduğu küçük bir sosyal gruptur (Kharchev, 1979).

Sosyal medya aracılığıyla ortaya çıkan “Batı psikolojisi” yaklaşımları (örneğin, ailenin kutsallığını sorgulamak) ulusal zihniyetle çatışmaktadır.

EĞİTİM ALANINDA ENTEGRASYON

Küreselleşme sürecinde manevi değerlerin korunması Türk devletleri için önemli bir mesele hâline gelmiştir. Özbekistan’da “Cumhuriyet Manevîyat ve Marifet Merkezi” aracılığıyla milli değerler, tarihî miras, gençlerin manevi eğitimi desteklenmektedir. Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in şu sözü bu yaklaşımı açıkça ifade etmektedir: “Toplum hayatının bedeni ekonomi ise, onun canı ve ruhu maneviyattır” (Review.uz, 2021).

Türkiye’de ise 2024 yılında kabul edilen “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” milli ve manevi değerlerin eğitim sistemi içinde güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu süreçler Türk dünyasında ortak kültürel kimliğin yeniden güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

ŞEVKET MİRZİYOYEV’İN GİRİŞİMLERİ

Araştırmada Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev’in Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde sunduğu girişimler de analiz edilmiştir.

Bu girişimler üç temel alanda toplanmaktadır:

1. Ekonomik girişimler: Türk Yatırım Fonu, ortak ticaret platformları, lojistik koridorları, dijital ticaret projeleri.
2. Sosyo-politik girişimler: Bölgesel güvenlik, barış diplomasisi, Afganistan politikası, önleyici diplomasi.
3. Kültürel ve insani girişimler: Türk Üniversitesi kurulması, öğrenci değişim programları, kültürel forumlar, bilimsel işbirlikleri.

Bu girişimler Özbekistan’ın Türk dünyasındaki aktif rolünü göstermektedir.

DİJİTAL EĞİTİM VE ULUSAL KİMLİK

Türkiye’de beş büyük üniversitede eğitim teknolojileri alanında tamamlanmış 64 doktora tezinin analizi, çalışmaların yaklaşık üçte ikisinin deneysel nitelikte olduğunu ve neredeyse tamamının örgün eğitimdeki öğrencilerle yürütüldüğünü göstermiştir (Şimşek vd., 2008). Ancak bu çalışmalarda informal ve yetişkin eğitimi (ebeveyn eğitimi) ihmal edilmiş olup, bu durum dijital eğitimde boşluklara yol açmaktadır.

Türk dünyası entegrasyonu çerçevesinde, “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” stratejisi, Türk devletleri arasında ortak bir kültürel alan yaratmayı amaçlamaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021). Kültürel bütünleşmenin önemli bir aracı olarak televizyon dizileri (örneğin, “Çalıkuşu”), aile içindeki kültürel uyum sürecinde “yumuşak güç” rolünü oynamaktadır.

Dijital eğitim stratejisinin ulusal kimliğe uyarlanması süreci, yalnızca teknolojik dönüşümü değil, aynı zamanda tarihsel ve zihinsel köklere dönüşü ve ulusal eğitim kriterlerinin korunmasını da gerektirir. Bu süreç, Türk halklarının kültürel bütünleşmesi bağlamında özellikle önemlidir ve bütünleşik bir yaklaşım temelinde uygulanmalıdır.

Öncelikle, Türk halklarının eşsiz kültürel ve zihinsel özelliklerini yansıtan “Türk kodu” kavramının dijital eğitim stratejisinin temeli olarak uygulanması önemlidir. Bu yaklaşımda aile, toplumun ana bağı ve kutsal bir değer olarak yorumlanır ve babaların ve annelerin eşit hakları, aile birliği ve tarihi “Oğuz” sistemindeki manevi süreklilik gibi değerler, dijital içerik aracılığıyla genç nesle aktarılmalıdır. Aynı zamanda, küreselleşme bağlamında, Batı psikolojik yaklaşımları ile Doğu yetiştirme kriterleri arasında bir denge kurmak acil bir konudur. Araştırmalar, bazı geleneksel aile modellerinin modern sosyal gerçeklikten kopuk olduğunu göstermektedir (Kuchmaeva, 2019). Bu nedenle, Batı modelleri körü körüne kabul edilmemeli, ulusal zihniyet ve değerlere göre uyarlanmalıdır. Önemli bir görev, özellikle sosyal ağlarda ailenin kutsallığını inkar eden yıkıcı fikirlere karşı gençlerin zihninde ulusal bir eğitimsel “bağışıklık” oluşturmaktır. Dijital ortamda ulusal kimliğin korunmasında en önemli faktörlerden biri, dilin ve alfabenin bütünlüğünün sağlanmasıdır. İnternet ve dijital eğitim platformlarında tek, bilimsel temelli bir alfabenin kullanılması ve tarihsel reformlar sonucu bozulan fonetik kalıpların yeniden tesis edilmesi, gençlerin konuşma kültürünün geliştirilmesine hizmet eder. Ayrıca, eski Türk dilinin ve genel terminolojinin öğretiminde tek tip standartların getirilmesi de önemlidir. Buna ek olarak, dijital dönüşüm sürecinde ailenin eğitimsel işlevinin güçlendirilmesi gerekmektedir. “Aile eğitimin merkezidir” kavramının modern koşullara uyarlanması ve ebeveynler için “dijital ebeveynlik” konusunda ulusal metodolojik platformların oluşturulması gerekmektedir. Aynı zamanda, gençlerin eğitiminde “tersine çevrilmiş öğrenme” yöntemleri de dahil olmak üzere modern pedagojik teknolojilerin kullanılması etkili sonuçlar vermektedir.

Dijital ortam aracılığıyla ulusal değerlerin aşılmasında medyanın ve “yumuşak güç” araçlarının önemi de yüksektir. Türk halkları arasında aile içi kültürel alışve-

rişi artırmanın bir aracı olarak televizyon dizileri ve film ürünleri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, ulusal gelenekleri ve ortak değerleri yansıtan dijital ürünlerin sayısını artırmak gereklidir.

AİLE DEĞERLERİNİN KORUNMASINDA ULUSLARARASI DENEYİMLER

Dijital eğitim ve küreselleşme bağlamında aile değerlerinin korunmasına ilişkin uluslararası deneyimler, kaynaklarda ağırlıklı olarak bilimsel araştırmalar, psikolojik yaklaşımlar ve medya aracılığıyla analiz edilmektedir:

Bilimsel ve İstatistiksel Temeller (ABD ve Rus Deneyimi)

Kaynaklara göre, aile mutluluğu ve değerleri konusu uluslararası alanda geniş çapta incelenmektedir. Örneğin 58 ampirik çalışmayı birleştiren bir meta-analiz, evli olmak ile öznel iyi oluş arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunduğunu, ancak bu ilişkinin beklenenden zayıf olduğunu göstermiştir (Haring-Hidore vd., 1985). Rus ve diğer yabancı bilim insanları, hızla değişen bir dünyada ailenin tam anlamıyla imajını yeniden oluşturmayı ve gençlerde aileye karşı değerli bir tutum oluşturmayı öncelikli olarak görmektedir.

Batı Psikolojisi ve Ulusal Yetiştirme Dengesi

Kaynaklar, uluslararası deneyim kullanılırken “Batı psikolojisi” ve “Doğu yetiştirme kriterleri” arasındaki dengeye dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Uluslararası deneyimde bazı bireyseltci yaklaşımların (örneğin, “Aile kurmanın amacı nedir?” gibi retorik sorular) Doğu aile modelini zayıflatılabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Bu nedenle, uluslararası deneyimin dijital alanda ulusal düşünce düzeyine göre aktarılması önemlidir.

Medya ve “Yumuşak Güç” (Türk Deneyimi)

Türk deneyimi, televizyon dizilerinin (örneğin, “Çalıkuşu”) özellikle Türk halkları arasında uluslararası alanda “aile içi kültürel uyum” için güçlü bir araç olarak hizmet ettiğini göstermektedir. Bu diziler, hem ulusal tiplerin hem de Batı medeniyetinin unsurlarını melez bir şekilde gençlere aktararak, dijital çağda değerlerin korunmasına yardımcı olmaktadır.

Eğitim Teknolojilerinin (EdTech) Entegrasyonu

Türkiye’deki büyük üniversitelerin deneyimleri, eğitim teknolojileri alanında ki doktora çalışmalarında çevrimiçi öğrenmenin en sık işlenen konulardan biri hâline

geldiğini göstermektedir (Durak vd., 2018). Bu, dijital ortamda çocuk yetiştirme için yeni bir metodolojik platform oluşturmaktadır, ancak bu alandaki çalışmalarda örgün olmayan ve yetişkin eğitiminin sıklıkla ihmal edildiği belirtilmektedir.

Kamu Politikası Yaklaşımları

Uluslararası uzmanlar arasında O.V. Kuchmaeva, devlet belgelerinde önerilen geleneksel aile modellerinin modern gerçeklikten (dijital dünyadan) kopuk olmaması gerektiğini savunmaktadır (Kuchmaeva, 2019). Devletin geleneksel değerleri “yapay olarak” yayma girişimi ters tepebilir; bunun yerine, modern dijital trendleri de dikkate alarak aile kurumunu desteklemek daha etkili olacaktır.

İncelenen kaynakların analizi ve konu kapsamındaki araştırmalara dayanarak aşağıdaki bilimsel sonuçlar, pratik öneriler ve tavsiyeler formüle edilmiştir:

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilimsel Sonuçlar

1. Türk halklarının bütünleşmesi sadece ekonomik bir ihtiyaç değil, aynı zamanda ortak tarihi köklere ve “Türk koduna” dayanan sosyo-felsefi bir süreçtir. Kültür, bu bütünleşme için (TÜRKSOY örneğinde olduğu gibi) itici bir faktör olarak hizmet eder ve diğer alanları (ekonomi, siyaset) olumlu yönde etkiler.

2. Aile kurumunun dönüşümü bağlamında, Türk aile sistemi (Oğuz) tarihsel olarak “pederî” aile modeline (baba lider, anne eşit) dayanmaktadır (Gökalp, 1923). Modern aşamada, küreselleşme ve dijitalleşme, aile değerlerinin geleneksel temellerini değiştirerek çekirdek aile tipini güçlendirmektedir.

3. Eğitim teknolojileri (EdTech) üzerine yapılan bilimsel araştırmalar çevrimiçi ve web platformlarına doğru ilerlese de, teori ve uygulama arasında önemli bir boşluk bulunmaktadır. Birçok doktora tezinde metodolojik eksiklikler ve düşük geçerlilik (güvenilirlik) sorunları mevcuttur (Şimşek vd., 2008).

4. Tek bir alfabe, Türk dünyasının birliği için stratejik öneme sahiptir. 1934 reformları sonucunda Özbek dilinden bazı sesli harflerin çıkarılması, dilin fonetik yapısını ve uyum kurallarını zedeledi; bu da genç neslin konuşma kültürüne yansımıştır.

5. “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” belgesi, dijital dönüşüm ve ortak bir eğitim alanı oluşturulması yoluyla Türk devletlerinin küresel rekabet gücünü artırmayı amaçlayan önemli bir programdır.

Pratik Öneriler ve Tavsiyeler

1. Akademik ve bilimsel işbirliğinin geliştirilmesi. Türk ülkelerindeki üniversiteler arasında birleşik akademik iletişim ağları oluşturmak ve bilimsel araştırmalarda ortak metodolojik standartlar getirmek önemlidir. Aynı zamanda, doktora aşamasında bilimsel metodoloji ve istatistiksel analiz disiplinlerine özel önem verilmesi ve araştırmanın pratik etkinliğinin izlenmesi sisteminin güçlendirilmesi gerekmektedir.

2. Dil politikasının iyileştirilmesi ve alfabe reformu. Ortak Türk Alfabeti Komisyonunun 2024 yılında üzerinde uzlaştığı 34 harfli ortak alfabe önerisi, özellikle dijital eğitim kaynaklarında yaygın olarak kullanılmalıdır. Özbek dilinin fonetik özelliklerini korumak için, kaybolmuş ünlülerin (ı, ö, ü) bilimsel temelde geri kazanılması ve eğitim literatürüne yansıtılması gerekmektedir.

3. Dijital eğitim ve aile kurumunun güçlendirilmesi. Ebeveynler için “dijital ebeveynlik” konusunda ulusal ve tüm Türk ülkelerini kapsayan metodolojik ve danışma platformlarının oluşturulması acil bir gerekliliktir. Ayrıca, sosyal ağlarda ailenin kutsallığına aykırı yıkıcı içeriklere karşı, ulusal eğitim kriterlerine dayalı olarak “Batı psikolojisi” ile dengelenmiş sağlıklı bir bilgi ortamı oluşturmak da gereklidir.

4. Kültürel “yumuşak güç” fırsatlarının etkin kullanımı. Türk halkları arasında “aile içi kültürel alışverişi” güçlendirmek için, ortak tarihi kahramanları ve değerleri yansıtan medya ürünlerinin (diziler, animasyonlar vb.) sayısının artırılması gerekmektedir. Buna ek olarak, Türk dünyasında düzenli olarak dijital formatta müzik yarışmaları, spor ve sanat festivalleri düzenlenmesi önerilir.

5. Kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi. TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, TÜRKSOY ve Türk Akademisi arasında eğitim ve kültür projelerinin uygulanmasında karşılıklı koordinasyonun güçlendirilmesi ve öğrenci değişim programlarından sonra sistematik olarak temasların sürdürülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Durak, G., Çankaya, S., Yünkül, E. & Mısırlı, Z. A. (2018). A content analysis of dissertations in the field of educational technology: The case of Turkey. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 19(2), 128–148. <https://doi.org/10.17718/tojde.415827>
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Gökalp, Z. (1923). *Türkçülüğün esasları*. Matbuat ve İstihbarat Matbaası.
- Haas, E. B. (1958). *The uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950–1957*. Stanford University Press.
- Haring-Hidore, M., Stock, W. A., Okun, M. A. & Witter, R. A. (1985). Marital status and subjective well-being: A research synthesis. *Journal of Marriage and the Family*, 47(4), 947–953.
- Kharchev, A. G. (1979). *Brak i sem'ya v SSSR* [SSCB'de evlilik ve aile] (2. bs.). Mysl'.
- Kuchmaeva, O. V. (2019). Ideal'naya model' sem'i v glazakh rossiyan i strategiya po povyshe-niyu tsennosti semeynogo obraza zhizni [Rusların gözünde ideal aile modeli ve aile yaşam tarzının değerini artırma stratejisi]. *Ekonomika. Nalogi. Pravo*, 12(2), 70–82.
- Moiseev, N. N., Aleksandrov, V. V. & Tarko, A. M. (1985). *Chelovek i biosfera: Opyt sistem-nogo analiza i eksperimenty s modelyami* [İnsan ve biyosfer: Sistem analizi deneyimi ve modellerle deneyler]. Nauka.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
- Parsons, T. & Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. Free Press.
- Prigogine, I. & Stengers, I. (1986). *Poryadok iz khaosa: Novyy dialog cheloveka s prirodoy* [Kaostan düzen: İnsan ve doğa arasında yeni bir diyalog]. Progress.
- Review.uz. (2021, 20 Ocak). *Yangi O'zbekistonni barpo etishda ikkita mustahkam ustunga tayanamiz – Shavkat Mirziyoyev*. <https://review.uz/uz/post/yangi-ozbekistonni-barpo-etishda-ikkita-mustahkam-ustunga-tayanamiz-shavkat-mirziyoyev>
- Şimşek, A., Özdamar, N., Becit, G., Kılıçer, K., Akbulut, Y. & Yıldırım, Y. (2008). Türkiye'deki eğitim teknolojisi araştırmalarında güncel eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 439–458.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Turkic world vision – 2040* [Türk dünyası 2040 vizyonu]. <https://turkicstates.org/u/d/haberler/turkic-world-vision-2040-2396-97.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2024* [Haber bülteni]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>
- TÜRKSOY. (2023, 23 Mayıs). *Students' theater festival of the Turkic world held in Uzbekistan*. <https://www.turksoy.org/en-US/news/students-theater-festival-of-the-turkic-world-held-in-uzbekistan-8mh5>
- UzA. (2025, 25 Ağustos). *O'zbekistonda 2025 yil hisobida oilalar soni*. https://uza.uz/en/posts/ozbekistonda-2025-yil-hisobida-oilalar-soni_752844

TÜRKİYE MÜFREDATINDA “ORTA ASYA” KAVRAMI YERİNE “TÜRKİSTAN” İFADESİNİN KULLANILMASININ KIRGIZİSTAN MEDYASINDAKİ YANSIMALARININ ANALİZİ*

Damla Karadeniz**
Ömer Faruk Karaman***

Özet

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” kapsamında hayata geçirilen müfredat yapılandırılması çerçevesinde, geleneksel coğrafi ve siyasi bir terim olan “Orta Asya” kavramı yerine tarihsel, kültürel ve jeopolitik bir derinliğe sahip “Türkistan” ifadesinin kullanılmaya başlanması Kırğızistan medyasına yansımaları incelenmiştir. Araştırma, bu söylemsel dönüşümün Türk dünyasının egemen aktörlerinden biri olan ve tarihsel kimlik tartışmalarında merkezi bir konumda yer alan Kırğızistan’ın dijital medyasında ve kamuoyunda nasıl bir karşılık bulduğunu veriye dayalı yöntemlerle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eğitim müfredatlarında tercih edilen terminolojiler, yalnızca pedagojik birer araç olmayıp, aynı zamanda devletlerin jeopolitik vizyonlarını ve uluslararası ilişkiler stratejilerini yansıtan yumuşak güç unsurlarıdır. Bu doğrultuda, Türkiye’deki eğitim sisteminde yaşanan bu köklü değişim, bölge ülkelerindeki kimlik inşası tartışmalarına da doğrudan etkilene potansiyeline sahiptir. Araştırma metodolojisi çerçevesinde, Kırğızistan’da faaliyet gösteren yaygın çevrimiçi haber platformları ve dijital medya kaynaklarından “Türkistan”, “Orta Asya” ve “Türkiye eğitim sistemi” anahtar kelimeleri kullanılarak Python tabanlı Google Colab ortamında web kazıma yöntemiyle kapsamlı bir veri taraması yapılmıştır. Elde edilen metinsel veriler ve kullanıcı yorumları, doğal dil işleme ve yapay zeka destekli metin madenciliği yöntemleriyle tasnif edilerek duygu analizine tabi tutulmuştur. Kelime frekans analizleri ve duygu durum modelleri sonucunda, Kırğızistan dijital kamuoyunda konuya dair tek yönlü bir algının bulunmadığı, aksine dinamik ve kutuplaşmış bir tartışma zemininin oluştuğu saptanmıştır. Yapılan duygu analizi neticesinde, incelenen dijital içerik ve yorumların %56,3’ünün (847 metin) olumsuz, %33,4’ünün (502 metin) olumlu ve %10,3’ünün (155 metin) ise nötr bir eğilime sahip olduğu belirlenmiştir. Olumsuz yorumlarda egemenlik ve politik kaygılar ön plana çıkarken, olumlu yorumlarda ortak tarihsel miras ve kültürel bağlar vurgulanmıştır. Analiz verileri, konuya ilişkin net duruş sergileyen (olumlu veya olumsuz) kullanıcıların ürettiği metinlerin uzunluk ve içerik çeşitliliği

* Bu bildiri, TÜBİTAK BİDEB 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında 2024/1 döneminde desteklenen, 1919B012424345 başvuru numaralı “Türk Literatüründe ‘Orta Asya’dan ‘Türkistan’a Geçişin Kazakistan ile Kırğızistan Medyasında Yansımaları ve Toplumun Algısı” başlıklı projeden üretilmiştir.

** Lisans Öğrencisi, Damla Karadeniz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, dmla.kardnz@gmail.com

*** Dr. Öğretim Üyesi, Ömer Faruk Karaman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye, omerfaruk.karaman@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0353-9805

bakımından nötr yaklaşımlara kıyasla belirgin şekilde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum, kavramsal dönüşümün Kırgızistan kamuoyunda güçlü bir entelektüel ve ideolojik hassasiyet uyandırdığını doğrulamaktadır. Çalışma, eğitim politikaları ile uluslararası ilişkiler ve medya çalışmaları literatürünü veri bilimi ekseninde birleştiren özgün bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Orta Asya, Kırgızistan Medyası, Eğitim Müfredatı, Metin Madenciliği, Duygu Analizi.

An Analysis of the Reflections in the Kyrgyz Media of the Use of the Term “Turkistan” Instead of “Central Asia” in Türkiye’s Curriculum

Abstract

This study examines the reflections in the Kyrgyz media of replacing the traditional geographical and political concept of “Central Asia” with the term “Turkistan”—a concept possessing historical, cultural, and geopolitical depth—within the framework of the curriculum restructuring implemented by the Ministry of National Education of the Republic of Türkiye in 2024 under the “Century of Türkiye Education Model.” The research aims to analyze, through data-driven methods, how this discursive transformation has resonated in the digital media and public opinion of Kyrgyzstan, a sovereign actor in the Turkic world that occupies a central position in historical identity debates. Terminologies preferred in educational curricula are not solely pedagogical tools, but also soft power elements reflecting the geopolitical visions and international relations strategies of states. Accordingly, this radical change in the Turkish education system has the potential to directly influence identity-building discussions in regional countries. Within the framework of the research methodology, a comprehensive data scan was conducted using web scraping techniques in a Python-based Google Colab environment across mainstream online news platforms and digital media sources operating in Kyrgyzstan, using the keywords “Turkistan,” “Central Asia,” and “Türkiye education system.” The obtained textual data and user comments were classified and subjected to sentiment analysis using natural language processing (NLP) and AI-supported text mining methods. As a result of word frequency analyses and sentiment modeling, it was determined that there is no unilateral perception of the issue in the Kyrgyz digital public sphere; rather, a dynamic and polarized discussion ground has emerged. The sentiment analysis revealed that 56.3% (847 texts) of the examined digital content and comments had a negative tendency, while 33.4% (502 texts) were positive, and 10.3% (155 texts) were neutral. While sovereignty and political concerns came to the forefront in negative comments, a common historical heritage and cultural ties were emphasized in positive ones. The analysis data show that texts produced by users exhibiting a clear stance (positive or negative) on the subject are significantly richer in length and content diversity compared to neutral approaches. This situation confirms that the conceptual transformation has aroused strong intellectual and ideological sensitivity in the Kyrgyz public. The study presents an original perspective that integrates the literature on education policies, international relations, and media studies around the axis of data science.

Keywords: Turkistan, Central Asia, Kyrgyzstan Media, Educational Curriculum, Text Mining, Sentiment Analysis.

1. GİRİŞ

Kavramlar, yalnızca fiziksel coğrafyaları ya da bölgesel sınırları tanımlayan dilsel araçlardan ibaret değildir; aynı zamanda toplumların tarihsel hafızasını, kültürel aidiyet kalıplarını ve devletlerin jeopolitik vizyonlarını yansıtan kurucu stratejik inşa unsurlarıdır. Bir devletin resmi ideolojisi, gelecek tasavvuru ve dış dünya ile kurduğu siyasi-kültürel bağlar, en somut ve kurumsallaşmış ifadesini eğitim müfredatlarında bulur. Müfredat metinlerinde tercih edilen kelimeler, kolektif hafızanın inşasında ve yeni nesillerin dış dünyaya yönelik algı kalıplarının biçimlendirilmesinde kurucu bir rol oynamaktadır. Türkiye’de son yıllarda eğitim ve müfredat politikalarında gözlemlenen söylemsel dönüşümler, bu kimliksel ve stratejik inşa sürecinin en güncel ve somut örneklerinden birini sunmaktadır. Özellikle 2024 yılında Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” adıyla (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024) kamuoyuyla paylaşılan yeni müfredat taslaklarında ve öğretim programlarında, geleneksel olarak uluslararası literatürde ve diplomatik ilişkilerde uzun süredir kabul gören “Orta Asya” kavramı yerine, tarihsel ve kültürel derinliği barındıran “Türkistan” ifadesinin kademeli ve belirgin bir biçimde kullanılmaya başlanması dikkat çekici bir kavramsal değişikliğe işaret etmektedir. Söylem analizleri çerçevesinden bakıldığında, “Orta Asya” kavramsallaştırmasının büyük ölçüde 19. yüzyıl coğrafya terminolojisi ve modern uluslararası ilişkiler sistemi tarafından üretilen, bölgeyi daha çok coğrafi sınırları ve jeopolitik statükosu temelinde tanımlayan, Sovyet dönemi sonrasındaki sınırlar ekseninde ele alan sınırlı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Buna karşılık “Türkistan” kavramı; Türk halklarının ortak tarihsel geçmişine, ortak medeniyet tasavvuruna, dil, inanç ve kültür birliğine doğrudan gönderme yapan, coğrafi sınırların ötesinde kurucu bir aidiyet dünyasını ifade eden köklü bir tarihsel arka plana sahiptir (Babayar, 2018; Eryılmaz, 2021). Dolayısıyla Türkiye’nin eğitim müfredatında gerçekleştirdiği bu kavramsal güncelleme ve terminolojik değişim, yalnızca eğitimsel veya teknik bir tercih olarak okunamayacak kadar geniş kapsamlıdır. Bu söylemsel dönüşümün, ortak bir dil, tarih ve kültür şuuruна sahip Türk dünyasının diğer egemen bileşenleri tarafından nasıl algılandığı, yorumlandığı ve konumlandırıldığı hem uluslararası ilişkiler hem de kültürel sosyoloji ve karşılaştırmalı eğitim bilimleri açısından kritik bir araştırma konusudur. Türkiye’de eğitim politikaları düzeyinde gerçekleşen bu jeopolitik ve kavramsal dönüşüm, şüphesiz sadece ulusal sınırlar içinde kalmamış, hedef coğrafya olarak nitelendirilebilecek bölge ülkelerde de farklı yankıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de müfredat düzeyinde gerçekleşen söz konusu söylemsel dönüşümün, Türk dünyasının kilit aktörlerinden biri olan Kırgızistan’daki medya yansımalarını ve kamuoyu algısını incelemeyi amaçlamaktadır. Kırgızistan’ın çalışma evreni olarak seçilmesinin temel nedeni, ülkenin Sovyet sonrası dönemde hem tarihsel ve kültürel kimlik tartışmalarında sahip olduğu merkezi konum, hem de Türk dünyası entegrasyon süreçlerindeki ve Türk Devletleri Teşkilatı içerisindeki kurucu ve aktif rolüdür. Araştırma, Kırgızistan medyasında ve dijital kamuoyunda “Türkistan” kavramının hangi bağlamlarda yeniden kullanıldığı, bu kavramsal değişime yönelik kamusal algının yönünü (olumlu, olumsuz, nötr) ve haber içerikleri ile kullanıcı yorumlarını elde edilen veriler doğrultusunda analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın literatüre sağladığı temel katkı, uluslararası ilişkiler, karşılaştırmalı eğitim bilimleri ve söylem analizi gibi geleneksel olarak nitel yöntemlerin ağırlıkta olduğu alanları, modern veri bilimi, veri analizi ve doğal dil işleme metodolojileri ile disiplinlerarası bir zeminde buluşturmasıdır. Dijital dünyada bırakılan ayak izleri ve çevrim içi platformlardaki kullanıcı reaksiyonları, kamuoyunun anlık, filtersiz ve doğal tepkilerini ölçmede anket veya mülakat yöntemlerine kıyasla çok daha geniş ölçekli ve manipülasyondan uzak veri sunmaktadır. Araştırma kapsamında, Kırgızistan medyasındaki tartışmalar metin madenciliği yaklaşımlarıyla ele alınarak, kavramsal dönüşümün hedef ülke üzerinde dönüştürücü etkisi somut verilerle ortaya konulmuştur.

2. TÜRKİSTAN VE ORTA ASYA KAVRAMLARININ TARİHSEL, SİYASAL VE EPİSTEMOLOJİK GELİŞİMİ

Tarih boyunca Türklerin yaşadığı geniş Avrasya coğrafyasını tanımlamak üzere kullanılan “Türkistan” ve “Orta Asya” kavramları, yalnızca coğrafi birer adlandırma olmanın çok ötesinde; Türk dünyasına ilişkin tarihsel, kültürel ve jeopolitik tasavvurların en köklü ifadeleridir. Bu iki kavramın tarihsel evrimi incelendiğinde, “Türkistan”ın bölge halklarının içsel bir kimlik ve mekân algısının ürünü olduğu; “Orta Asya”nın ise bölgeyi dışarıdan tanımlayan, Batı merkezli epistemolojik ve sömürgeci bir bakış açısıyla inşa edildiği görülmektedir. Etimolojik olarak “Türk” sözcüğü ile Farsça kökenli “-istan” ekinin birleşiminden doğan ve “Türklerin ülkesi” anlamına gelen Türkistan kelimesi (Babayar, 2018, s. 31), salt dilsel bir birleşimden ibaret değildir. Bu kavram, Türklerin zaman ve mekân içerisindeki dönüşümünü, tarihsel sürekliliğini ve coğrafya ile kurdukları ilişkinin kavramsallaşmış hâlini yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu terminolojik gelişim, aynı coğrafyanın içeriden ve dışarıdan nasıl farklı anlam dünyalarıyla kurgulandığını ortaya koyan çok katmanlı bir inceleme alanıdır.

Türkistan kavramının zihinsel ve mekânsal kökenleri, terimin yazılı kaynaklarda sistematik olarak kullanılmasından çok daha öncesine, İslamiyet öncesi Türk toplumlarının coğrafya anlayışına uzanmaktadır. Erken dönem Türk siyasi organizasyonlarında coğrafya; modern anlamda statik ve sabit sınırlarla değil, siyasi egemenlik, göçebe hareketliliği, ekonomik faaliyetler ve kültürel etkileşimler çerçevesinde şekillenen dinamik bir “yaşam alanı” olarak algılanmıştır. Orhun Yazıtlarında geçen “Türk bodun” (Türk milleti) ve “Türk eli” (Türk ülkesi/devleti) gibi ifadeler, siyasi otorite ile mekânsal bütünlüğü aynı anda ifade eden terimlerdir (İnan, 1976, s. 45-47). Bu dönemde egemenliğin ilahi bir meşruiyete dayandırıldığı “kut” anlayışı ile bireyin ve topluluğun kendisini ait hissettiği “yurt” bilinci, mekânı kutsal bir düzenin ve kimliğin ayrılmaz bir parçası kılmıştır. Çin yıllıklarında dahi Türklerin yaşadığı alanlar belirli bir siyasi ve kültürel bütünlük içerisinde tanımlanmış; bu coğrafya, Edward Said’in “öteki” kavramı bağlamında Çin medeniyetinin “merkez-çevre” tasavvuru içerisinde hem bir tehdit hem de İpek Yolu eksenli bir ticaret ve geçiş bölgesi olarak kurgulanmıştır.

İslamiyet’in kabulüyle birlikte, 9. yüzyıldan itibaren Arap ve Fars coğrafyacıların eserlerinde sistematik biçimde kullanılmaya başlanan “Türkistan” terimi (Findley, 2005, s. 67), başlangıçta Maverâünnehir’in (Seyhun ile Ceyhun nehirleri arasındaki bölge) kuzeyinde ve doğusunda Türklerin yaşadığı toprakları tanımlarken zamanla çok daha geniş bir medeniyet havzasının adı olmuştur (Taşağıl, 2012). İslam coğrafyacıları, bu bölgeyi Wallerstein’in dünya-sistem teorisi bağlamında pasif bir çevre değil; aksine ticaret ve kültürel etkileşim açısından dinamik, yarı-merkezi bir alan olarak konumlandırmışlardır. İpek Yolu güzergâhında yer alan Semerkand, Buhara, Taşkent ve Fergana gibi şehirler, bu coğrafyayı yalnızca bir step sahası olmaktan çıkarıp İslam dünyasının önemli bilim ve kültür merkezlerine dönüştürmüştür (Golden, 1992, s. 112). Farabi, İbn Sina, Biruni ve Yusuf Has Hacib gibi düşünürlerin bu havzada yetişmesi, Türkistan’ın entelektüel bir merkez olarak algılanmasını sağlamıştır. Karahanlılardan Gaznelilere, Selçuklulardan bilhassa Timur İmparatorluğu’na kadar pek çok devlet, bu kavramı yalnızca bir coğrafi sınır değil, siyasi meşruiyetlerinin ve medeniyet tasavvurlarının ideolojik bir referansı olarak kullanmış; böylece Türkistan, özne merkezli bir kimlik alanı hâlini almıştır.

Buna karşın uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan “Orta Asya” kavramı, oldukça geç dönemde ve dışsal bir bilgi üretim sürecinin neticesinde, Avrupa merkezli bir konumlandırmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Antik Çağ’dan Orta Çağ Avrupa’sına kadar Asya içleri egzotik, mitolojik ve belirsiz bir “uzak doğu”

olarak tasavvur edilmiştir. 10. yüzyıldan itibaren El-İstahri, İbn Havkal, Makdisi ve Biruni gibi İslam coğrafyacıları bu bölgeleri sistematik biçimde incelese de modern anlamda bir “Orta Asya” kategorizasyonu yapmamışlardır (Sinor, 1990, s. 55). Ancak 15. ve 17. yüzyıllar arasında haritacılığın gelişmesiyle birlikte bölge, Michel Foucault’nun bilgi-iktidar ilişkisi çerçevesinde ölçülebilir ve kontrol edilebilir bir nesneye dönüştürülmüştür. 19. yüzyılda Batılı coğrafyacılar tarafından icat edilen “Central Asia” (Orta Asya) terimi, dünyayı bilimsel sınıflandırma ihtiyacının yanı sıra, Rus İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki jeopolitik güç mücadelesinin stratejik bir aracı olarak akademik ve diplomatik literatüre yerleşmiştir (Brower & Lazzerini, 1997).

18 ve 19. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu’nun bölgeye yönelik askerî ve idari genişlemesi, her iki kavramın anlam dünyasında derin kırılmalar yaratmıştır (Brower, 2003, s. 88). 1867’de kurulan Türkistan Genel Valiliği ile “Türkistan” kavramı, sömürgeci bir idari düzenin sınırlarına hapsedilerek çift katmanlı bir yapı kazanmıştır (Brower, 2003; Taşağıl, 2012). Aynı dönemde Osmanlı basınında ve entelektüel çevrelerinde Türkistan, pan-İslamcı ve pan-Türkist söylemlerin etnik ve dini dayanışma alanı olarak yankı bulmuştur. Asıl büyük dönüşüm ve tasfiye ise Sovyetler Birliği döneminde yaşanmıştır. Sovyet uluslaşma politikaları, bölge halklarının ortak tarihsel hafızasını zayıflatmak ve onları izole ulusal kimlikler altında asimile etmek amacıyla “Türkistan” kavramını kamusal alandan bilinçli olarak silmiştir. Bunun yerine bölge; beş ayrı cumhuriyete bölünmüş; Kazakistan dışındaki dört cumhuriyet “Srednyaya Aziya” (Orta Asya) adı altında resmî bir bölgesel kategori, salt bir ekonomik ve ideolojik planlama birimi hâline getirilmiştir (Sönmez, 2025; Taşağıl, 2012). Bu katı süreçte Türkistan kavramı, resmî ideolojinin dışında kalarak ancak diaspora hareketlerinde ve kültürel bellekte alternatif bir anlatı olarak yaşamaya devam edebilmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması, uzun yıllar bastırılan bu tarihsel hafızanın yeniden gün yüzüne çıkmasına olanak tanıyan köklü bir dönüşüm sürecinin başlangıcı olmuştur. Benedict Anderson’un “hayali cemaatler” teorisi çerçevesinde okunduğunda bu süreç (Anderson, 2006, s. 6), bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerin bir yandan kendi ulusal kimliklerini inşa ederken diğer yandan ortak bir aidiyet arayışına girmelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda “Türkistan” kavramının yeniden canlanması üç temel ekseninde gerçekleşmiştir: Eğitim ve tarih yazımı aracılığıyla sağlanan kültürel yeniden üretim; Türkiye’nin öncülüğünde kurulan ve gelişen Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapılarla kurumsallaşan siyasal söylem; ve Kazakistan’ın yeniden yapılandığı Türkistan şehrinin 31 Mart 2021’de Türk Keneşi gayriresmî zirvesinde

“Türk dünyasının manevi başkenti” ilan edilmesiyle somutlaşan mekânsal yeniden anlamlandırma. Sonuç itibarıyla günümüzde “Orta Asya” terimi uluslararası sistemde, jeopolitik analizlerde ve ekonomik entegrasyon tartışmalarında dışsal ve analitik bir coğrafi kategori olarak yerleşik kullanımını sürdürse de; “Türkistan” kavramı, bölge halklarının kendi köklerine dönerek ortak hafızalarını, kültürel aidiyetlerini ve gelecek vizyonlarını modern bir zemin üzerinde yeniden ürettikleri tarihsel ve kurucu bir kimlik mefhumu olarak varlığını güçlü bir biçimde sürdürmektedir.

3. TEORİK ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Araştırma, metodolojik açıdan nicel veri analitiği ile nitel söylem yapılarını bir araya getiren karma bir veri bilimi tasarımı üzerine kurulmuştur. Karşılaştırmalı eğitim ve uluslararası ilişkiler alanındaki mevcut söylem çalışmaları sınırlı sayıda metin üzerinden yürütülen geleneksel nitel yöntemlerle sınırlı kalırken, bu çalışmada dijital ayak izlerinden faydalanılarak geniş ölçekli, veriye dayalı ve objektif bir model benimsenmiştir. Çalışmanın veri toplama, araştırma, tasnif ve analiz süreçleri tamamen dijital araştırma kütüphaneleri ve yapay zeka destekli metin madenciliği teknikleriyle yürütülmüştür.

3.1. Veri Toplama ve Web Kazıma

Araştırmanın veri tabanını oluşturmak amacıyla, Kırgızistan’da ulusal düzeyde yayın yapan, internet trafiği yüksek ve dijital etkileşim oranı güçlü olan çevrimiçi haber platformları, dijital medya organları, resmi haber ajansları ve bu platformların sosyal medya uzantıları hedef kaynak olarak seçilmiştir. Veri toplama sürecinde, araştırmanın odak noktasını oluşturan ve Türkiye’deki müfredat değişimini doğrudan ya da dolaylı olarak ele alan içerikleri saptamak adına “Türkistan”, “Orta Asya” ve “Türkiye eğitim sistemi” anahtar kelimeleri ve bunların anlamsal türevleri belirlenmiştir. Bu anahtar kelimeler referans alınarak, Python programlama dili tabanlı gelişmiş kütüphaneler vasıtasıyla Google Colab bulut bilişim ortamında özel web kazıma algoritmaları tasarlanmış ve çalıştırılmıştır. Geliştirilen yazılımlar sayesinde, belirlenen tematik odak noktasına giren haber metinleri, başlıklar, yayın kaynakları, paylaşım tarihleri ve en önemlisi bu haberlerin altında dijital kamuoyu tarafından bırakılan kullanıcı yorumları sistematik bir şekilde veri tabanına çekilmiştir. Kazıma işlemi neticesinde, analiz edilebilir nitelikte ve tekrarlanan kayıtlardan arındırılmış toplam 1.504 adet dijital metin bileşeni (haber içeriği ve kullanıcı yorumu) araştırmanın ana veri setini oluşturmuştur.

3.2. Doğal Dil İşleme ve Duygu Analizi

Web kazıma yöntemiyle elde edilen geniş metin yığınının geleneksel yöntemlerle manuel olarak incelenmesi nesnellik, doğruluk ve zaman yönetimi açısından ciddi sınırlılıklara sahip olduğundan, verilerin tasnifinde Doğal Dil İşleme tekniklerinden yararlanılmıştır. Metin madenciliği sürecinin ilk aşamasında, veriler üzerinde bilgisayar destekli ön işleme adımları uygulanmıştır. Bu kapsamda, anlamsal gürültüyü önlemek adına noktalama işaretleri temizlenmiş, stop-words olarak adlandırılan ve anlamsal ayırt ediciliği bulunmayan bağlaç, edat ve ünlem gibi kelimeler metinden arındırılmış ve Kırgızca/Rusça dil yapılarına uygun şekilde kelimelerin morfolojik kök analizi yapılmıştır.

Ön işleme tamamlanan temiz metinler, yapay zeka destekli duygu analizi modellerine tabi tutulmuştur. Algoritmalar, hedef dillerdeki anlamsal tonları, kullanılan sıfatların yoğunluğunu, cümle içi bağlamsal yönelimleri ve anlamsal kalıpları değerlendirerek her bir metin bileşenini “Olumlu”, “Olumsuz” ve “Nötr” olmak üzere üç temel kategoriye ayırmıştır. Ayrıca, hangi kavramların hangi kelimelerle ve hangi temalarla daha sık yan yana geldiğini saptamak, söylem ağlarını görünür kılmak amacıyla kelime frekans analizi gerçekleştirilmiştir. Bu yenilikçi yöntem, kavramın kamuoyu nezdindeki algısını manipülasyondan uzak, objektif ve ölçülebilir değerlendirme imkânı sağlamıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kırgızistan medyasından ve dijital platformlarından elde edilen verilerin yapay zeka destekli metin madenciliği algoritmalarıyla analizi, “Türkistan” kavramsal dönüşümünün Kırgızistan kamuoyunda tek boyutlu bir yankı odası yaratmadığını; aksine son derece dinamik, çok katmanlı, çok sesli ve kutuplaşmış bir tartışma alanı meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen sayısal veriler ve bunların anlamsal dağılımları aşağıda detaylandırılmıştır.

4.1. Kırgızistan Kamuoyu Algısı ve Frekans Dağılımı

Duygu analizi modellerinin toplam 1.504 veri bileşeni (haber metinleri ve kullanıcı yorumları) üzerinde yapılan sınıflandırma sonuçlarına göre, Kırgızistan dijital medyasında ve kullanıcı reaksiyonlarında “Türkistan” söylemine yönelik yaklaşımın genel frekans ve yüzdelik dağılımı şu şekildedir:

Duygu Kategorisi	Frekans (Yorum / İçerik Sayısı)	Yüzdelik Oran (%)
Olumsuz	847	56,3
Olumlu	502	33,4
Nötr	155	10,3
Toplam	1.504	100,0

Tablo 1.

Kırgızistan Dijital Medyasında “Türkistan” Söylemine Yönelik Duygu Dağılımı (N = 1.504)

Elde edilen veriler bütüncül olarak incelendiğinde, incelenen dijital içeriklerin ve kamuoyu tepkilerinin yarısından fazlasını %56,3'lük bir kesimin (847 adet metin) olumsuz yaklaşımların oluşturduğu açıkça görülmektedir. Buna karşın, küçümsenmeyecek düzeydeki %33,4'lük bir kesim (502 adet metin) Türkiye'nin bu adımını olumlu, destekleyici ve yapıcı bir yaklaşımla karşılamıştır. Süreç hakkında herhangi bir fikir beyan etmeyen, ideolojik yorum barındırmayan ya da sadece gelişmeyi nesnel bir haber diliyle aktaran nötr içeriklerin oranı ise %10,3 (155 adet metin) düzeyinde kalmıştır.

4.2. Söylemsel Bağlam ve Metin Tonlarının Analizi

Kelime frekans analizleri ve metinlerin nitel içerikleri bu sayısal dağılımın arkasındaki ideolojik, kültürel ve sosyo-politik gerekçeleri görünür kılmaktadır. Sınıflandırılan kategorilerin bağlamsal içerikleri ve argümantasyon yapıları şu şekildedir:

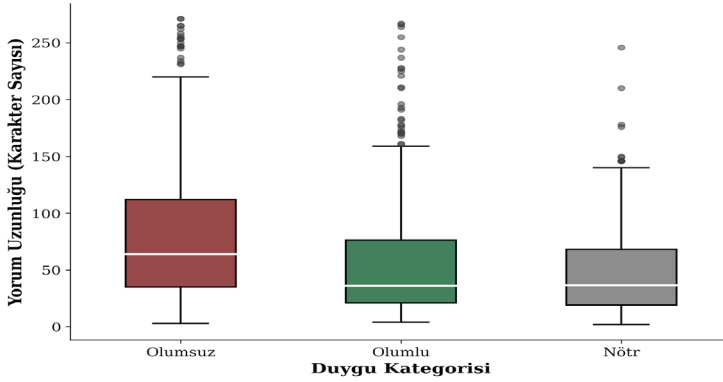
1. Olumsuz Söylemlerin Bağlamı (%56,3): Olumsuz kategoride yer alan 847 yorum ve haber içeriği derinlemesine incelendiğinde, temel direnç noktasının “ideolojik ve politik kaygılar” üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu metinlerde “Türkistan” terimi; modern ulus-devlet egemenliğine, Kırgız ulusal kimliğinin özgünlüğüne ve bölgedeki mevcut jeopolitik statüko dengelerine yönelik potansiyel bir risk veya meydan okuma alanı olarak yorumlanmıştır. Eleştirilerin bir diğer boyutunu ise, bu tür adımların pan-türkist ya da neo-osmanlıcı bir söylem alanı üreterek bölge siyasetinde ve dış ilişkilerde gereksiz kutuplaşmalara, egemenlik sınırlaması endişelerine yol açabileceği yönündeki politik yaklaşımlar oluşturmaktadır.

2. Olumlu Söylemlerin Bağlamı (%33,4): Türkiye'nin attığı adımı olumlu bulan

ve destekleyen 502 metinsel veri, ağırlıklı olarak “tarihsel hafıza, ortak kimlik ve kültürel yaklaşma” temaları etrafında şekillenmektedir. Bu gruptaki kullanıcılar, entelektüeller ve analistler; “Orta Asya” kavramının sömürgeci dönemlerin, Çarlık Rusyası coğrafya terminolojisinin ve Sovyet coğrafi mühendisliğinin bir ürünü olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın “Türkistan” kavramının bölgenin köklü medeniyet geçmişini, bağımsız tarihsel varlığını ve Türk halklarının ortak kökenlerini temsil ettiğini savunmaktadırlar. Bu söylem yapısında, müfredat değişikliği tarihi bir adalet, kültürel bir uyanış ve Türk dünyası entegrasyonu için önemli bir fırsat olarak görülmektedir.

3. Nötr Söylemlerin Bağlamı (%10,3): Bu kategoride yer alan 155 içerik, genellikle Türkiye’deki eğitim reformunu, MEB’in resmi açıklamalarını, “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” ortak metnini veya kongre duyurularını herhangi bir ideolojik yorum katmaksızın, tamamen bilgi aktarımı ve nesnel habercilik amacıyla sunan kurumsal medya metinlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2. Duygu Durumuna Göre Yorum Uzunluklarının Dağılımı

Şekil 1.

Duygu Durumuna Göre Yorum Uzunluklarının Dağılımı

Araştırma bulgularının veri bilimi ve iletişim sosyolojisi açısından en dikkat çekici ve özgün çıktılarından biri, kullanıcıların reaksiyon şiddeti (duygu durumları) ile ürettikleri metinlerin temaları arasında tespit edilen değişimlerdir. Yapılan metin uzunluğu dağılım analizleri; konuya dair “Olumlu” veya “Olumsuz” şekilde net bir duruş sergileyen ve duygusal/entelektüel tepki veren kullanıcıların yorum uzunluklarının, “Nötr” pozisyonda kalan kullanıcılara kıyasla belirgin biçimde daha yüksek olduğunu, daha çeşitli ve detaylı argümanlar barındırdığını göstermektedir.

Duygusal motivasyonu ve ideolojik hassasiyeti yüksek olan (özellikle kavramsal dönüşümü hararetle savunan ya da kavrama sert şekilde karşı çıkan) bireyler, kendi tezlerini temellendirmek, karşı argümanları çürütmek amacıyla derinlemesine tarihsel referanslara, siyasi teorilere başvurmaktadır. Bu ampirik veri, “Türkistan” söyleminin Kırgızistan kamuoyunda sıradan, sık veya geçici bir dış politika haberi olarak algılanmadığını kanıtlamaktadır. Aksine, eğitim müfredatları üzerinden şekillenen bu tür kavramların, toplumun entelektüel katmanlarında ve dijital alt kültürlerinde derinlemesine işlendiğini, güçlü bir tartışma ve entelektüel canlılık zemini yarattığını ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’nin 2024 yılı itibarıyla eğitim müfredatında “Orta Asya” coğrafi terimi yerine tarihsel ve kültürel kodları barındıran “Türkistan” kavramını kullanması, uluslararası sistemde ve özellikle Türk dünyasında geniş kapsamlı bir tartışma yaratmıştır. Bu çalışmada Kırgızistan dijital medyası ve kamuoyu algısı üzerinden gerçekleştirilen yapay zeka destekli metin madenciliği analizleri, bu söylemsel dönüşümün hedef coğrafyada tek boyutlu bir yankı oluşturmadığını, aksine çok sesli, çok katmanlı ve yoğun etkileşimli bir söylem alanı inşa ettiğini doğrulamaktadır.

Araştırma sonuçları, Kırgız kamuoyunda kavrama yönelik olumsuz ve eleştirel yaklaşımların (%56,3) sayısal bir üstünlüğe sahip olduğunu gösterse de yaklaşık üçte birlik (%33,4) ciddi bir kesimin bu söylemsel değişimi tarihi ve kültürel bir aidiyetle sahiplendiğini ortaya koymaktadır. Bu tablo, ulusal sınırlar içerisinde planlanan müfredat politikalarının ve ders kitaplarındaki terminolojik tercihlerin, ulusal sınırları aşarak uluslararası arenada stratejik bir yumuşak güç unsuru ve kültürel diplomasi mekanizması gibi işleyebildiğini göstermektedir. Kavramlar, kimlik inşasının ve uluslararası ilişkilerin temel yapı taşlarıdır; eğitim yoluyla üretilen söylemler, uluslararası düzeyde dönüştürücü bir etki yaratabilmektedir.

Bu bulgular ve sonuçlar ışığında hem uygulayıcılara hem de gelecek akademik çalışmalara yönelik şu öneriler sunulabilir:

1. Kültürel Diplomasi Ortak Zeminde Güçlendirilmesi: Türkiye’nin müfredat düzeyinde gerçekleştirdiği kavramsal dönüşümlerin hedef ülkelerde “siyasi bir dayatma”, “neo-osmanlı bir hamle” veya “ulus-devlet egemenliğine yönelik bir risk” olarak algılanmasının önüne geçilmelidir. Bunun için, bu tür adımların Türk Devletleri Teşkilatı bünyesindeki ortak akademik komisyonlar, ortak tarih/coğrafya ders kitabı projeleri ve kültürel diplomasi kanalları vasıtasıyla, “ortak miras ve eşit

ortaklık” vurgusu öne çıkarılarak anlatılması stratejik bir gerekliliktir.

2. Metodolojik Çeşitlilik ve Derinleşme: Gelecek çalışmalarda, dijital medyadaki bu algı kalıplarının Kırgızistan’daki resmi eğitim otoriteleri, tarihçileri, akademisyenler ve ders kitabı yazarları düzeyindeki kurumsal yansımalarını ölçmek amacıyla, dijital veriler nitel mülakatlar, odak grup çalışmaları ve resmi doküman analizleri ile desteklenerek metodolojik çeşitlilik artırılabilir.

3. Ulusötesi Karşılaştırmalı Analizler: Eğitim politikalarının ulusötesi etkilerini daha net görebilmek adına, benzer veriye dayalı metin madenciliği ve doğal dil işleme çalışmaları Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan medyası üzerinde de uygulanmalıdır. Böylece, “Türkistan” söyleminin Türk dünyasındaki genel algı haritası karşılaştırmalı, bütüncül ve bölgesel dinamikleri içeren bir modelle daha net görülebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Rev. ed.). Verso.
- Babayar, G. (2018). Kutadgu Bilig’te geçen Türkistan ve Turan terimleri üzerine. *Journal of Old Turkic Studies*, 2(2), 26-49. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/523655>
- Brower, D. R. (2003). *Turkestan and the fate of the Russian Empire*. RoutledgeCurzon.
- Brower, D. R., & Lazzerini, E. J. (Eds.). (1997). *Russia’s Orient: Imperial borderlands and peoples, 1700-1917*. Indiana University Press.
- Eryılmaz, İ. (2021). Türkistan coğrafyası ve jeopolitiği. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7(1), 315-333. <https://doi.org/10.21551/jhf.869257>
- Findley, C. V. (2005). *The Turks in world history*. Oxford University Press.
- Golden, P. B. (1992). *An introduction to the history of the Turkic peoples: Ethnogenesis and state-formation in medieval and early modern Eurasia and the Middle East*. Otto Harrassowitz.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Öğretim programları ortak metni*. MEB Yayınları.
- Sinor, D. (Ed.). (1990). *The Cambridge history of early Inner Asia*. Cambridge University Press.
- Sönmez, Ü. Y. (2025). Türkistan’dan Orta Asya’ya: Sovyet döneminde kimlik politikası [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Marmara Üniversitesi Açık Erişim. <https://openaccess.marmara.edu.tr/entities/publication/a537ed5f-45fc-46e4-a764-6ede9ee0d432>
- Taşgıl, A. (2012). Türkistan. TDV İslâm ansiklopedisi içinde (C. 41, s. 556-560). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan>

CHILD WELFARE PRACTICES WITHIN THE FRAMEWORK OF PROTECTIVE AND PREVENTIVE SOCIAL POLICIES: A COMPARISON OF TÜRKİYE AND AZERBAIJAN

Kenan Özmen*

Mehmet Latif Candemir**

İsmail Dönmez***

Abstract

This study aims to examine, in a comparative manner, the protective and preventive social policies implemented in the field of child welfare in Türkiye and Azerbaijan. The research was conducted using a qualitative document review method. Official statistics, institutional reports and secondary data relating to both countries were evaluated. The analysis focused on indicators such as the total child population, children in institutional care, children supported within their families, foster care schemes, adoption, early childhood care services, as well as infant mortality rates and under-five mortality rates. The findings indicate that in Türkiye, the child welfare sector possesses a more diverse and visible structure in terms of family-based mechanisms such as family-based support, foster care and early childhood services. In Azerbaijan, however, it is understood that child welfare practices are primarily monitored through institutional care, adoption and child health indicators, whilst comparable official data on family-based services is more limited. Furthermore, the fact that the infant mortality rate and the under-five mortality rate in Azerbaijan are higher than in Türkiye highlights that child welfare is closely linked not only to care and protection services but also to preventive health policies. Consequently, the study demonstrates that, in the evaluation of child welfare policies, data production and statistical visibility are as important as service diversity.

Keywords: Child welfare, preventive and protective social policies, child protection, Türkiye, Azerbaijan.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kenan Özmen, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye, k.ozmen@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4179-9712

** Öğr. Gör. Dr., Mehmet Latif Candemir, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye, ml.candemir@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0417-7658

*** Doç. Dr., İsmail Dönmez, Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye, i.donmez@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7792-0169

Koruyucu ve Önleyici Sosyal Politikalar Çerçevesinde Çocuk Refahı Uygulamaları: Türkiye ve Azerbaycan Karşılaştırması

Özet

Bu çalışma, Türkiye ve Azerbaycan’da çocuk refahı alanında uygulanan koruyucu ve önleyici sosyal politikaları karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel doküman inceleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her iki ülkeye ilişkin resmi istatistikler, kurumsal raporlar ve ikincil veriler değerlendirilmiştir. Analiz, toplam çocuk nüfusu, kurumsal bakım altındaki çocuklar, aile yanında desteklenen çocuklar, koruyucu aile programları, evlat edinme, erken çocukluk bakım hizmetleri, bebek ölüm oranları ve beş yaş altı ölüm oranları gibi göstergelere odaklanmıştır. Bulgular, Türkiye’de çocuk refahı sektörünün, aile temelli destek, koruyucu aile ve erken çocukluk hizmetleri gibi aile temelli uygulamalar açısından daha çeşitli ve görünür bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Azerbaycan’da ise çocuk refahı uygulamalarının öncelikle kurumsal bakım, evlat edinme ve çocuk sağlığı göstergeleri aracılığıyla izlendiği, aile temelli hizmetlere ilişkin karşılaştırılabilir resmi verilerin ise daha sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan’da bebek ölüm oranının ve beş yaş altı ölüm oranının Türkiye’den daha yüksek olması, çocuk refahının sadece bakım ve koruma hizmetleriyle değil, aynı zamanda önleyici sağlık politikalarıyla da yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, çalışma, çocuk refahı politikalarının değerlendirilmesinde veri üretimi ve istatistiksel görünürlüğün, hizmet çeşitliliği kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk refahı, önleyici ve koruyucu sosyal politikalar, çocuk koruma, Türkiye, Azerbaycan.

INTRODUCTION

Child welfare is a multidimensional field of social policy (Churchill et al., 2024). This field encompasses not only the physical protection of children but also the support of their development within conditions of health, education, care, social protection and a safe family/environmental setting (Lee-Pang et al., 2026). International organisations treat the protection and promotion of child welfare as a fundamental right and a key area of social policy. The United Nations Convention on the Rights of the Child defines a child as any person under the age of eighteen; it stipulates that the best interests of the child must be a primary consideration in all matters concerning children and that states must take the necessary measures to ensure the protection and care of children (United Nations, 1989, arts. 1, 3). Within this framework, child protection is defined by UNICEF as the prevention of and intervention in exploitation, abuse, neglect, harmful practices and violence against children (UNICEF, 2021, pp. 6, 8).

For child welfare policies to be effective, they require a holistic approach to different service sectors (Churchill et al., 2024). The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) emphasises that children's well-being is multi-dimensional and dynamic; effective policy design must take into account the various dimensions of children's lives, the relationships between these dimensions, and the cumulative effects of childhood experiences (Dirwan & Thévenon, 2023, p. 7). Within this framework, intervention-focused approaches that come into play once risks to child well-being have emerged occupy a significant place. However, protective and preventive social policies aimed at reducing inequalities and childhood disadvantages also form key components of this field. UNICEF also regards the coordinated work of different sectors in the field of child protection and the strengthening of preventive capacity as a strategic necessity (UNICEF, 2021, pp. 6, 28).

Comparative child protection research demonstrates that differences between countries cannot be explained solely by the level of risks faced by children; social, political and cultural contexts also determine the structure and functioning of child protection systems (Abela et al., 2024; Parton, 2022). Consequently, comparative analysis enables learning from different national experiences, highlighting the strengths and weaknesses of policy instruments, and facilitating discussion of potential areas for reform. In this study, the cases of Türkiye and Azerbaijan are examined comparatively in terms of the scope, priorities and statistical visibility of child welfare practices within the framework of protective and preventive social policies.

METHOD

This research constitutes a qualitative document review aimed at comparatively examining protective and preventive social policy practices regarding child welfare in Türkiye and Azerbaijan. A document review is a method based on the systematic selection, examination and interpretation of documents (Morgan, 2022). In the study, child welfare indicators for both countries were assessed using official statistics, institutional reports and published secondary data. Accordingly, the study was conducted within the framework of a descriptive and comparative analysis approach based on presenting the current situation.

The data sources for the research consist of official child welfare indicators for Türkiye and the official statistical publication for Azerbaijan. The analysis focused on indicators such as the total child population, the number of children in institutional care, children supported within their families, foster care arrangements, adoption data, early childhood care services, and infant mortality rates and under-five mortality rates. Thus, the field of child welfare has been addressed both in terms of the social services dimension and in terms of child health and protective social policy indicators. Data relating to Azerbaijan were obtained from the official statistical publication; in particular, indicators concerning the child population, institutional care, adoption and child health were assessed using this dataset.

In the analysis of the data, indicators for both countries were first classified separately and then compared in relation to common themes. In qualitative research, identifying similar patterns in data analysis and grouping these patterns under themes is a common approach (Lochmiller, 2021). In this context, child welfare indicators were divided into the following main thematic categories: demographic structure, institutional care and alternative care services, family-based support mechanisms, early childhood services, and child health indicators. Subsequently, the similarities and differences in the child welfare policies of the two countries were assessed based on these indicators. An interpretative approach was adopted during the analysis process, drawing on numerical data. Consequently, the data were not merely presented at a quantitative level but were also contextualised within the framework of social policy.

A key limitation of the study is that the statistical classifications and methods of indicator production in the field of child welfare do not fully align between Türkiye and Azerbaijan. In particular, for certain indicators such as support provided within the family, the number of foster families, and the number of children in foster care

directly comparable official data for Azerbaijan could not be obtained. Consequently, during the comparison process, not only directly matching data but also indicators constituting the ‘closest official equivalent’ where necessary were taken into account. Furthermore, as the child population data in Azerbaijan is published based on the ‘under 18’ age group and the start of the year, data from the start of 2025 was used as the closest official data for 2024 in some indicators.

In this regard, the study aims to reveal, using the examples of Türkiye and Azerbaijan, how protective and preventive social policies in the field of child welfare are structured, which service areas stand out, and what kinds of differences exist between the two countries in terms of data production and service provision.

FINDINGS

In this section, the data obtained regarding the field of child welfare in Türkiye and Azerbaijan have been evaluated comparatively. The findings reveal that child welfare practices in both countries differ in terms of institutional care, family-based support mechanisms, adoption and child health indicators. Furthermore, the data indicate that there are distinct differences between the two countries in terms of the scope, priorities and statistical visibility of protective and preventive social policies for children.

Child Welfare Practices in Türkiye

Child welfare practices in Türkiye constitute one of the fundamental components of the social policy sector, focusing on the protection of children, the support of their healthy development, and the activation of appropriate social service mechanisms in situations of risk. In this context, child welfare exhibits a multidimensional structure encompassing not only institutional care services but also support within the family, foster care, adoption, early childhood care services, and indicators related to child health. The table below summarises key indicators relating to the field of child welfare in Türkiye, presenting the current situation through quantitative data.

Total child population (2024, aged 0–17)	21,817,061
Number of children in institutional care (2024)	15,135
Number of children receiving support within their families without being placed in care (2024)	167,941
Number of foster families (2024)	8,719
Number of children in foster care (2024)	10,430
Number of children adopted (2024)	589

Number of children receiving free care in private nurseries and day care centres (2024)	2,960
Infant mortality rate (per 1,000 live births) (2024)	9.0 per 1,000
Under-five mortality rate (per 1,000 live births) (2024)	11.1 per 1,000

Table 1.

Key indicators for Türkiye

Source: Turkish Statistical Institute (TÜİK, 2025a, 2025b).

Child welfare indicators for Türkiye demonstrate that protective and preventive social policies for children operate within a multi-dimensional framework. The fact that the total child population aged 0–17 stood at 21,817,061 as of 2024 highlights that social services, care, protection and health policies for children cover a broad target group. This situation demonstrates that the field of child welfare is not merely a matter of narrowly focused interventions targeting disadvantaged groups, but rather constitutes a widespread and institutionalised social policy area.

When assessed in terms of the protection system, it is noteworthy that whilst the number of children in institutional care stands at 15,135, the number of children receiving support within their families without being taken into care reaches 167,941. This picture indicates that child protection policies in Türkiye do not rely solely on an institution-based care approach; rather, a family-focused and preventive approach, which prioritises supporting the child within their own family environment as much as possible, has been adopted. In other words, it is evident that social support mechanisms aimed at preserving family unity are utilised more extensively than institutional care.

From the perspective of alternative care models, the fact that 10,430 children were placed with 8,719 foster families as of 2024 indicates that the foster care service has established a functional role within the child protection system. However, when considering the proportion of these figures within the total care needs, it can be said that there is still a need for social policies and practices aimed at developing the foster care model. Similarly, the fact that the number of children adopted remains limited to 589 indicates that permanent family-based care solutions are at a lower quantitative level.

On the other hand, the fact that 2,960 children are cared for free of charge in

private nurseries and day-care centres suggests that early childhood care and support services are prioritised within the scope of social policy, yet the scope of these services could be further expanded. The expansion of care services for the early childhood period can be regarded as a significant policy area, both in terms of supporting children’s developmental needs and reducing social inequalities.

Child health indicators also provide important insights into child well-being. The infant mortality rate of 9.0 per thousand and the under-five mortality rate of 11.1 per thousand in 2024 demonstrate that child well-being is directly linked not only to social services and care but also to preventive health services. These figures highlight the decisive importance of access to health services, mother and child health programmes, and early intervention mechanisms, particularly during the first years of life.

When assessed overall, it is evident that the child welfare system in Türkiye is shaped on the basis of family-supportive, protective and preventive policies. In particular, the prevalence of support services provided within the family setting indicates that priority is given to protecting children within their own social environment as far as possible. However, further strengthening quantitative capacity in areas such as foster care, adoption and early childhood care services is among the key factors that could enhance the effectiveness of child welfare policies.

Child Welfare Practices in Azerbaijan

Child welfare practices in Azerbaijan constitute a significant dimension of the social policy sector in terms of the protection of children, meeting their care needs and supporting their healthy development. In this context, child welfare exhibits a multifaceted structure that can be monitored through institutional care services, adoption practices and child health indicators. However, the limited availability of data on family-based support mechanisms makes the scope of existing statistics particularly important when assessing the child welfare sector. The table below presents key indicators relating to child welfare in Azerbaijan within a quantitative framework.

Total child population (beginning of 2025, aged 0–17)	2,584,800
Orphans and children deprived of parental care in boarding institutions (2024)	1,459
Number of children receiving support within their families without being placed in care (2024)	No directly comparable official data available

Number of foster families (2024)	No directly comparable official data available
Number of children in foster care (2024)	No directly comparable official data available
Number of children adopted (2024)	165
Number of children receiving free care in private nurseries and day-care centres (2024)	No directly comparable official data available
Infant mortality rate (per 1,000 live births) (2024)	13.9 per 1,000
Under-five mortality rate (per 1,000 live births) (2024)	17.1 per 1,000

Table 2.

Key indicators for Azerbaijan

Source: State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (2025a, 2025b).

Indicators of child well-being in Azerbaijan suggest that the scope of protective and preventive social policies for children is relatively limited, though they are shaped around institutional care and basic health indicators. The total child population of 2,584,800 highlights that the country's child population is of a smaller quantitative scale compared to Türkiye; this situation also entails differences in terms of the scope of services for children, institutional capacity and the scale of intervention. In Azerbaijani statistics, the child population is defined as 'under 18 years of age', and this group is shown in the table as 0–17 years.

From the perspective of the child protection system, the figure of 1,459, which refers to orphans and children deprived of parental care living in boarding institutions in 2024 and can be considered the closest official equivalent to the number of children in institutional care, shows that children who have lost parental care continue to be accommodated in institutional settings in Azerbaijan. Although this figure does not correspond exactly to the 'number of children in institutional care' indicator in Türkiye, it provides an important indicator regarding the institutional care dimension of the child protection system. In this context, it can be said that, in the case of Azerbaijan, institutional care is statistically more visible compared to family-based alternative care models.

However, it is noteworthy that there are no directly comparable official data available for indicators such as support within the family, the number of foster fami-

lies, and the number of children in foster care. This does not imply that family-based care and support mechanisms do not exist in Azerbaijan. However, it demonstrates that this area is not presented in official statistics in as detailed and comparable a manner as it is in Türkiye. Consequently, when assessing the child welfare system in Azerbaijan, it is understood that the available data is concentrated more on institutional care, adoption and child health indicators rather than the quantitative aspects of family-focused services.

When examining adoption data, one of the alternative care practices, it is observed that 165 children were adopted in 2024. This figure suggests that mechanisms exist to place children in permanent family environments, but that these remain quite limited in quantitative terms. In this context, it can be assessed that the share of adoption within the child protection system is low and that there is a need to further strengthen alternative family-based care solutions.

In terms of child health indicators, the fact that the infant mortality rate in Azerbaijan stands at 13.9 per thousand and the under-five mortality rate at 17.1 per thousand demonstrates that the issue of child welfare is not limited solely to social services and care policies, but is also directly linked to the quality and accessibility of health services. In particular, the fact that most under-five deaths occur in the first year of life (13.9 of 17.1 per thousand, approximately 81%) indicates that infancy remains the most vulnerable period in terms of child welfare. This situation highlights that preventive health services, early childhood monitoring and mother and child health policies retain their importance within the Azerbaijani context.

When assessed overall, whilst institutional care and basic health indicators take centre stage in the field of child welfare in Azerbaijan, the limited availability of data on family-based preventive and protective services stands out as a significant finding. This situation demonstrates that in the evaluation of child welfare policies, not only existing services but also statistical visibility and data production capacity are decisive factors. Consequently, the Azerbaijani example points to a social policy structure that can be monitored in the field of child welfare, particularly through institutional care, adoption and child health indicators; yet it offers more limited data regarding support within the family and foster care practices.

Comparison of Data from Türkiye and Azerbaijan

When child welfare indicators for Türkiye and Azerbaijan are assessed toget-

her, it is evident that both countries possess a protective and preventive social policy approach towards children; however, this approach differs in terms of the level of institutionalisation, data production capacity and the focus of services. It is understood that Türkiye's child protection system possesses a more visible and developed structure, particularly in terms of support mechanisms within the family setting. Indeed, the fact that the number of children receiving support within their families without being placed in care is considerably higher than the number of children in institutional care indicates that an approach prioritising the support of children within their own family environments wherever possible has been adopted. In contrast, data on children in institutional care are more prominently featured in Azerbaijan; however, the absence of directly comparable official data in areas such as support within the family, foster care and care within foster families is noteworthy. This situation suggests not so much a complete absence of family-based services in Azerbaijan, but rather that such services are not reflected in official statistics in as detailed and systematic a manner as they are in Türkiye.

On the other hand, the relatively limited number of adoptions in both countries suggests that permanent family-based care solutions need to be further strengthened. With regard to child health indicators, the fact that the infant mortality rate and the under-five mortality rate in Azerbaijan are higher than in Türkiye highlights that child welfare is closely linked not only to social services and care policies but also to the quality and coverage of preventive health services. In this context, it can be said that family-focused support mechanisms are more prominent in Türkiye's child welfare system, whereas institutional care and basic health indicators occupy a more prominent place in Azerbaijan. Consequently, the fundamental difference between the two countries lies not merely in the scope of services, but in which policy instruments take precedence in the field of child welfare and to what extent these instruments are made statistically trackable. In this respect, the comparison reveals that family-based protective social policies in Türkiye present a more institutionalised appearance; whereas in Azerbaijan, the child welfare sector is more readily monitored through institutional care and basic child health indicators.

CONCLUSION

This study has demonstrated that the protective and preventive social policy practices developed in the field of child welfare in Türkiye and Azerbaijan have different orientations. The data presented in the tables show that in Türkiye, the field of

child welfare is more diversified through family-based support mechanisms, whilst in Azerbaijan, institutional care, adoption and child health indicators present a more prominent picture. In particular, the high number of children in Türkiye who receive support whilst remaining with their families, rather than being placed in care, indicates that child protection policies prioritise the preservation of the family environment. In Azerbaijan, however, the limited availability of comparable official data on family-based services highlights that data production and statistical visibility are also significant dimensions in the field of child welfare.

The comparison also demonstrates that child welfare cannot be viewed as an area limited solely to care services. Indicators relating to infant mortality rates and under-five mortality rates clearly demonstrate that child welfare is directly linked to health policies. From this perspective, the fact that these rates are higher in Azerbaijan compared to Türkiye highlights the importance of preventive health services and early intervention mechanisms for child welfare. In conclusion, it is evident that Türkiye exhibits a more diverse and family-focused policy approach in the field of child welfare, whereas in Azerbaijan, child welfare practices can only be monitored through more limited indicators. Consequently, both the expansion of family-based services and the development of comparable data production emerge as fundamental requirements for strengthening child welfare policies.

REFERENCES

- Abela, A., Devaney, C., Kojan, B. H., Kotzeva, T., Arsic, J., & Wilson, S. (2024). The meaningful participation of children in matters that affect them: Child participation in the context of child protection across five European countries. *Children and Youth Services Review*, 163, Article 107746. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107746>
- Churchill, H., Devaney, C., & Abela, A. (2024). Promoting child welfare and supporting families in Europe: Multi-dimensional conceptual and developmental frameworks for national family support systems. *Children and Youth Services Review*, 161, Article 107679. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107679>
- Dirwan, G., & Thévenon, O. (2023). *Integrated policy making for child well-being: Common approaches and challenges ahead* (OECD Papers on Well-being and Inequalities, No. 16). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1a5202af-en>
- Lee-Pang, L., Levickis, P., Murray, L., McFarland, L., & Quach, J. (2026). Applying conceptualisations of child well-being to early childhood education and care: A scoping review of the literature. *Early Childhood Education Journal*, 54(3), 1453–1476. <https://doi.org/10.1007/s10643-025-01940-9>
- Lochmiller, C. R. (2021). Conducting thematic analysis with qualitative data. *The Qualitative Report*, 26(6), 2029–2044. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.5008>
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64–77. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5044>
- Parton, N. A. (2022). Comparative research and critical child protection studies. *Social Sciences*, 11(4), Article 156. <https://doi.org/10.3390/socsci11040156>
- State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2025a). *Azərbaycanda uşaqlar 2025* [Children in Azerbaijan 2025]. https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_year-books/source/Azərbaycanda_ushaqlar2025.pdf
- State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2025b). *Azərbaycan rəqəmlərdə 2025* [Azerbaijan in figures 2025]. https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_year-books/source/azfigures_2025.pdf
- Turkish Statistical Institute. (2025a). *İstatistiklerle çocuk, 2024* [Children in statistics, 2024]. <https://data.tuik.gov.tr>
- Turkish Statistical Institute. (2025b). *Ölüm ve ölüm nedeni istatistikleri, 2024* [Death and cause of death statistics, 2024]. <https://data.tuik.gov.tr>
- UNICEF. (2021). *UNICEF child protection strategy (2021–2030)*. <https://www.unicef.org/documents/child-protection-strategy>
- United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

DİJİTAL GÖZETİM VE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ: THE TRUMAN SHOW FİLMİ ÜZERİNE SİNOPTİK BİR ANALİZ

Merve Ekinci*

Özet

Günümüz toplumunda dijitalleşme ve sosyal medya ağları bireylerin gündelik pratiklerini radikal bir biçimde dönüştürürken gözetim mekanizmalarını da yaşamın olağan bir parçası haline getirmiştir. Dijital platformlar aracılığıyla üretilen veriler bireyin mahremiyet alanını aşındırmakta ve algoritmik bir düzen içerisinde metalaştırmaktadır. Bu çalışma, modern gözetim toplumunda bireyin konumunu ve mahremiyetin araçsallaştırılmasını The Truman Show filmi üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Kuramsal çerçeve, Bentham'ın Panoptikon modelinden mülhem, kitle iletişim araçlarının gözetim işlevini açıklayan Sinoptikon kavramı üzerine inşa edilmiştir. Araştırma sürecinde bir bireyin izlenmesi üzerinden olduğu kadar aynı zamanda toplumun bu izleme eylemine katılımı ve dijital teşhircilik kültürüyle olan bağlamı açısından kayda değer bulgular da çalışmaya dahil edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda bireyin gözetim altındaki yaşamının nasıl bir tüketim nesnesine dönüştüğü, dijital izlerin mahremiyet sınırlarını nasıl silikleştirdiği ve bundan çıkan sorunlar saptanmıştır. Araştırmanın sonucunda dijital gözetimin mahremiyetin gönüllü ifşası ve metalaşması üzerinden yükselen yeni bir toplumsal ontoloji inşa ettiği *The Truman Show* metaforu aracılığıyla kuramsal düzeyde temellen-dirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim Toplumu, Mahremiyet, The Truman Show, Dijitalleşme, Sinoptikon.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve Ekinci, Bartın Üniversitesi, Türkiye, mervekinciiii16@gmail.com, ORCID: 0009-0002-2235-5390

Digital Surveillance and the Transformation of Privacy: A Synoptic Analysis of the Film The Truman Show

Abstract

In today's society, digitalisation and social media networks have radically transformed individuals' daily practices whilst also making surveillance mechanisms an ordinary part of life. Data generated through digital platforms erodes the individual's sphere of privacy and commodifies it within an algorithmic order. This study aims to analyse the individual's position within the modern surveillance society and the instrumentalisation of privacy through the lens of the film *The Truman Show*. The research employs the semiotic analysis technique, a qualitative research method. The theoretical framework is constructed around the concept of the 'Synopticon', inspired by Bentham's Panopticon model, which explains the surveillance function of mass media. The research process has incorporated significant findings not only regarding the surveillance of an individual but also concerning society's participation in this act of surveillance and its connection to the culture of digital exhibitionism. The findings reveal how an individual's life under surveillance is transformed into a consumer object, how digital traces blur the boundaries of privacy, and the resulting issues. Drawing on the metaphor of *The Truman Show*, the study theoretically grounds the argument that digital surveillance constructs a new social ontology through the voluntary disclosure and commodification of privacy.

Keywords: Surveillance Society, Privacy, *The Truman Show*, Digitalization, Synopticon.

GİRİŞ

Günümüzde insanlar, kişilerce gözetlenmektedir. Bunun sebebi ise içinde bulunulan durum ve dijitalleşme sürecidir. Dijitalleşme sayesinde toplum her şeye ulaşım sağlamıştır. Bu ulaşım sayesinde gözetim denilen olgu da giderek artmıştır. Gözetim sayesinde birey iyi yöne de kötü yöne de yönlendirilmiştir. Yönlendirilen birey seçimini yaparak hayatına devam etmiştir. Bu durum The Truman Show filminde açıkça görülmektedir. Truman Burbank'ın hayatı çok küçük kameralardan izlenmekte ve yönetilmektedir. Sinoptik bir analizle, izleyicilerin Truman Burbank'ı dikkatle ve kesintisiz izlediği görülmüştür. Yani çoğunluğun azınlığı izlemesi bu durumda gösterilebilir. Bu çalışma, Peter Weir'in yönettiği 1998 yapımı The Truman Show (Weir, 1998) filmindeki sinoptik yapının günümüz Web 2.0 ve Web 3.0 algoritmik gözetim süreçlerinde nasıl katılımcı bir performansa dönüştüğünü göstergebilimsel analiz yöntemiyle süreklilik içinde tartışmayı amaçlamaktadır.

DİJİTAL GÖZETİM NOKTASINDA MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

“Gözetim toplumunun ortaya çıkışı ve iktidar arasındaki ilişki, Foucault'nun 1975 yılında yayımladığı ‘Hapishanenin Doğuşu’ isimli kitabında panoptikon metaforuna dayandırılarak açıklanmıştır” (Okmeydan, 2017, s. 57).

Günlük yaşamda ‘kötü’ kavramı bilinç endüstrilerini kontrol eden profesyonel zihin yönlendiricileri tarafından üretilmekte ve istenilen amaçlar doğrultusunda biçimlendirilip topluma sunulmakta ve/veya dayatılmaktadır. Bu nedenle Baudrillard yaşamda hiçbir şeyin gerçek “asıl” olmadığını yaşanan evrenin bir simülasyon evreni olduğunu dile getirmektedir. Simülasyon evreninde üretim ve tüketim kavramları bireyin özgün etkinliği olmaktan çıkmış, birey için kurgulanıp sunulan ve tüketilen bir zorunluluğa dönüşmüştür. Böyle bir anlayışın egemen olduğu toplumda gerçek gereksinimlerle sahte gereksinimler arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır (Sucu, 2020, s. 5). Gerçek olmayan yaşamda herkesin yönetildiği, kişilerin karşısına ne çıkarılırsa ondan etkilenip yapacağı bir durum haline gelmiştir. Kişilerin simülasyon evreni dâhilinde sistemin önlerine çıkardığı her şeyden etkilenip hayatlarını buna göre sürdürmesiyle bu sistem, hiçbir zorunluluk olmadan zamanla yerine oturmuştur.

“Gözetim olgusu, iktidarın kendi hegemonyasını kurup güç elde etmek ve elde ettiği gücü koruyarak geliştirmek üzerine kurulu araçsal bir süreci tanımlamaktadır” (Okmeydan, 2017, s. 54).

Gözetim algısı her toplumda farklılık gösterir düşüncesi olsa da bu tam aksi-

ne bir durumdur. Doğal veya yapay fark etmeksizin kurulan ortamlarda diğer kişiler tarafından gözlemlenir ve denetlenir. The Truman Show filminde de anlatılmak istenen tam olarak budur. Filmde de yapay bir sahnede Truman Burbank adındaki birey gözetlenmektedir. Bu gözetlemenin farkında olmadığı gibi hayatı boyunca yaşadığı aksilikler yüzünden hiçbir şey anlamamaktadır. Filmde yer alan yapımcı Christof bir bireyi gerçeklikten uzak tutarak kendi yarattığı suni hayatla neleri değiştirebileceğini görmek ve göstermek ister. Çünkü Christof’a göre gerçek dünya kötüdür. Truman’ın yaşadığı dünya sahte olsa da Truman Burbank tamamen gerçek bir kişidir.

Gözetim denilen olgu hayatımızın birçok alanında ön plana çıkmış durumdadır. Günümüz dünyası sürekli olarak değişip dönüştüğü için gözetim de sessiz bir şekilde değişim geçirmektedir. Modern toplumun bireyleri sınırlardan yoksun oldukları için takip edildiklerinin de bilincindedirler. Günümüzün modern toplumlarının bu değişkenlik içerisinde akışkan bir aşamada olduğunu söylemek mümkündür (Bauman ve Lyon, 2016, s. 7-8).

Modern gözetim sistemleri, genellikle özel ve sınırlı amaçlar için işyerlerinin farklı alanlarında, hükümette ve askeriyede geliştirilmiştir. 1960’lardan beri bilgisayar teknolojisinin benimsenmesi gözetim sistemlerinin gücünü büyük ölçüde artırmış ve aynı zamanda veri işleme ve rekor bağlantı tekniklerini kullanarak daha geniş ölçüde kuruluşlar arası iş birliklerine neden olmuştur. (Lyon, 1998’den aktaran Kavut, 2023, s. 23)

İnsanlar yaşamlarının her anında gözetlenmektedir. İş yerinde, okulda, evde, dışarıda gözetlenmedikleri bir an bile bulunmamaktadır. Bireyler bunun farkında olduğu halde hiçbir faaliyette bulunmadan hayatlarını devam ettirmektedirler. Gözetim olgusu, çok daha önceki zamanlarda da var olan bir argümandır. İnsanlar önceki yıllarda yine bir şekilde gözetlenmeye devam etmişlerdir. Gözetlenmek onlarda herhangi bir harekete geçmeyi sağlamamıştır, sadece gözetlendikleri araç-gereçler zamanla değişmiştir.

“Teknolojinin sosyal hayat ile olan bu çift yönlü etkileşimi, birçok paradigmayı değiştirip dönüştürmekte; dahası, yeniden tanımlanmasını da beraberinde getirmektedir” (Okmeydan, 2017, s. 46). İnsan yaşamını önemli derecede etkileyen dijitalleşme değişim ve dönüşümün en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bireylerin ihtiyaçlarını, isteklerini gidererek insan hayatında daha fazla yer edinmiş ve bundan kaçınılmaz bir duruma gelinmiştir. Yeni ortaya çıkan gelişmeler sayesinde bireyler

daha da vurdumduymaz ve tembel olmaya başlamıştır. Bu ortaya çıkan gelişmeler sayesinde gözetim olgusu ayyuka çıkmıştır. Toplum her yeni gelişmede daha fazla gözetlenmiştir. Panoptikon unsuru dolayısıyla yapılan bu “katı” gözetleme durumu her geçen gün daha ileri gitmiş ve etkisinden çıkılamaz hale gelmiştir. Sebebi ise gözetimin baskı mekanizmalarıyla yapılıyor oluşundan kaynaklıdır. Panoptikondaki baskı mekanizmasının yanında, sinoptikonda gönüllü rızaya dayalı bir izleme biçimi gelişmiştir (Mathiesen, 1997).

“Dijital dönüşümün ve dijitalleşmenin yaşamın her alanında hissedildiği bu çağda bireyler sosyal medya profilleri, paylaşımları, yorumları, beğenileri, çevrimiçi alışverişleri, dijital ayak izleri ve dijital kimlikleri ile gözetim toplumunun bir parçası olarak veriler sunmaktadır” (Kavut, 2023, s. 23). Yeni internet teknolojilerinin gelmesiyle gözetlenen alanlara daha yenileri eklenmiştir. Kamera, telefon gibi ürünler gözetlenmeyi daha da kolaylaştırmıştır. Telefonlarda olan uygulamalar sayesinde bireylerin yapmış olduğu vericilere gönderilen IP adresleri, beğenme, yorum yapma, tıklama tarzı olaylar yapılan işi daha kolay hale getirmeyi sağlamıştır.

Gözetleme yapılabilmesi için bireylerin kendi rızasıyla verilerini paylaşması, nerede ne yaptıklarını kişilerce bilinmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle, verilerin paylaşılmasıyla birlikte her bir bireyin ne yaptığı, neyi satın almak istediği, neyi araştırdığı bu sayede anında tespit edilmektedir. Kişilerin karşısına takip ettikleri ve ziyaret ettikleri ürünler hakkında reklamlar veya yazılar dijital medya aracılığıyla önüne çıkmaktadır. Kişiler bu reklamlar veya yazılar etrafında paradoks halinde daha fazla ürünlere bakarak gözetlenmeyi sürdürmektedirler. Gözetlenme daha da ileri giderek sadece paradoks olmakla kalmayıp kişilerin kullandığı her bir uygulamada karşısına çıkmaktadır.

“Milyarlarca insanın gönüllü olarak kullandığı ücretsiz hizmetler sağlayan hizmet sağlayıcıları, kullanıcılarının davranışlarını genellikle açık bir şekilde izinleri olmadan izlemektedir” (Okay, 2020, s. 5362). Günümüz insanları, bu eylemin farkında olsalar da karşı çıkmak yerine sisteme ayak uydurmaktadırlar. Eskiden radyo ve televizyon sayesinde yapılmaktayken şu an bu gözetlenmeyi dijitale taşıyarak telefon, tablet, bilgisayar gibi araçlarla devam ettirmektedirler. Sistem insanları nasıl etkileyeceğini bilmektedir. Bu yüzden insanları herhangi bir ürünün reklamını yaparak ihtiyacı olmasa dahi ürünü almaya bir şekilde ikna veya teşvik etmektedirler. Buradaki amaç bireylerin gözetlendiğini fark ettirmemektir.

Reklamlar toplumun güvendiği veya saydığı kişilerce yapılır ve böylelikle üründen beklenen maksimum düzeyde verim alınabileceği konusunda kişiyi ikna eder. Yaş itibarıyla bazı bireyler bunu normal karşılarken bazı bireyler bunun bir gözetleme olduğunu, toplumun bu olaylara ne kadar maruz kaldığını gözlemlemektedir. Bundan dolayı gözetleme olgusu bir süre sonra bireye yönelik olmaktan çıkarak topluma sirayet etmeye çalışmaktadır.

“Gözetleme yapabilmek için sistem insanlardan kendi rızasıyla gözetime tabii [sic] olmalarını istemektedir. İnsanlar her ne kadar gözetimden kaçmaya çalışsalar da dijital teknoloji buna izin vermemektedir. Bu durum bireylerin gözetimini değil küresel bir boyutta insanların gözetimini sağlamaktadır” (Karaduman, 2022, s. 95).

Mahremiyet olgusu dünyanın hızla değişmesi ve gelişmesiyle birlikte büyük bir ivme kazanmış ve dijital gözetim açısından mahremiyetin dönüşümü başlamıştır. İnsanlar kendi rızalarıyla verdikleri bilgileri ve kullandıkları uygulamalar sayesinde mahremiyetini en aza indirmiştir. Bu indirgeme herkes için aynı olmasa da çoğu bireyler mahremiyetlerini kaybetme noktasına gelmiştir. Paylaşılan herhangi bir ses, video, fotoğraf bir başkası tarafından kişilerin nasıl biri olduğu hakkında tahminde bulunma evresine gelmiştir. Bulunulan bu durum daha da ileriye giderek yapay zeka araçlarıyla her an bambaşka görüntüler elde edilebilmektedir.

Sosyal ağlarda mahremiyet endişesi, modern bilgi ve iletişim çağı ile birleşince riskler ortaya çıkmaktadır. Çevrimiçi ortamlar, kullanıcılar arasındaki mekânsal engelleri ortadan kaldırmaktadır. Bu durum çeşitli sosyal ağlarda arkadaşlarımızla arkadaş olan ama bizim tanımadığımız insanlarla fotoğraf, bilgi paylaşımı yapmamıza neden olmaktadır. Mahremiyet hakkındaki tercihlerimize ek olarak, kamusal ve özel alanlar çevrimiçi dünyada daha az tanımlanır olmaktadır. Mahremiyet, internette dolaşan birçok çeşitli grubun bulunması, çevrimiçi ve çevrimdışı kimliklerimizi karıştırmamızla birlikte daha karmaşık ve önemli hale gelmiştir. (Acquisti vd., 2015’ten aktaran Yıldız, 2021, s. 123)

Teşhircilik toplumunda her özne kendi reklam nesnesidir. Her şey sergi değeriyle ölçülür. Teşhircilik toplumu pornografik bir toplumdur. Her şey dışa çevrilmiş, ifşa edilmiş, çıplaklaştırılmış, soyulmuş, ortaya serilmiş durumdadır. Teşhir etmenin aşırılığı her şeyi “tüm sırlarından arınmış olarak derhal tüketilmeye açık” bir meta haline getirir (Han, 2020b, s. 27-28). Mahremiyet, sadece dijital platformlardan paylaşılan fotoğraf veya video değil, taşınmış olduğumuz kişisel bilgilerimizi de kapsamak-

tadır. Paylaşılan bu kişisel bilgiler, bireylere karşı kullanılmakta ya da başka kişilerce de paylaşılabilmektedir. Bu olay da mahremiyetin ihlali anlamına gelmektedir. Dijital mecralarca yapılan mahremiyetin ihlali, bireylerin bilgilendirilmemesi, bireylerin bir bilgisi yokken paylaşılması ihlal olması dışında suç olarak sayılmaktadır.

Günümüzde mümkün internet adreslerinin sayısı neredeyse sınırsızdır. Bu da kullandığımız her nesneye bir adres verme imkânı sağlar. Bizzat şeyler aktif bir şekilde enformasyon yayar hale gelir. Hayatımız, yapıp ettiklerimiz, alışkanlıklarımız hakkında bilgi verirler. Şahısların internetinin, Web 2.0'ın, Şeylerin interneti, yani Web 3.0 haline gelecek şekilde genişletilmesi dijital kontrol toplumunun oluşumunu sonuçlandırır. Web 3.0 hayatın tümüyle protokole geçirilmesini mümkün hale getirir. Artık her gün kullandığımız nesneler tarafından da gözleniriz (Han, 2020a, s. 69).

Mahremiyet konusunda yaşanan bir başka sorunsal ise, toplumsal paylaşım ağları içinde yer almaya çalışan bireyin gözetlenen konumundan gözetleyen konumuna geçmiş olmasıdır. Sosyal medya platformlarındaki paylaşımlar tamamen insanların kendi rızası ile gerçekleşmektedir. İnsanlar paylaşım yapmaları konusunda Twitter, Facebook, Instagram gibi platformlardan herhangi bir baskı görmeden kendi rızaları ile paylaşımlar yapmaktadır. Ancak buralarda paylaşım yapma konusunda diğer insanlardan geri kalmama düşüncesinin bir içsel baskı oluşturduğu gerçeği göz ardı edilemeyecek boyuttadır. (Yıldız, 2021, s. 127)

Tüketim toplumu aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekeli yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı (Baudrillard, 2013, s. 87). Toplum tüketime yavaş yavaş ama sağlam adımlarla alıştırılmıştır. Sonrasında bunu izleyen yolda kişiler kendiliğinden ve açık rızasıyla bu durumu alışkanlık haline getirmiştir. Alışkanlık halinden kopmayarak hayatlarının bir parçası haline gelmiş durumdadır.

Bireylerin dijital platformlarda paylaşım yapmak istemesi diğer insanlardan geri kalmama düşüncesi içinde olmasından kaynaklıdır. Bireyler normal akışında bir şey üretiyorsa algoritma sayesinde bunu farklılaştırabilir ve mahremiyet alanını daha fazla genişletebilir. Bu platformlarda kişilerin kendilerini farklı göstererek, kişiye yapılan beğeni veya yorumlarda kendini üstün görmesi, itibar kazandığını düşünmesi, herkes tarafından onaylandığını hissetmesi mahremiyeti düşünmeme noktasına kadar getirmiştir. Bireyin farklı hissetmesinden kaynaklı bu paylaşımlara devam etmesi, gün

geçtikçe mahremiyet alanını daha çok genişletmeye çalışması zamanla kişinin kendini tanıyamama ve mahremiyet ihlaline kadar gitmektedir.

Sosyal ağ platformlarının çok yönlü işleyişleri içinde gözetimin önemli bir yer tuttuğu, kullanıcıların her türüsüne ekseriyetle gönüllü olarak katıldıkları gözetimin hem özne hem de nesnelere dönüştükleri ve çevrimiçi faaliyetleriyle dünya çapında sayıları çok da fazla olmayan platform işleticisi şirketlerin kârlarını artırdıkları söylenebilir. (Aşkın, 2022, s. 275)

Bireyler herhangi bir veri paylaşmadan gözetlenirken mahremiyeti göz ardı ederek paylaştığı her bir unsur yüzünden gözetlenen birey durumuna geçmiştir. Bu sayede kendi kişiliklerine karşı sahte hesaplar açma, bir başkası tarafından olmayanı olmuş gibi gösterme tehlikeleriyle sıkça karşı karşıya gelirler veya gelmektedirler. Bireyler fazla endişe duymadan daha kötüsünün başına gelmeyeceklerini düşünerek hayatlarına devam etmektedirler.

Bireysel mahremiyet kapsamında yasalarla güvence altına alınmış olan kişisel sağlık verileri, iletişim teknolojileri sayesinde konsültasyon amacıyla kıtalar arasında dolaşabilmekte; dolayısıyla yeni tedavi olanakları yakalanabilmektedir. Ancak yazılım programlarındaki eksiklikler ya da teknolojinin açıkları gibi nedenlerle, özel ve gizli bilgilerin art niyetli kişi ya da kurumların eline geçmesi mümkündür (Ersoy, 2018, s. 122). Mahremiyet olgusuyla birlikte kişilerin ne sevdiği, nelerden hoşlandığı, nasıl biri olduğu tahminleri gün geçtikçe ilerlemektedir. Farklı şahıslarla bilinen bu bilgiler, bireyler için artık bir noktada tehdit unsuru olmaya başlamıştır. IP adres sayesinde kişinin internet içerisinde neler yaptığı saptanmakta ve hatta bulunmakta olduğu konuma kadar nerede olduğu bilinmektedir. Böylelikle bireyin bütün verileri başka kişiler tarafından elden ele dolaşma ihtimali yüksektir.

PANOPTİKON'DAN SİNOPTİKON'A GEÇİŞ

Panoptikon kavramı Bentham'ın en çok bilinen fikirlerinden biri olarak bilinmektedir. Panoptikon, gözetimi en iyi şekilde açıklayan kavramlardan biridir. Panoptikon kavramı şöyle de açıklanabilir: Gözetim açık, basit ve gözetlenen açısından şeffaftır. Kişiler gözetlendiklerinin farkındadır. Her davranışlarını buna göre yapmaktadırlar. Bireyler bilgilerini kendi rızalarıyla değil bir baskı aracı sayesinde paylaşmaktadır. Gözetlenenin, gözetleyeni görmediği gibi azınlık çoğunluğu izlemektedir.

Panoptikon, gözetim modellerinden yalnızca biridir. İktidarın artık elektronik teknolojiler vasıtasıyla ifade bulduğu günümüzdeki değişken ve mobil örgütlenme-

ler, duvarları ve pencereleri (sanal “güvenlik duvarları” ve “pencereler” hariç) büyük ölçüde gereksiz kılıyor. Bu da farklı yüzlere sahip birçok kontrol türünün ortaya çıkmasına olanak tanıyor. Bu kontrol türleri açık bir hapis bağlantısı barındırmamakla kalmaz, aynı zamanda eğlence ve tüketimde görülen esneklik ve eğlendiricilik özelliklerine de sahiptirler (Bauman ve Lyon, 2016, s. 15).

Dönemi itibariyle toplum ve gözetim stratejisi noktasında önemli bir kavram, uygulama ya da bir sistem olan panoptikon, doğduğu ve içinde bulunduğu dönemden sonraki zamanın gözetim stratejilerini kapsar nitelikte olmamaktadır. Öyle ki, gelişen teknoloji, kitlesel gözetimin de farklı şekillerde yapılmasına imkân tanımıştır. Bunun yanında değişen teknoloji, değişen toplum yapısı ve değişen ekonomik yapı nedeniyle gözetimin şekli de panoptik yapıdan farklılaşarak gözetleyen-gözetlenen durumunu azınlıkların elinden alıp çoğunluklara bırakmıştır. Yani azınlıkların çoğunluğu gözetlediği gözetim süreci çoğunlukların azınlığı gözetlediği gözetim sürecine evrilmiştir. (Kalamán, 2019, s. 582)

Bentham’ın panoptikonu görsel perspektife bağımlıdır. Burada kaçınılmaz olarak, tutukluların fark edilmeksizin gizli arzu ve düşünceleriyle meşgul olabileceği kör açılar mevcuttur. Dijital gözetimin verimliliğinin nedeni ise perspektifsiz olmasıdır. Analog optiğin özelliği olan perspektif sınırlamasından kurtulmuştur. Dijital optik her bakış açısından gözetlemeyi mümkün kılar. Böylelikle de kör açığı ortadan kaldırır. Perspektifli analog optiğin aksine ruha kadar iner bakış (Han, 2020a, s. 64). Panoptikon kavramının mimarı Jeremy Bentham’dır. Hapishane modeli, kişilerin birbiriyle olan iletişimi keser. Sebebi ise hapishanedeki hücre yapısından kaynaklıdır. Bu hücre yapısı sayesinde mahkûmlar birbirini göremez, duyamaz, iletişime geçemez ve yalnız başlarına yaşarlar. Böylelikle mahkûmları gözetlemek daha kolay hale gelmiştir. Burada bile olan gözetleme hayatımızda devamlı olma ihtimalini öne sürmektedir.

Mahkûmların sürekli gözetlenme ihtimaline karşı içlerinde oluşan bir korku vardır. Nöbetçiler tarafından sürekli gözetlenmeseler bile, belirli bir anda gözetlenip gözetlenmediklerini bilmemeleri, ancak her an gözetlenebileceklerini bilmeleri gerekmektedir. İktidar, mahkûmlarda yalnızca korku yaratmayı değil, hayatlarının her anında gözetlenebileceklerinin bilincinde olmalarını da amaçlamaktadır. İktidarın isteği bireyi daha iyi tanımak, daha fazla kontrol etmeye çalışmak ve tektipleştirmeye çalışmaktır.

Sinoptikon, Panoptikon’dan farklı olarak bireyi doğrudan zor ve baskıyla de-

netlemeye değil, kitle iletişim araçlarında izlenen azınlığın sunduğu yaşam tarzları aracılığıyla çoğunluğu yönlendirmeye dayanır. Bu nedenle denetim, açık bir müdahale yerine bireye küçük nüanslarla yol gösterme biçiminde işler (Mathiesen, 1997).

Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen tarafından 1997 yılında ilk kez tanımlanan sinoptikon, panoptikon kavramının aksine çok olanın az olanı izlemesi, gözlemlemesi olarak ifade edilmektedir (Mathiesen, 1997; Okmeydan, 2017, s. 60). Sinoptikon baskısız, koşulsuz, eğlenceli bir seyretme eylemine sokmuştur. Toplum elemekten geçmiş kişilikleri seyretmektedir. Daha önce azınlık çoğunluğu izlerken, şimdi çoğunluk azınlığı seyretmektedir.

Seyredilenler; seçkin yıldızlar, politika, spor, bilim, şov ve iletişim dünyasının seçkin insanlarıdır. Seyredilenler, seyredenlere genel bir hayat tarzının mesajını verirler; bunu kendi hayatlarına kendi hayat tarzlarına dair söylem ve davranışlarla yaparlar; imrenme yaratırlar (Öztürk, 2013, s. 142). Tanınmış kişiler bunları yaparak küçük sinyaller sayesinde insanları farklı bir alana sürüklemeye çalışmaktadırlar. Bazen başarılı bazen başarısız olsalar da, kişiler bu yoldan devam etmeye çalışmaktadırlar.

Sosyal medya, bireyler ve kurumlar arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırmaktadır. Herhangi bir sosyal medya sitesine üye olan bir kişi kendine ait bilgileri sisteme kayıt ettiğinde sadece kendisinin seçeceği arkadaşlarına değil ama aynı zamanda diğer şirket ve kurumlara da görünür hale gelmektedir. Sosyal ağların dijital gözetimin aracı olması tam da bu noktada başlamaktadır. (Aşkın, 2022, s. 273)

Normal seyrinde ilerleyen dijitalleşme evresi dünyaca bilinen Covid-19 salgın hastalığıyla daha fazla ilerlemiştir. Bu sayede herkesin sahip olduğu bilindik sosyal medya platformları dışında yenileri ortaya çıkmıştır. Bireyler bunu merak konusu olarak algılayıp kişisel bilgilerini yeni çıkan platformlarda da paylaşmışlardır. Sosyal medya kullanıcıları bu zamanda sadece gözetlenen değil gözetleyen konumda da yer almaktadır.

Sinoptikon, çokların azı izlemesi, kendilerini azlara göre adapte etmesi, disipline etmesi anlamına gelmektedir. Bu sistemde, çoklar, azların etkisiyle, düzene ve söylenene uyma davranışı göstermektedir. Sinoptikon, her ortamdan daha fazla iletişim araçları vasıtasıyla günlük hayatların tasarlanması idealize edilmesi ve bir disiplin ortamını ifade etmektedir. Televizyon ve radyonun neredeyse bütün insanların evlerinde yer almasıyla, çoklar, az olanları (sanatçılar, parti liderleri, devlet büyükleri vb.) izlemeye böylece azları benimsemeye başlamıştır. (Saykozof, 2014'ten aktaran

Kalaman, 2019, s. 582)

Bu bağlamda amaç, kişinin karakteri analiz edilerek ilgisi doğrultusunda bir argüman ortaya çıkarıp nasıl tepkiler vereceğini ölçmektir. Toplum seyredilen bir unsurken seyreden tarafa geçmiştir. Farklı yaş gruplarına ve sınıfsal konumlara rağmen, televizyonda seyredilen herhangi bir program sayesinde baskı altında olmadan topluma küçük mesajlar verilir ve kişiler, bunu farkında olmadan beynine kaydeder. Dışarıdan bakıldığında baskı yok, kontrol mekanizması yok; sadece bireyin veya toplumun kendi hür iradesi bulunmaktadır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Yapılan bu çalışma verilerin taranması tekniğiyle yapılmıştır. Belirlenen sorunla ilgili dokümanlar, makaleler ve veriler taranarak sorun analiz edilmiştir ve açıklanmıştır. “Nitel araştırma”, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmaya temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Göstergebilimsel analiz tekniği kullanılarak seçilen örneklem hakkında makale, film incelemesi yapılmıştır. Filmdeki görsellere, metinlere ve içerdiği reklamlara karşılık sorunun derinine inerek gizli ve yapısal mesajlara odaklanılmış ve çözümlenmeye çalışılmıştır. The Truman Show filminin başrolü Truman Burbank’ın hayatı tamamen bir kurgu üzerine kuruludur. Çevresindeki kameralar sayesinde dünyanın her yerinden canlı olarak izlenmektedir. Gözetim altındaki bu hayatının küçük bir açığını bulup peşinden giderek her şeyin gerçeğini öğrenmiş ve kendini bulmak için yola çıkmıştır.

Şekil 1.

Truman Burbank'ın Sahne Önü Performansı

Kaynak: The Truman Show (Weir, 1998).

The Truman Show filmi tam anlamıyla sinoptik bir olgunun örneği olmuştur. Filmde yer alan ürün yerleştirmeleri, izleyenlerin zihinlerinde bir yer edinmektedir. İzleyenler bu kesintisiz yayına kendini o kadar çok kaptırmışlardır ki bunu fark edemezler bile. İnsanların gözünü bile kırpmadan izlediği bu yayın aslında suni bir platformda yer almaktadır. Fakat Truman Burbank bunu hiç bilmemektedir. Farkında olmadığı için kaçma eğiliminde bile değildir.

Gözetim olgusu gözetleyen azınlık için önemli olduğu kadar gözetleyen çoğunluk adına da son derece önemlidir. Medya tüketicileri bağlamında düşünüldüğünde, televizyon izleyicileri gözetleyen çoğunluğu oluşturmaktadır. Gözetleme pratiği bir doyum olarak; merakla dayalı bilgi, dünyadan haberdar olmanın yanı sıra ilgili haberler doğrultusunda kontrol veya güvenlik gibi birçok doyumun konusu olabilir, odağında yer alabilir. Bir doyum olarak gözetim, diğer doyumların öncülü konumunda bulunmaktadır çünkü bireyin ihtiyaçlar evreninde bir kullanım yoluyla kazanabileceği herhangi doyumların tamamı için öncelikle bir gözetleme gerekmektedir. Dolayısıyla kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında ele alınan, kategorize edilen doyumların tümünde gözetime dair bir doyum da sağlanmaktadır. (Ceran, 2024, s. 34)

Şekil 2.

The Truman Show’a Sinoptik Bir Bakış

Kaynak: The Truman Show (Weir, 1998).

Truman’ın özel hayatını işgal ederek izleyicilerin her yerde izlediği görülmektedir. Truman’ı iş yerinde, evde, hatta banyoda izleyen çok sayıda insan görülmektedir. Bu konumda mahremiyetin ihlali söz konusudur. Truman farkında olmasa bile dış güçler tarafından hayatı seyredilmekte, bir sonraki hamlesinin ne olacağı bile kolaylıkla tahmin edilmektedir. Hayatında kendi rızası dışında olan bu gelişmeler izleyiciler tarafından gayet normal karşılanmaktadır.

YAPAY HAYAT

Yayında paylaşılanlar sanatsal bir dizi veya film olmasa da yapay bir hayatı konu almaktadır. Toplumu baskı ve korku altında bırakmadan süreç olarak yavaş da olsa bir olayın başında birleştirmiştir. Buna bağlı olarak programın yaratıcısı ve yapımcısı Christof, filme şu sözlerle başlamaktadır: *“Artık aktörleri ve bize hissettirdikleri o sahte duyguları izlemekten bıktık. İhtişamlı gösterilerden ve özel efektlerden yorulduk. İçinde bulunduğu dünya bazı açılardan sahte de olsa, Truman’ın kendisinde yapay olan hiçbir şey yok! Senaryo yok! Replik yok! Her zaman Shakespeare olduğu söylenemez. O bir hayat...”* (Karaduman, 2022, s. 99).

Dolayısıyla bu replikten bazı anlamlar çıkarılabilir; gözetleme olgusu ve mahremiyet. Filmin yapımcısı sorun olarak gördüğü duruma karşılık bir çözüm de bulmuş ve bunu yıllarca uygulamıştır. Sadece kendisinin isteği üzerine kurduğu ve yönettiği bu dünyada an be an gözetleyerek seyircilerin istekleri doğrultusunda ilerlemesini

sağlamıştır. Filmin içerisinde ne kadar dışarıdan bir gücün Truman’a baskı yapmadığını söylese de yer yer kendisinin engeller koyduğu görülmektedir.

SONUÇ

İnsanlar yaptığı paylaşımlar yüzünden mahremiyeti hiçe sayarak hayatlarına devam etmişlerdir. İkinci kişiler tarafından ne kadar kişisel bilgiler paylaşılsa o kadar mahremiyet ihlali oluşmaktadır. Mahremiyet ihlali demek gözetlenen birey/toplum olmak demektir. Bu ihlaller yüzünden kişiler gözetlenen toplum konumuna gelmiştir. Bu ihtimallerin olmaması için bireylerin herhangi bir kişisel verilerini paylaşmaması, umursızca yararlı yararsız bütün sitelerdeki çerez adı verilen seçeneği kabul etmemesi gerekmektedir. Film, sinoptikon bakış açısıyla incelendiğinde baskı ve zorunluluk olmadan yapıldığı görülmektedir. The Truman Show filmiyle izleyici gözetlenenden gözetleyen kısma geçiş yapmıştır. Filmin çoğunda her şeyi tahmin etseler dahi bu durum onlara yine de heyecan vermiştir. Yapımcının izleyicileri ekranda nasıl tutacağını bilmesi, bu yapay olan hayat devam etmesi anlamına gelmektedir. İnsanlar da genelde baskı altında olduğunu bilir ama buna karşı koyup koymamak bireylerin iradesinde olan bir durumdur. Bir süre sonra ya umursamaz ya da bu onlara büyük bir haz vermektedir. Bu baskı altında olmak mahremiyetin de bir parçasıdır. Açık rızayla kişiler istediklerini yapmakta, fütursuzca kendi benliklerini ve hayatlarını dijital mecralarda sergilemektedir. Sergilenen bu benlikler ve kişisel veriler bir süre sonra karşılırlarına çıkarak kendilerine sorun çıkarma eğilimindedir. Kişiler bu tarz olumsuz yanları düşünmeden mahremiyeti hiçe saymaya devam etmektedirler. The Truman Show’da ise bunun önüne geçilmek için her şey yapılmıştır. Truman Burbank, mahremiyetinin ihlal edildiğini ve hayatının bir televizyon gösterisine dönüştürüldüğünü anlayarak kendi yolunda gitmek için hazırlıklar yapmış ve sonunda bu suni sahneden çıkıp gitmiştir.

KAYNAKÇA

- Aşkın, A. C. (2022). Dijital gözetim toplumu bağlamında sosyal ağlara eleştirel bir yaklaşım. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(22), 261–281. <https://dergi-park.org.tr/tr/pub/isauicder/article/1179595>
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu: Söylenceleri, yapıları* (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev.; 6. bs.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2016). *Akışkan gözetim* (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Ceran, M. (2024). Bir doyum olarak gözetim: The Truman Show filminde izleyici konumu. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 9(1), 29–45. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1330904>

- Ersoy, E. (2018). *Gözetim çalışmaları temelinde Black Mirror dizisi: Gerçek ve kurmaca hayat ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi]. Başkent Üniversitesi Açık Erişim Arşivi. <http://hdl.handle.net/11727/2877>
- Han, B.-C. (2020a). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Han, B.-C. (2020b). *Şeffaflık toplumu* (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları.
- Kalamani, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 575–594. <https://doi.org/10.18657/yonveek.556868>
- Karaduman, B. (2022). Tek taraflı gözetimden çift taraflı gözetime geçiş: The Truman Show filmi analizi. *Konya Sanat Dergisi*, (5), 93–104. <https://doi.org/10.51118/kon-san.2022.19>
- Kavut, S. (2023). Dijital dönüşüm çağında gözetimin elektronikleşmesi: Panoptikon'dan süperpanoptikon'a gözetim toplumu. *Communicata*, (25), 22–27. <https://doi.org/10.5152/communicata.2023.23029>
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault's 'Panopticon' revisited. *Theoretical Criminology*, 1(2), 215–234. <https://doi.org/10.1177/1362480697001002003>
- Okay, İ. (2020). Dijital gözetim çerçevesinde kişiselleştirilmiş reklamcılık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(32), 5359–5376. <https://doi.org/10.26466/opus.753823>
- Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'sinoptikon' ve 'omniptikon'a. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30), 45–69. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.003.x>
- Öztürk, S. (2013). Filmlerle görünürlüğün dönüşümü: Panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36), 132–151.
- Sucu, İ. (2020). Gözetlenen toplumun gözetleyen topluma dönüşmesi: "The Truman Show filmi" örneği. *Aksaray İletişim Dergisi*, 2(1), 1–12. <https://hdl.handle.net/20.500.12451/7268>
- Weir, P. (Yönetmen). (1998). *The Truman Show* [Film]. Scott Rudin Productions; Paramount Pictures.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, İ. (2021). Sosyal medya ve mahremiyet sorunsalı: Panoptikondan süperpanoptikona mahremiyetin dönüşümü. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 122–132.

KENTTE KOLEKTİF HAFIZA VE EĞLENENİN BULUŞMA NOKTASI: “KARS KAFKAS GECESİ” ETKİNLİKLERİ*

Tuğçe Coşkun**
Ash Büyükokutan Töret***

Özet

Eğlence kültürü, toplumsal yaşamın gündelik pratikleri içinde bireylerin bir araya gelmesini sağlayan, aynı zamanda kültürel değerlerin görünür ve deneyimlenebilir hâle geldiği önemli bir alandır. Eğlence ortamlarında sergilenen müzik, dans ve sözlü anlatı pratikleri, ait oldukları toplumun kültürel kodlarını yeniden üretmekte ve izleyiciyle etkileşim içinde canlı tutulmaktadır. Bu yönüyle eğlence mekânları ve performatif etkinlikler, geçmişe ait kültürel birikimin hatırlanmasını, paylaşılmasını ve yeniden kurulmasını mümkün kılan önemli zeminler olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel unsurların sahneye taşınması, bu birikimin sürekli dönüşen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma, Kars kent merkezinde gerçekleştirilen “Kars Kafkas Gecesi” etkinliklerini kolektif hafıza ve eğlence kültürü bağlamında ele almaktadır. Özellikle kış turizmi ve Doğu Ekspresi seferleriyle artan ziyaretçi yoğunluğu, bu etkinlikleri yerel kültürün tanıtıldığı turistik performanslara dönüştürmüştür. Âşık atışmaları, ateş başında halk müziği icraları, Kafkas dansları ve yöresel yemek sunumları aracılığıyla Kars’a özgü kültürel unsurlar sahneye taşınmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kapsamında katılımlı gözlem, görsel inceleme ve kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, bu gecelerin kültürel aktarım ve temsili yeniden üretim süreçleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel pratiklerin özgün bağlamından kopararak belirli bir süre ve format içinde sunulduğu, izleyiciyle kurulan etkileşim aracılığıyla bu birikimin güncel bağlamda yeniden anlamlandırıldığı görülmektedir. Kars geceleri, kentte kolektif hafızanın sahnelenerek turistik deneyim içinde yeniden kurgulandığı bir eğlence pratiği olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğlence kültürü, Kolektif hafıza, Kars Kafkas Gecesi, Kış turizmi, Performans, Kültürel temsil.

* Bu makale, Prof. Dr. Ash Büyükokutan Töret danışmanlığında hazırlanan Kars Eğlence Kültürü başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmanın veri toplama süreci, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler İnsan Araştırmaları Etik Kurulunun 07.01.2026 ve 2026-1 sayılı etik kurul kararı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

** Öğr. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi- Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, Eskişehir/Türkiye, tgccsknnn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3735-9784.

*** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir/Türkiye, abuyukokutan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8732-6043.

A Meeting Point for Collective Memory and Entertainment in the City: ‘Kars Caucasian Night’ Events

Abstract

Entertainment culture constitutes an important sphere of social life that enables individuals to come together within the everyday practices of society while also providing a setting in which cultural values become visible and can be experienced. Musical, dance, and oral narrative practices performed in entertainment settings reproduce the cultural codes of the communities to which they belong and are sustained through interaction with the audience. In this respect, entertainment venues and performative events emerge as significant spaces that enable the remembrance, sharing, and reconstruction of the cultural heritage of the past. The transfer of traditional elements onto the stage demonstrates that this cultural heritage possesses a dynamic and continuously evolving character.

This study examines the “Kars Caucasian Night” events held in the city center of Kars within the framework of collective memory and entertainment culture. The increasing number of visitors, particularly as a result of winter tourism and the Eastern Express railway services, has transformed these events into touristic performances through which local culture is presented. Distinctive cultural elements of Kars are brought to the stage through minstrel duels (âşık atışmaları), folk music performances around a bonfire, Caucasian dances, and the presentation of local cuisine. Employing qualitative research methods, the study draws on data obtained through participant observation, visual analysis, and interviews with informants, revealing that these events are closely associated with the processes of cultural transmission and the reproduction of representation. Traditional practices are detached from their original contexts and presented within a predetermined time frame and performance format, while the interaction established with the audience enables this cultural heritage to be reinterpreted in a contemporary context. Accordingly, Kars Nights stand out as an entertainment practice in which collective memory is staged and reconstructed as part of the touristic experience.

Keywords: Entertainment culture, Collective memory, Kars Caucasian Night, Winter tourism, Performance, Cultural representation.

GİRİŞ

Eğlence, insan yaşamının en eski ve en temel toplumsal ihtiyaçlarından biri olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Toplumların yaşam biçimleri, inanç sistemleri, üretim anlayışları ve gündelik pratikleri değişse de eğlenme ihtiyacı her dönemde farklı biçimlerde kendisini göstermiştir. Törenlerde eğlence; müzikten ritüellere, şöenlerden oyunlara ve kamusal etkinliklere kadar geniş bir kültürel alan içerisinde değerlendirilmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde hemen her toplumun kendine özgü eğlence anlayışı, eğlenme mekânları ve kolektif katılım biçimleri geliştirdiği görülmektedir.

Türkçede “eğlence” kavramının kökeni incelendiğinde, sözcüğün toplumsal birliktelik ve törensel pratiklerle ilişkili bir anlam alanına sahip olduğu görülmektedir. İsmet Zeki Eyuboğlu’nun Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde “eğle-n-ce” sözcüğünün Anadolu Türkçesine özgü bir türetme olduğu ve başlangıçta “bir yerde durarak toplanıp düzenlenen tören” anlamında kullanıldığı belirtilmektedir (Eyuboğlu, 1995, s. 221). Zaman içerisinde “eğlenmek” fiilinin anlam alanı genişlemiş; konuşmak, yemek yemek, içmek, oyun oynamak, gülmek ve hoş vakit geçirmek gibi farklı sosyal eylemleri kapsayan bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca “eğlendirmek”, “eğlenti”, “eğleşmek” ve “eğletmek” gibi sözcüklerin de aynı kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirildiği ifade edilmektedir (Atalay, 1967, ss. 53–54). Bu bağlamda eğlence kavramı, belirli unsurların bir araya gelmesiyle oluşan çok yönlü bir kültürel yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu kültürel yapı, toplumsal yaşamda meydana gelen dönüşümlerle birlikte biçim ve işlev açısından değişime de açıktır.

1950’li yıllardan itibaren hız kazanan kentleşme süreci, kırsal alanlardan şehirlere yönelen göç hareketlerini artırmıştır. Ekonomik ve toplumsal nedenlerle gelişen bu süreç, bireylerin yaşam biçimlerini, toplumsal ilişkilerini ve sosyal yapıyı önemli ölçüde dönüştürmüştür. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme de bu değişimi hızlandırarak toplumsal yapının sürekli yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Büyüko-kutan Töret, 2022, s. 100). Özellikle popüler kültür ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğlence pratiklerinin gündelik yaşam içerisindeki görünürlüğünü artırmış, eğlence kültürü tüketim odaklı yapılarla daha fazla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Kentler, değişen toplumsal ilişkilerin ve kültürel uygulamaların yoğunlaştığı önemli yaşam alanları hâline gelmiş, fiziksel özelliklerinin yanında kolektif hafızanın, kültürel temsilin, toplumsal ilişkilerin ve gündelik yaşam pratiklerinin üretildiği sosyal alanlar olmuştur.

Geleneksel unsurlar, içinde bulunulan zamanın, mekânın ve toplumsal yapının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenebilmektedir. Bu sayede geçmişe ait kültürel birikim günün koşullarına uyarlanarak varlığını sürdürmektedir. Kent merkezli eğlence pratikleri de geleneğin durağan bir yapıdan ziyade değişim ve güncellenmeye açık bir özellik taşıdığını göstermektedir. Bu durum, geleneğin özünü kaybetmeden dönüşebilme ve yeni bağlamlar içerisinde yeniden üretilebilme özelliğiyle ilişkilidir. Kent ortamında gerçekleştirilen eğlence etkinlikleri, geleneksel yaratmaların güncellenerek çağdaş kültürel yaşam içerisinde görünür hâle gelmesine, kolektif hafızanın yeniden kurulmasına ve kültürel temsilin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Kars tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması nedeniyle kültürel çeşitliliğin yoğun biçimde hissedildiği şehirlerden biridir. Coğrafi konumu nedeniyle tarihsel süreçte önemli bir geçiş noktası olan Kars; Türk, Selçuklu, Osmanlı, Rus ve Kafkas kültürlerinin etkilerini bünyesinde barındıran çok katmanlı bir kültürel yapıya sahiptir. Ani Antik Kenti, Baltık mimarisi, âşıklık geleneği, halk müziği, geleneksel mutfak kültürü ve yöresel yaşam pratikleri bu kültürel çeşitliliğin somut ve somut olmayan miras unsurları arasında yer almaktadır (Çelik ve Geçgin, 2021, ss. 295–321). Kentte geçmişten günümüze aktarılan kültürel unsurlar, toplumsal belleğin canlı tutulduğu performatif alanlar içerisinde yeniden üretilmektedir. Özellikle son zamanlarda düzenlenen eğlence temelli kültürel etkinlikler, Kars'a ait geleneksel unsurların sahnelenerek görünür hâle geldiği, kolektif hafızanın ise yeniden kurulduğu önemli temsil mekânları arasında yer almaktadır.

Kars'ta son yıllarda düzenli biçimde gerçekleştirilen “Kars Kafkas Gecesi” etkinlikleri, kent merkezli eğlence anlayışının dönüşümünü ortaya koyması bakımından Türk halkbilimi sahasına önemli veriler sunmaktadır. Kış turizmi ve Doğu Ekspresi seferleriyle birlikte artan ziyaretçi yoğunluğu, bu etkinliklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Kars'a ait kültürel unsurların turistik ve performatif bir yapı içerisinde yeniden sunulmasına da zemin hazırlamıştır. Âşıklık geleneği, halk müziği icraları, Kafkas dansları, ateş başı eğlenceleri ve yöresel yemek sunumları gibi unsurların aynı organizasyon içerisinde bir araya getirilmesi, kent merkezli eğlence kültürünün çok katmanlı yapısını görünür kılmaktadır. Kars Kafkas Gecesi etkinlikleri, geleneksel kültürel unsurların günümüz eğlence anlayışı içerisinde yeniden düzenlenerek yaşatıldığını gösteren önemli örneklerden biridir.

Kent kökenli söz konusu eğlence anlayışı, geleneğin durağan bir yapı olmadığını aksine değişim, güncelleme ve yeniden üretim süreçleriyle varlığını sürdürebil-

diğini ortaya koymaktadır. Kars Kafkas Gecelerinde yer alan kültürel unsurlar, geçmişteki doğal bağlamlarından belirli ölçülerde ayrılarak sahne merkezli bir gösteri formuna dönüştürülmektedir. Ancak bu dönüşüm sayesinde geleneksel yapı günümüz koşullarına uyarlanarak görünürlüğünü korumaktadır. Geleneksel müziklerin sunulması, halk oyunlarının sahnelenmesi ve âşık atışmalarının turistik izleyici kitlesine yönelik biçimde icra edilmesi, kültürel unsurların güncellenerek yeni bağlamlarda yeniden üretildiğini göstermektedir. Böylece söz konusu etkinlikler, kültürel belleğin eğlence aracılığıyla canlı tutulduğu ve geleneksel yaratmaların çağdaş kent yaşamı içerisinde yeniden işlev kazandığı performans alanlarına dönüşmektedir.

Bu çalışma, kolektif hafıza kuramını temel alarak Kars Kafkas Gecesi etkinliklerini hafıza, mekân ve kültürel aktarım ilişkisi çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın hareket noktası, Kars Kafkas Gecesi etkinliklerinin Kars'ın somut ve somut olmayan kültürel mirasının yeniden üretildiği ve kolektif hafızanın canlı tutulduğu bir kültürel performans alanı olduğudur. Bu doğrultuda, kolektif hafızanın mekân aracılığıyla görünür hâle gelmesi, geleneksel kültürel unsurların bu etkinlikler içerisinde temsil edilmesi ve geçmişe ait ortak hatırlama pratiklerinin günümüz koşullarında yeniden inşa edilmesi ele alınmaktadır. Ayrıca Kars Kafkas Gecesi kapsamında icra edilen âşıklık geleneği, Kafkas halk dansları, yöresel mutfak kültürü ve diğer eğlence pratiklerinin, katılımcılar tarafından deneyimlenmesi ve bu deneyimlerin kolektif hafızanın aktarımındaki rolü değerlendirilmektedir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Eğlence, bireylerin bir araya gelerek ortak deneyimler oluşturduğu toplumsal bir faaliyet alanıdır. İnsanlar eğlence ortamlarında birbirleriyle etkileşim kurmakta, ortak duygu ve düşünceler etrafında sosyal bağlar geliştirmektedir. Özellikle kolektif katılımın yoğun olduğu eğlence faaliyetlerinde müzik, dans, sohbet, yeme-içme ve çeşitli performans unsurları aracılığıyla ortak bir sosyal deneyim oluşmaktadır. Bu yönüyle eğlence, bireyler arasındaki toplumsal ilişkileri güçlendiren ve kültürel aidiyet duygusunu pekiştiren önemli kültürel alanlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kültürel pratiklerin toplumsal yaşam içerisindeki dönüşümü, insan davranışlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle kültür olgusunun değişim biçimlerini anlamlandırabilmek için insan davranışlarının, toplumsal ilişkilerin ve gündelik yaşam pratiklerinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Gündelik yaşam içerisinde bireylerin sosyal ilişkilerini sürdürdükleri, eğlendikleri ve kültürel aidiyetlerini yeniden ürettikleri alanlardan biri boş zaman faaliyet-

leridir. Boş zaman kavramı, bireyin çalışma hayatı ve zorunlu ihtiyaçlarının dışında kendi isteği doğrultusunda değerlendirdiği zaman dilimini ifade etmektedir (Tezcan, 1977, s. 4). Ancak geleneksel toplum yapılarında iş ve eğlence arasındaki sınırların günümüzdeki kadar belirgin olmadığı görülmektedir. Özellikle toplu gerçekleştirilen imece faaliyetleri, düğünler, sohbet ortamları, kış eğlenceleri ve çeşitli törensel pratikler, çalışma hayatı ile eğlence kültürünün iç içe geçtiği sosyal alanlar olarak dikkat çekmektedir. Modern kent yaşamında ise eğlence faaliyetleri daha planlı, organizasyon merkezli ve belirli mekânlar etrafında şekillenen bir yapıya dönüşmüştür. Çalışmada Kars Kafkas Gecesi etkinlikleri; icracıları, organizatörleri, katılımcıları, icra ortamı, performans biçimleri, kullanılan müzik ve dansları, mekânsal özellikleri, katılım şekilleri, yeme-içme pratikleri ve toplumsal işlevleri açısından ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı, Kars Kafkas Gecesi etkinliklerinin kent folkloru, eğlence kültürü ve kolektif hafıza bağlamındaki yerini ortaya koymaktır. Ayrıca söz konusu etkinliklerin geleneksel kültür unsurlarını kent yaşamı içerisinde nasıl yeniden ürettiğini incelemektir. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma sürecinde öncelikle Kars il merkezinde düzenlenen Kars Kafkas Gecesi organizasyonları takip edilmiştir. Etkinliklerin gerçekleştirildiği eğlence mekânlarında katılımlı gözlem yöntemi uygulanmıştır. Katılımlı gözlem sürecinde etkinliklerin icra düzeni, sahne performansları, müzik repertuarı, halk oyunları, katılımcıların etkinliğe katılım biçimleri, eğlence sırasında kurulan sosyal ilişkiler ve mekânın fiziksel yapısı gözlemlenmiştir. Özellikle katılımcıların etkinlik boyunca sergiledikleri davranış biçimleri, ortak türkülere eşlik etmeleri, halay ve halk oyunlarına katılımları, yöresel söylemleri kullanmaları ve kolektif aidiyet duygusunu yansıtan pratikleri değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında Kars Kafkas Gecesi organizasyonlarını düzenleyen işletme sahipleri, müzisyenler, halk oyunu ekipleri ve katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde etkinliklerin hazırlanış süreci, organizasyon yapısı, katılımcı profili, eğlence anlayışı, Kars kültürünün etkinliklerde nasıl temsil edildiği ve etkinliklerin toplumsal işlevleri üzerine sorular yöneltilmiştir. Bunun yanında daha önce Kars Kafkas Gecelerine katılmış kişilerle sözlü görüşmeler yapılarak etkinliklere ilişkin deneyim, görüş ve değerlendirmeler kayıt altına alınmıştır. Kars Kafkas Gecesi etkinliklerinin gerçekleştirildiği çeşitli eğlence ve yeme-içme mekânları inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda Kars kent merkezin-

de faaliyet gösteren Kale Cafe-Restoran, Hanımeli Restoran, Ala Han Restoran, Kaz Evi Restoran, Sahne Kars, Puşkin Restoran ve Havuz Başı Restoran gibi mekânlarda gözlem yapılmıştır. Çalışmanın temel örneklemini ise Kars Kafkas Gecesi organizasyonlarının düzenli biçimde gerçekleştirildiği Kale Cafe-Restoran oluşturmuştur. Söz konusu mekânın tercih edilmesinde etkinliklerin süreklilik göstermesi, katılımcı yoğunluğu, canlı müzik ve halk oyunları performanslarına yer verilmesi ile Kars kültürüne özgü eğlence unsurlarını yansıtmaları etkili olmuştur.

Çalışmada dijital ortamlar da veri toplama sürecinin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Özellikle sosyal medya platformlarında paylaşılan Kars Kafkas Gecesi görüntüleri, tanıtım videoları, katılımcı yorumları ve etkinlik duyuruları incelenmiştir. Instagram, Facebook, TikTok ve YouTube gibi platformlarda etkinliklere ilişkin yapılan paylaşımlar takip edilerek Kars Gecelerinin dijital kültür ortamındaki görünürlüğü değerlendirilmiştir. Bunun yanında organizasyonlara ait sosyal medya hesapları ve katılımcı grupları incelenerek bireylerin etkinliklere katılım biçimleri, beklentileri ve etkinlik hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir.

“KARS KAFKAS GECESİ” ETKİNLİKLERİ

İnsan davranışlarını, toplumsal ilişkileri ve kültürel üretim süreçlerini inceleyen halkbilimi, bireyin içinde yaşadığı toplumla kurduğu etkileşimi anlamlandırmayı amaçlayan önemli sosyal bilim dallarından biridir. Halkbilimi insanların günlük yaşam pratiklerini, sosyal ilişkilerini ve kültürel ihtiyaçlarını da değerlendiren kapsamlı bir araştırma alanıdır (Çobanoğlu, 2008, ss. 18–19). Bu bakımdan insanların eğlenme gereksinimlerini karşılamaya yönelik oluşturdukları uygulamalar ve bu uygulamaların toplumsal hayattaki işlevleri de halkbiliminin temel inceleme konuları arasında yer almaktadır.

Eğlence, bireyin boş zamanını değerlendirmesine hizmet eden bir etkinlik olarak görülmemelidir. Bascom’un halkbiliminin işlevlerine ilişkin yaklaşımında da ifade edildiği üzere, hoşça vakit geçirme ve insanları eğlendirme folklorun temel işlevlerinden biridir (2005, s. 146). Eğlence, bireylerin gündelik yaşamın yoğunluğu ve sorumluluklarından kısa süreliğine uzaklaşmasını sağlamaktadır. Bu sayede toplumsal birlikteliğin güçlenmesine, ortak değerlerin paylaşılmasına ve kültürel kimliğin pekiştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. İnsan yaşamının doğumdan ölüme kadar uzanan her evresinde farklı biçimlerde ortaya çıkan eğlence pratikleri, toplumların kültürel zenginliğini yansıtan önemli performans alanlarıdır. Kültürün görünür hâle geldiği başlıca icra ortamlarından biri olan eğlence mekânları ve etkinlikleri ise ge-

leneksel bilgi ve deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan sosyal alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu ortamlarda müzik, dans, sözlü anlatılar, oyunlar, yemek kültürü ve ritüeller bir araya gelerek toplumun ortak hafızasını canlı tutmaktadır.

Eğlence ortamları kültürel mirasın korunması ve aktarılmasının yanı sıra toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan, bireylerin sosyal hayata uyumunu kolaylaştıran ve ortak davranış kalıplarının öğrenilmesine katkı sunan işlevsel alanlardır (Özdemir, 2005, s. 17). Bu süreçte bireyler yalnızca eğlenmekle kalmaz toplumun değer yargılarını, normlarını, estetik anlayışını ve davranış biçimlerini de gözlemleyerek içselleştirmektedir. Özellikle genç kuşakların yetişkinlik rollerine hazırlanmasında ve toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarında eğlence ortamlarının önemli bir eğitim işlevi üstlendiği görülmektedir. Bunun yanında bu tür etkinlikler, bireylerin toplumsal kuralları benimsemesine ve sosyal denetimin doğal yollarla gerçekleşmesine de katkı sağlayarak kültürel sürekliliğin korunmasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Kars'ta düzenlenen Kars Kafkas Gecesi, geleneksel eğlence kültürünün bir yansıması olarak âşıklık geleneği, Kafkas halk oyunları, yöresel müzikler ve yemek kültürü gibi pek çok kültürel unsurun bir arada sergilendiği bir etkinliktir. Bu etkinliklerde yer alan geleneksel unsurlar değişmez yapılar olmayıp, içinde bulundukları toplumsal ve teknolojik koşullara uyum sağlayarak varlıklarını sürdürmektedir. Geleneğin özünde yenilenmeye, güncellenmeye ve değişime imkân tanıyan dinamik bir yapı bulunmaktadır; bu özellik ortadan kalktığına ise gelenek canlılığını yitirmektedir (Ekici, 2008, ss. 35–36). Bu bağlamda Kars Kafkas Gecesi de geleneksel yapısını korurken eğlence ortamlarında yeniden temsil edilmektedir.

Kars Kafkas Gecesi, Kars'ın sahip olduğu kültürel miras unsurlarını aynı organizasyon içerisinde bir araya getirerek ziyaretçilere bütüncül bir kültürel deneyim sunmayı amaçlayan gelenek temelli bir eğlence programıdır. Programın ortaya çıkışındaki temel düşünce, Kars'ın farklı alanlarda yaşatılan kültürel değerlerini tek bir organizasyon çatısı altında buluşturarak hem bölgeye gelen ziyaretçilere hem de yerel halka Kars kültürünü yakından tanıtabilmektir (KK-1). Bu yönüyle Kars Kafkas Gecesi âşıklık geleneği, Kafkas halk oyunları, yöresel mutfak kültürü, canlı müzik, halk eğlenceleri ve ortak seyir deneyiminin iç içe geçtiği kültürel bir performans alanıdır. Programın temel amacı katılımcılara eğlenceli vakit geçirmenin yanında Kars'ın tarihini, kültürel kimliğini ve geleneksel yaşam biçimini deneyimleyebilecekleri bir ortam hazırlamaktır.

Geçmişte Kars'ın eğlence kültürünü oluşturan âşıklık geleneği, Kafkas halk oyunları, canlı müzik performansları ve yöresel eğlence pratikleri farklı işletmelerde birbirinden bağımsız olarak icra edilmekteydi. Bazı mekânlarda yalnızca âşıkların saz eşliğinde gerçekleştirdikleri atışmalar ve hikâye anlatıları yer alırken bazı işletmeler yalnızca Kafkas halk oyunları gösterilerine ev sahipliği yapmakta bazı mekânlarda ise garmon eşliğinde canlı müzik ve yöresel eğlence anlayışı ön plana çıkmaktaydı. Bu durum ziyaretçilerin Kars kültürünü bütün yönleriyle deneyimlemelerine imkân vermemekte, her işletme kültürün yalnızca belirli bir unsurunu temsil etmekle sınırlı kalmaktaydı. Dolayısıyla Kars'a gelen bir ziyaretçinin âşıklık geleneğini izlediği bir mekândan ayrılarak Kafkas danslarını seyredebilmesi veya farklı bir işletmede canlı müzik programına katılabilmesi gerekmektedir. Kültürel unsurların birbirinden bağımsız biçimde sunulması ise Kars kültürünün sahip olduğu kültürel yapı bütünlüğünün ziyaretçilere tam anlamıyla aktarılmasını güçleştirmektedir. Zaman içerisinde bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Kars kültürünü oluşturan temel unsurların aynı organizasyon içerisinde buluşturulması fikri ortaya çıkmış ve böylece Kars Kafkas Gecesi programı bugünkü yapısına kavuşmuştur (KK-1). Son dönemde gerçekleştirilen organizasyonda yöresel mutfak kültürü, canlı müzik, âşıklık geleneği, Kafkas halk oyunları ve ateş başında gerçekleştirilen müzikli eğlence tek bir program akışı içerisinde birbirini tamamlayan bölümler hâlinde sunulmaktadır. Böylece katılımcılar yalnızca tek bir performansı izlemek yerine Kars'ın kültürel kimliğini oluşturan farklı gelenekleri aynı gece içerisinde art arda deneyimleyebilmektedir. Programın bu şekilde yapılandırılması, ziyaretçilerin Kars kültürünü parçalı değil bütüncül bir bakış açısıyla tanımalarına imkân sağlamaktadır. Yemek kültüründen sözlü kültüre, müzikten halk oyunlarına kadar birbirini tamamlayan kültürel unsurlar aynı zaman ve mekânda bir araya getirilerek Kars'ın çok katmanlı kültürel yapısı görünür hâle getirilmektedir.

Kale Cafe-Restoran'da Kars Kafkas Gecesi organizasyonunun temelleri işletmenin ilk kuruluş yıllarına dayanmaktadır. Program konseptine 2018 yılında açılan ikinci şubede kavuşmuştur. Kars kültürünü sunmayı amaçlayan organizasyon, bu tarihten itibaren düzenli olarak gerçekleştirilmeye başlanmış ve zaman içerisinde kurumsal bir kimlik kazanmıştır (KK-1).

Şekil 1.

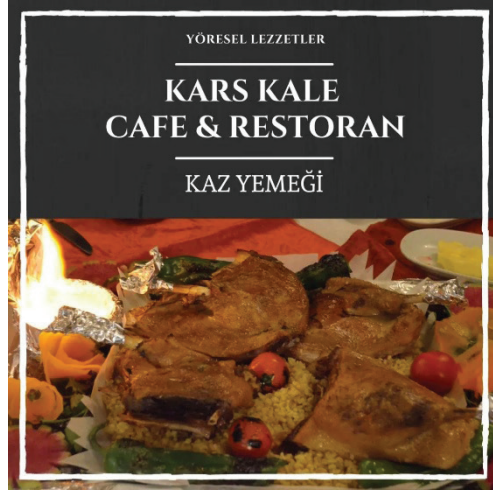
Kale Cafe-Restoran

Kaynak: URL-1

Kars Kafkas Gecesi programı belirli bir organizasyon planı ve zaman çizelgesi doğrultusunda yürütülmektedir. Programa katılım rezervasyon sistemi üzerinden sağlanmaktadır. Özellikle kış turizminin yoğun olarak yaşandığı dönemlerde Turistik Doğu Ekspresi seferleri ve tur organizasyonlarının etkisiyle oluşan talep nedeniyle rezervasyonlar iki ila üç ay öncesinden alınmaya başlanmaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü turizm acentaları aracılığıyla programa dâhil olurken bireysel rezervasyon yaptıran misafirler de organizasyona katılabilmektedir. İşletme yönetimi, programın

sağlıklı biçimde yürütülebilmesi için masa yerleşimini katılımcı sayısına göre önceden planlamakta; tüm misafirlerin sahneyi rahat görebileceği ve gösterileri kesintisiz takip edebileceği bir oturma düzeni oluşturmaya özen göstermektedir. Özellikle kış aylarında yaşanan yoğunluk nedeniyle bu planlama büyük önem taşımaktadır. Sahne görüşünü engelleyecek yerleşimlerden kaçınılarak kültürel performansın herkes tarafından aynı ölçüde deneyimlenmesi hedeflenmektedir (KK-1).

Program başlamadan yaklaşık bir saat önce yemek servisi tamamlanmaktadır. Bu planlama sayesinde gösteri başladıktan sonra servis hareketliliğinin oluşturacağı gürültü ve dikkat dağınıklığı önlenmekte, katılımcılar kültürel performansı kesintisiz biçimde izleyebilmektedir. Kars Kafkas Gecesi kapsamında hazırlanan menü, Kars mutfak kültürünü temsil eden geleneksel yemeklerden oluşturulmaktadır. Menüde mevsimsel değişiklikler görülebilmekle birlikte kaz eti, piti, evelik aşı çorbası, erişte aşı, hangel, umaç helvası gibi yöresel yemeklerin yanı sıra Kars gravyeri, kaşarı, çeçil peyniri, tereyağı ve yöresel ürünlerden hazırlanan ikramlar sunulmaktadır. Yemeklerin yanında bölgeye özgü içecekler ve tatlılar servis edilmekte, çay ikramı ise program boyunca devam etmektedir. Böylece katılımcılar Kars'ın gastronomik mirasını da kapsayan çok yönlü bir kültürel deneyime dâhil olmaktadır. İşletmenin menü planlamasında yöresel ürünlerin ön planda tutulmasına özen gösterilmekte, katılımcıların Kars mutfağını mümkün olduğunca özgün biçimiyle tanımaları amaçlanmaktadır (KK-1).

Şekil 2.

Kars Kafkas Gecesi menüsünden yöresel yemekler

Kaynak: URL-1

Yemek servisinin tamamlanmasının ardından program sunucunun kısa bir açılış konuşmasıyla başlamaktadır. Açılış bölümünde Kars'ın tarihî, kültürel ve coğrafi özellikleri hakkında kısa bilgiler verilmekte ve gece boyunca izlenecek gösterilerin Kars kültürünün farklı unsurlarını temsil ettiği belirtilmektedir. Ardından canlı müzik ekibi sahne almakta ve Kars yöresine ait türküler ile halk ezgileri seslendirilmektedir.

Şekil 3.

Kale Cafe-Restoran’da canlı müzik bölümü

Kaynak: URL-1

Canlı müzik bölümünün ardından programın dikkat çekici aşamalarından birini oluşturan âşıklık faslı başlamaktadır. Sahneye davet edilen âşıklar, öncelikle katılımcıları selamlayarak gelenek içerisinde “hoş geldiniz” olarak adlandırılan bölümü icra etmektedir (KK-2). Bu bölümde âşıklar salonda bulunan misafirlere geldikleri şehirleri, mesleklerini ve isimlerini sorarlar ve bunları irticalen söyledikleri dörtlüklere konu ederler. Hazırcevaplıklarını ve doğaçlama söyleme becerilerini mizahi bir üslupla sergileyen âşıklar, katılımcılar hakkında nükteli ifadeler kullanarak salonun eğlencesini güçlendirmektedir. Böylece seyirciler doğrudan âşıkların söyleşisinin ve doğaçlama şiirlerinin bir parçası hâline gelmektedir. Programın bu bölümü, geleneksel âşık meclislerinde görülen dinleyici-âşık etkileşiminin günümüzdeki yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Ardından âşıklar atışmalara geçerler. Doğaçlama söyleyiş, hazırcevaplık, söz ustalığı ve mizahın ön plana çıktığı bu bölümde birbirlerine maniler ve dörtlüklerle karşılık vermektedir. Atışmalar sırasında kimi zaman güncel olaylara, kimi zaman katılımcılar arasında yaşanan diyaloglara göndermeler yapılarak gösteri dinamik bir yapıya kavuşturulmaktadır.

Şekil 4.

Âşıklık faslı

Kaynak: Yazarların kişisel arşivi

Âşık gösterisinin tamamlanmasının ardından programın en dikkat çekici bölümlerinden birini oluşturan Kafkas halk oyunları gösterileri başlamaktadır. Bu bölümde profesyonel dans ekibi, Kafkas coğrafyasının geleneksel kıyafetleriyle sahne almakta ve organizasyonun türüne göre kırk beş dakika ile bir saat arasında süren performans boyunca Kars'ın kültürel kimliğini oluşturan tarihî ve estetik unsurları dans aracılığıyla izleyicilere sunmaktadır. Gösteriler kahramanlık, cesaret, vatan sevgisi, dayanışma ve toplumsal birlik gibi kültürel değerleri temsil eden tematik sahnelerden oluşmaktadır. Program boyunca kadın ve erkek dansçıların birlikte sergiledikleri uyumlu koreografilerde Kafkas danslarının karakteristik özellikleri olan dik duruş, kontrollü beden hareketleri, çeviklik, ritmik uyum ve zarafet ön plana çıkmaktadır. Özellikle erkek dansçıların güç, çeviklik ve mücadeleyi simgeleyen yüksek tempolu

figürleri ile kadın dansçıların yere süzülürcesine ilerleyen zarif hareketleri Kafkas dans estetiğinin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Performansın bazı bölümlerinde tarihî savaş sahnelerini çağrıştıran koreografilere yer verilmektedir. Dansçılar arasında gerçekleştirilen temsili mücadele sahneleri ile Kafkas toplumlarının tarihsel hafızasında önemli yer tutan cesaret ve kahramanlık anlatıları sembolik olarak yeniden üretilmektedir. Gösterinin final bölümünde ise Türk bayrağının sahneye taşınması eşliğinde gerçekleştirilen koreografi, izleyiciler tarafından yoğun alkışlarla karşılanır. Bu bölüm millî birlik ve beraberlik duygusunu güçlendiren sembolik bir kapanış niteliği taşımaktadır. Böylece dans estetik bir performans olmaktan çıkarak ortak kimliği ve kolektif belleği görünür kılan kültürel bir temsil aracına dönüşmektedir. Alan araştırması sırasında yapılan katılımcı gözlemlerinde, Kafkas halk oyunları gösterilerinin programın en fazla ilgi gören bölümü olduğu belirlenmiştir. Gösteri boyunca izleyicilerin cep telefonlarıyla yoğun biçimde fotoğraf ve video kaydı aldığı, alkışlarla ritme eşlik ettiği ve performans sonunda dansçılarla hatıra fotoğrafı çektirmek üzere sahne çevresinde toplandıkları gözlemlenmiştir.

Şekil 5.

Kafkas halk oyunları gösterisi

Kaynak: Yazarların kişisel arşivi

Programın son bölümünde katılımcılar işletmenin kapalı gösteri alanından açık alana davet edilmektedir. Gecenin finalini oluşturan bu aşama, işletmenin giriş bölümünde yakılan ateş etrafında gerçekleştirilen ve katılımcıların doğrudan performansın bir parçası hâline geldiği “ateş başı eğlencesi” dir. Ateşin yakılmasıyla birlikte garmon ve ritim çalgıları eşliğinde canlı müzik yeniden başlamaktadır. Müzisyenler Kars yöresine ait türküler, oyun havaları ve hareketli ezgiler seslendirirken katılımcılar türkülere hep birlikte eşlik etmekte, halaylar çekmekte, ritme alkışlarla katılmakta ve zaman zaman doğaçlama danslar sergilemektedir. Böylece katılımcılar, icracılarla aynı mekânı paylaşarak eğlencenin asli unsuru hâline gelmektedir.

Özellikle kış aylarında gerçekleştirilen programlarda bu bölüm çok daha yoğun ve hareketli geçmektedir. Turistik Doğu Ekspresi seferleriyle Kars’a gelen ziyaretçilerin sayısının artmasına bağlı olarak ateş başında toplanan kalabalık büyümekte kimi zaman katılımcılar ateş çevresine sığmayacak ölçüde yoğunluk oluşturmaktadır. Soğuk hava koşullarına rağmen yakılan ateş, insanları ortak bir eğlence ortamında buluşturmakta; yerel halk ile turistler arasındaki sosyal etkileşimi artırmaktadır (KK-1, KK-2, KK-3).

Ateş başı eğlencesinin dikkat çekici özelliklerinden biri de programa katılan misafirlerle sınırlı kalmamasıdır. İşletmenin önünden geçen yayalar ve çevrede bulunan kişiler de canlı müziğin ve ateş etrafında oluşan hareketliliğin etkisiyle zaman

zaman durarak gösteriyi izlemekte, alkışlarla ritme eşlik etmekte, bazı durumlarda ise halay halkasına katılarak eğlencenin bir parçası olmaktadır.

Şekil 6.

Ateş başı eğlencesi

Kaynak: Yazarların kişisel arşivi

Yaklaşık dört saate ulaşan program boyunca katılımcılar Kars'ın müziğini, âşıklık geleneğini, halk oyunlarını, mutfak kültürünü ve sosyal eğlence anlayışını aynı organizasyon içerisinde deneyimleme fırsatı bulmaktadır. Böylece Kars Kafkas Gece-si farklı kültürel unsurların belirli bir sıra ve bütünlük içerisinde bir araya getirildiği, Kars'ın somut ve somut olmayan kültürel mirasını aynı çatı altında görünür kılan kapsamlı bir kültürel performans alanına dönüşmektedir.

KOLEKTİF HAFIZA VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA “KARS KAFKAS GECE-Sİ” ETKİNLİKLERİ

Kolektif hafıza kavramı, bireylerin geçmişe ilişkin deneyimlerini toplumsal çerçeveler içerisinde anlamlandırmasını ifade etmektedir. Kolektif hafızanın kavran-

masına yönelik literatürde, tarih ve hafıza arasındaki ilişkinin benzerlikler ve ayrışmalar üzerinden değerlendirildiği, iki kavramın hem birbirini tamamlayan hem de karşıt özellikler taşıdığı belirtilmektedir (Nora, 2006).

Kolektif hafıza, bir grubun üyelerinin zihninde canlılığını koruyan veya yeniden canlandırılabilir geçmiş deneyim ve hatıraları muhafaza ettiği için, doğal biçimde süreklilik gösteren ve kuşaktan kuşağa aktarılan ortak bir düşünce alanı niteliği taşımaktadır (Halbwachs, 2018, s. 98). Bu bağlamda hafıza, hatırlama ve unutma süreçlerinin karşılıklı etkileşimine açık olan, sürekli dönüşüm geçiren yapısının çoğu zaman farkında olunmayan, farklı müdahalelere ve yorumlara son derece duyarlı, zaman zaman belirsizlik dönemlerinden geçen ancak beklenmedik biçimlerde yeniden canlanabilen ve sürekli değişim içerisinde bulunan dinamik bir olgudur (Nora, 2006, s. 19). Megill'e göre ise hafıza, içinde bulunulan zamanda var olan öznenin geçmişe ilişkin oluşturduğu bir tasarım niteliğindedir. Hafıza, yeniyi arama eğilimi içinde, geçmişe ait olmasına rağmen etkisini günümüzde de sürdüren unsurları anlamlandırma işlevi üstlenir. Buna karşılık tarih, geçmişe ilişkin bilgilerin doğrulanmasını ve kanıtlarla desteklenmesini zorunlu kılan eleştirel bir yaklaşım benimseyerek hafızadan ayrılmaktadır (2020, s. 193). Bu yönüyle hafıza, bireyin geçmişte deneyimlediği ya da dolaylı olarak edindiği kültürel unsurları bugünün koşullarında yeniden anlamlandırmasına imkân tanımaktadır. Nitekim Kars Kafkas Gecesi'ne ilişkin katılımcı anlatıları da kültürel belleğin bireyin aidiyet duygusunu güçlendiren bir deneyim alanı olduğunu göstermektedir.

“Ben Karslıyım ama uzun yıllardır Ankara’da yaşıyorum. Memlekete geldiğimde fırsat buldukça Kafkas Gecesi’ne katılmaya çalışıyorum. Çocukluğumda büyüklerimizden dinlediğimiz türkülerle, âşık kültürüyle yeniden karşılaşmak insana farklı duygular yaşıyor. Her geldiğimde özlemimi biraz gideriyorum. Bana göre bu geceler sadece turistler için değil, bizim gibi memleketinden uzakta yaşayan Karslılar için de geçmişle bağ kurmanın bir yolu.” (KK-4).

Peter Burke, anıların korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde çeşitli araçların etkili olduğunu belirterek beş temel aygıttan söz etmektedir. Bunlardan ilki, özellikle sözlü kültürlerde anlatıların simgesel boyutunun ön plana çıkmasıyla ilişkilidir (2020, s. 183). Sözlü kültürlerde bilgi, büyük ölçüde yüz yüze iletişim yoluyla aktarılmakta ve yazılı kayıtlar yerine insan zihninde muhafaza edilmektedir (Goody, 2020, s. 277). Bu nedenle anlatılar, ortak hafızanın sürekliliğini sağlayan temel taşıyıcılardan biri hâline gelmektedir. Burke’ün ikinci aygıtı, yazılı belgeler,

anılar ve geleneksel kayıt biçimleridir. Ona göre bu tür kayıtlar başkalarının hafızasını yönlendirme ve şekillendirme işlevi de üstlenir. Dolayısıyla bir hatırayı okurken ya da dinlerken, doğrudan yaşanmış olana değil, onu aktaran kişinin seçip yorumladığı biçime ulaşılmaktadır. Üçüncü aygıt ise fotoğraf, resim ve hareketli görüntüler gibi görsel malzemelerdir. Bu tür maddi unsurlar, geçmişe ilişkin deneyimlerin korunmasını ve sonraki kuşaklara aktarılmasını destekleyen hafıza araçları olarak işlev görmektedir. Dördüncü aygıtı oluşturan eylemler ise geçmişe ilişkin deneyimlerin de aktarılmasına imkân tanımaktadır. Usta-çırak ilişkileri, törenler, anma etkinlikleri ve ritüeller, geçmişten yeniden canlandırmanın yanı sıra ona belirli anlamlar yükleyerek kolektif hafızanın biçimlendirilmesine katkı sağlar. Son olarak Burke, mekânı hafızanın beşinci aygıtı olarak ele almaktadır. Mekânlar, belirli olaylar ve deneyimlerle kurdukları ilişki sayesinde geçmişe ait görüntülerin ve anıların yeniden hatırlanmasını mümkün kılan önemli hafıza taşıyıcıları olarak işlev görmektedir (Burke, 2020, s. 183).

Burke’ün ortaya koyduğu hafıza aygıtları Kars Kafkas Gecesi bağlamında değerlendirildiğinde, kolektif hafızanın farklı araçlar aracılığıyla sürekli yeniden üretildiği görülmektedir. Sözlü anlatılar, âşıklık geleneği, Kafkas halk dansları, yöresel müzikler, gastronomik unsurlar, fotoğraflar, video kayıtları, sosyal medya paylaşımları ve etkinliklerin gerçekleştirildiği mekânlar, geçmişe ait kültürel değerlerin günümüzde yeniden görünür olmasını sağlayan hafıza taşıyıcıları olarak işlev görmektedir. Bu unsurlar aynı zamanda katılımcılar arasında ortak bir kültürel deneyim oluşturarak toplumsal aidiyet duygusunu güçlendiren performans alanlarıdır.

“Ben ilk defa arkadaşlarımla birlikte Kars’a geldim. Açıkçası böyle bir gece olacağını bilmiyordum. Sosyal medyada görünce merak edip rezervasyon yaptırıldı. En çok hoşuma giden şey herkesin eğlenceye dâhil olmasıydı. “ (KK-5).

Geçmiş; anlatılar, semboller ve toplumsal etkileşimler aracılığıyla yeniden anlam kazanmaktadır. Hafıza ise kimliğin kurulması, korunması ve yeniden üretilmesinde temel bir işleve sahip olmaktadır (Eyerman, 2020, s. 265). Bu bağlamda Kars Kafkas Gecesi, Kars’ın kültürel kimliğini oluşturan değerlerin görünür hâle getirildiği ve kolektif hafızanın yeniden inşa edildiği önemli bir kültürel performans alanı olarak değerlendirilebilir. Ancak bu yeniden üretim süreci sadece geçmişin tekrarından ibaret değildir. Kolektif hafıza, ortak olarak paylaşılan kültürel unsurların günümüz koşullarında yeniden yorumlanmasını da içermektedir (Blondel, 2020, s. 171).

“Âşık geleneğinin kökeninde zaten kahvehane kültürü vardır. Kahvehaneler

bizim mektebimizdi. Ustalarımızı orada dinledik, sazı orada öğrendik, sözü orada pişirdik. Âşık demek geçmişî geleceğe aktaran kişi demektir. Biz sadece türkü söylemeyiz; yaşanmışlıkları, hikâyeleri, sevinci, hüznü, kültürü ve insanların hafızasında yer eden olayları da dile getiririz. Her söylediğimiz türküde, her anlattığımız hikâyede bizden öncekilerin sesi vardır. Biz de onları bizden sonrakilere ulaştırmaya çalışırız. Eğer bu aktarım olmazsa gelenek de zamanla unutulur. Âşığın görevi sazını çalıp şiir söylemekten ibaret değildir; kültürü yaşatmak, hafızayı diri tutmak ve geçmişle gelecek arasında köprü kurmaktır.” (KK-2)

Âşık Ayhan Şimşekoğlu (KK-2), Kars Kafkas Gecesi’nde icra edilen performansların geleneğin tamamını temsil etmediğini, ancak bu etkinliklerin âşıklık kültürünün görünür olmasını sağlayarak ziyaretçilerin bu gelenekten haberdar olmasına katkı sunduğunu belirtmektedir. Kaynak kişiye göre burada gerçekleştirilen icralar, geleneğin bütününe yansıtmasa da kültürel hafızanın görünür kılınmasına hizmet etmektedir. Bu durum, kolektif hafızanın birebir geçmişî tekrar etmekten ziyade, günün koşullarına göre yeniden kurgulanarak yaşatıldığına işaret etmektedir.

“Burası âşıklığın gerçek anlamda yaşatıldığı bir alan değildir. Daha çok onun tanıtıldığı bir gösteri alanıdır. Âşıklık geleneğinin özünde on, on beş dakikalık bir icra olmaz. Buradaki amacımız, farklı illerden gelen insanların Kars’ta böyle köklü bir âşıklık geleneğinin varlığını görmesi ve bu kültürden haberdar olmasıdır.” (KK-2).

Halbwachs’a göre toplumsal gruplar, karşılaştıkları değişimlere sahip oldukları ortak geleneklerden güç alarak tepki verir. Bu süreçte geçmişe ait değerlerini bütünüyle terk etmez, onları değişen toplumsal şartlara göre yeniden düzenler ve böylece kültürel sürekliliği koruyacak yeni bir denge oluştururlar (2018, s. 167). Geçmiş, onu temsil eden kültürel unsurlar ve simgesel pratikler aracılığıyla yeniden üretilmekte; böylece toplumsal belleğin korunması ve aktarımı sağlanmaktadır (Connerton, 2014, s. 123). Bu durum, Kars Kafkas Gecesi kapsamında gerçekleştirilen âşıklık icralarında da açık biçimde görülmektedir. Geleneksel âşık meclislerinde uzun süreye yayılan anlatılar, hikâyeler ve atışmalar, turizm odaklı programların zaman sınırlılığı nedeniyle aynı kapsamda gerçekleştirilememektedir. Buna rağmen âşıklar, geleneğin özünü tamamen kaybetmeden yeni koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır.

“Âşık önce dinleyicisiyle bağ kurar, ortama uyum sağlar, sohbet eder; ondan sonra sözünü söylemeye başlar. Biz daha sazımıza, sözümüze alışmadan programın süresi doluyor. Turistik programlar belirli bir zamanla sınırlı olduğu için hikâyeler-

rimizi uzun uzun anlatamıyoruz, atışmaları gerektiği gibi sürdüremiyoruz. Aslında yaptığımız, âşıklık geleneğinin tamamını sergilemek değil sadece onun küçük bir örneğini göstermek oluyor.” (KK-2).

Âşıklık geleneğinde yaşanan en önemli dönüşümlerden biri, icra sürelerinin giderek kısalmasıdır. Sözlü kültür ortamlarında âşıklar, hikâye anlatımı, atışmalar ve divanlar gibi türleri herhangi bir zaman sınırlaması olmaksızın icra edebilirken, elektronik kültür ortamının yaygınlaşması, turizm faaliyetleri ve değişen izleyici beklentileri bu geleneğin sunuluş biçimini önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde özellikle turistik etkinliklerde belirli zaman dilimlerine bağlı kalınması, uzun anlatıların yerini daha kısa ve dikkat çekici performanslara bırakmasına neden olmaktadır. Böylece geleneğin tamamı yerine, izleyicinin ilgisini kısa sürede çekebilecek bölümler ön plana çıkarılmakta; önceden planlanmış ve belirli bir akış içerisinde sunulan gösteriler tercih edilmektedir (Fidan, 2017, s. 38). Alan araştırması sırasında gerçekleştirilen görüşmeler de bu dönüşümü doğrulamaktadır. Kars Kafkas Gecesi kapsamında gerçekleştirilen programlar geleneğin bütününe yansıtılmamaktadır. Benzer bir durum Kafkas danslarında da görülmektedir. Kafkas dansçılarından Serkancan Gökaş, Kale Cafe-Restoran’daki gösterilerin yaklaşık bir saat sürdüğünü, turistik organizasyonlarda ise performans süresinin etkinliğin programına göre 40-50 dakika arasında değiştiğini belirtmektedir. Bu süre içerisinde farklı oyunlar ardışık biçimde sahnelenmektedir. Kars kültürünü en etkili şekilde tanıtacak bir gösteri akışı oluşturulmaktadır. Böylece danslar bölgenin kültürel kimliğini temsil eden ve ziyaretçilere kısa sürede aktarılması hedeflenen kültürel anlatılar hâline gelmektedir:

“Kale Cafe-Restoran’daki programlarımız ortalama bir saat sürüyor. Tur şirketlerinin getirdiği gruplarda ise organizasyona göre kırk, en fazla elli dakika sahnede kalıyoruz. Bu yüzden her oyunu oynama şansımız olmuyor. Süreye göre bir sıralama yapıyoruz. Kars kültürünü en iyi anlatacağını düşündüğümüz oyunları seçiyoruz.” (KK-3).

Bu bağlamda hem âşıklık geleneğinde hem de Kafkas danslarında yaşanan dönüşüm, geleneğin değişen toplumsal koşullar doğrultusunda yeni sunum biçimleri geliştirdiğini göstermektedir. Gelenek artık kahvehaneler, köy odaları veya düğünler gibi klasik icra ortamlarının dışında turizm işletmeleri, restoranlar ve kültürel etkinlik mekânlarında da yaşamını sürdürmektedir.

Halbwachs’ın da belirttiği üzere, grupların eski yaşam biçimlerine katı biçim-

de bağı kalmaları, değişen toplumsal düzen içerisinde varlıklarını sürdürmelerini güçleştirecektir. Buna karşılık ortak hafızanın sağladığı aidiyet duygusu, geleneğin yeni mekânlarda ve yeni toplumsal ilişkiler içerisinde yeniden inşa edilmesini mümkün kılmaktadır (2018, s. 168). Kars Kafkas Gecesi etkinlikleri bu dönüşümün somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Alan araştırması bulguları, âşıklık geleneği, Kafkas halk dansları ve yöresel mutfak kültürünün günümüz turizm anlayışı doğrultusunda yeniden düzenlenerek farklı bir sunum biçimi kazandığını göstermektedir. Geleneksel icra ortamlarından farklı olarak restoran ve turizm işletmeleri bünyesinde gerçekleştirilen bu etkinliklerde performansların süresi, sıralanışı ve sunuluş biçimi günümüz izleyicisinin beklentilerine göre şekillenmektedir. Ancak bu değişim, geleneğin işlevini tamamen yitirdiği anlamına gelmemektedir. Aksine kültürel unsurlar yeni mekânlarda görünürlük kazanmakta, farklı izleyici gruplarıyla buluşmakta ve böylece kolektif hafızanın sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda Kars Kafkas Gecesi, geçmişin birebir tekrar edildiği bir alan olmaktan çok, kolektif hafızanın güncel toplumsal koşullar içerisinde yeniden üretildiği kültürel bir performans alanı olarak değerlendirilebilir. Âşıklık geleneği, Kafkas halk dansları ve yöresel mutfak kültürü, turizm ekseninde yeniden kurgulanmasına rağmen taşıdığı sembolik anlamları korumaktadır. Böylece ortak geçmişe ilişkin hatırlama pratiklerini canlı tutarak aidiyet duygusunun yeniden üretilmesine hizmet etmektedir. Gelenek, değişime uyum sağlayarak sürekliliğini korumakta; kolektif hafıza ise yeni mekânlar, yeni katılımcılar ve yeni deneyimler aracılığıyla varlığını sürdürmektedir.

Kars Kafkas Gecesi kapsamında yer alan icracılar, kolektif hafızanın taşıyıcıları olarak geleneğin sürekliliğinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu süreklilik aynı zamanda gelenek temsilcilerinin ortak kültürel değerler etrafında kurdukları aidiyet ilişkisine de dayanmaktadır. Bu nedenle gelenek, değişen toplumsal koşullara rağmen varlığını sürdürebilmekte ve farklı icra ortamlarında kendisini yeniden üretebilmektedir.

Toplumsal gruplar, geçmişe ait pratiklere değişmez biçimde bağı kalmaları hâlinde varlıklarını sürdüremeyebilir; buna karşılık ortak hafızalarından aldıkları güçle değişen koşullara uyum sağlayarak kültürel sürekliliği koruyabilirler (Halbwachs, 2018, s. 168). Kars Kafkas Gecesi'nde gerçekleştirilen icralar da bu uyum sürecinin somut örneklerinden biridir. Geleneksel icra ortamlarından farklı bir bağlamda gerçekleştirilmesine rağmen âşıklık ve dans icraları, kültürel belleğin görünür kılınmasına ve yeni kuşaklarla buluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, kolektif ha-

fızanın sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir. Bireyler, içinde bulundukları toplumsal grubun ortak hatırlama pratikleri, paylaşılan deneyimleri ve kültürel değerleri aracılığıyla aidiyet duygusunu sürdürmekte gelenek de bu ortak birikimin yeni toplumsal koşullara uyarlanmasıyla varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla Kars Kafkas Gecesi, geleneğin sergilendiği bir organizasyon olmanın yanı sıra kolektif hafızanın değişen toplumsal, kültürel ve turistik koşullar içerisinde yeniden üretildiği ve kültürel sürekliliğin sağlandığı önemli bir performans alanı olarak değerlendirilebilir.

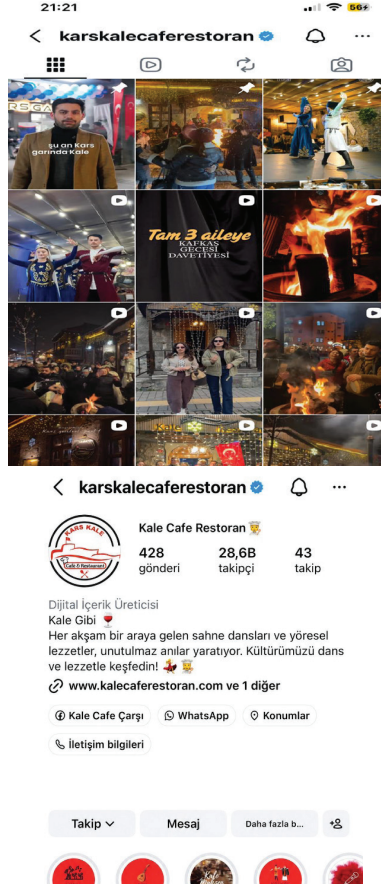
KARS KAFKAS GECESİ’NİN SOSYAL MEDYADA TEMSİLİ VE KÜLTÜREL BELLEĞİN AKTARIMI

Kültürel bellek, toplumsal hafızanın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında işlev üstlenen çeşitli araçlar sayesinde varlığını sürdürebilmektedir. Ancak bu taşıyıcılar tarihsel süreç içerisinde sabit kalmamaktadır. Toplumsal, teknolojik ve kültürel dönüşümlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Sözlü kültür döneminde anlatıcılar, ozanlar, âşıklar, ritüeller ve törenler kültürel belleğin başlıca taşıyıcıları olarak öne çıkarken yazılı kültüre geçişle birlikte kitaplar, arşivler, belgeler ve diğer yazılı materyaller bu işlevi üstlenmiştir. Böylece belleğin aktarımı, içinde bulunulan dönemin iletişim olanakları ve kültürel üretim biçimleri doğrultusunda yeni araçlarla desteklenmiştir (Assmann, 2001, s. 57).

Her toplum, kendi tarihsel koşullarına uygun iletişim ve aktarım mekanizmaları geliştirerek kültürel belleğin canlı kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kültürel belleğin korunmasını sağlayan araçlar değişse de belleğin temel işlevi, yani geçmiş hatırlatma, ortak deneyimleri muhafaza etme ve toplumsal kimliği yeniden üretme görevi devam etmektedir. Başka bir ifadeyle, belleğin sürekliliğini sağlayan unsur bu araçlar aracılığıyla anlamın yeniden üretilmesi ve toplumsal dolaşıma sokulmasıdır.

Dijital teknolojilerin yaşamın her alanına nüfuz ettiği dönemde ise kültürel belleğin aktarım biçimleri önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Geleneksel aktarım yöntemlerinin yanı sıra dijital platformlar da kültürel mirasın korunması, yeniden yorumlanması ve geniş kitlelere ulaştırılmasında etkili bir rol üstlenmektedir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte kültürel bellek, fiziksel mekânlarla sınırlı olmaktan çıkarak dijital ortamlarda da varlığını sürdürmeye başlamıştır. Böylece kültürel değerler kullanıcıların etkileşimleri sayesinde sürekli yeniden üretilmektedir. Bu dönüşüm sürecinde kitle iletişim araçlarının kültürel belleğin oluşumu ve aktarımındaki etkisi daha görünür hâle gelmiştir. Özellikle televizyon, uzun yıllar boyunca toplumsal ha-

fızanın şekillenmesinde ve ortak kültürel referansların oluşturulmasında önemli bir araç olarak işlev görmüştür. Günümüzde ise bu işlev büyük ölçüde sosyal medya platformlarına devredilmiştir. Instagram, Facebook, YouTube, TikTok ve X gibi dijital mecralar kültürel değerlerin kaydedildiği, dolaşıma sokulduğu, yeniden yorumlandığı ve kolektif hafızanın yeniden inşa edildiği dijital bellek alanları hâline gelmiştir. Bu platformlarda paylaşılan fotoğraflar, videolar, canlı yayınlar, yorumlar ve kullanıcı etkileşimleri, kültürel belleğin güncel taşıyıcıları olarak geçmiş ile bugün arasında dinamik bir bağ kurmaktadır.

Şekil 7.

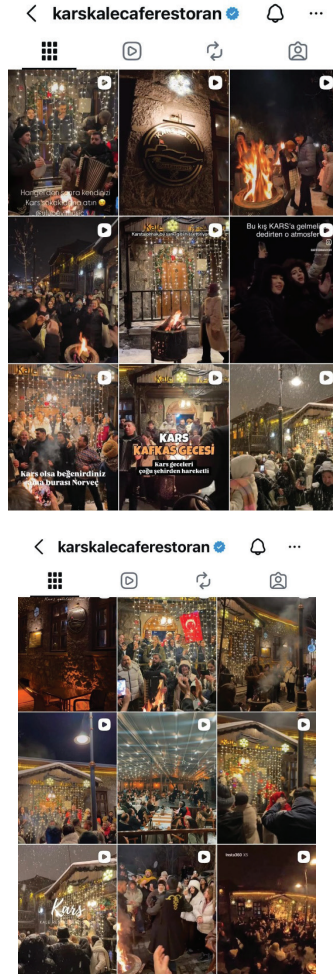
Kale Cafe-Restoran'ın Instagram hesabı

Kaynak: URL-1

Kale Cafe-Restoran'ın sosyal medya paylaşımları incelendiğinde, Kars'ın eğlence kültürünü dijital ortamda görünür kılan ve tanıtımını gerçekleştiren bir mecra işlevi gördüğü görülmektedir. Özellikle Instagram hesabında paylaşılan Kars Kafkas Gecesi videoları, âşık atışmaları, Kafkas halk oyunları, yöresel müzikler, ateş başı eğlenceleri ve misafirlerin programa aktif biçimde katıldığı görüntüler ön plana çıkarılmaktadır. Bu paylaşımlar, katılımcıları da sürecin içerisine dâhil eden deneyim odaklı bir eğlence ortamı sunduğunu göstermektedir. Böylece sosyal medya aracılığıyla oluşturulan dijital temsil, Kars'ın yerel kültürünü hem koruyan hem de farklı şehirlerde yaşayan bireylere ulaştıran önemli bir araç hâline gelmektedir.

Program boyunca seslendirilen türküler ve diğer müzik eserleri, kültürel belleğin canlı tutulması, kuşaklar arasında aktarılması ve sürekliliğinin sağlanması bakımından önemli bir işleve sahiptir (Akın, 2018, s. 104). Müzikle birlikte sergilenen danslar, ritmik hareketler, beden dili, el-kol jestleri ve mimikler de kültürel anlamların görünür kılınmasını sağlayan, geçmişe ait kültürel kodları hatırlatarak yeniden üreten simgesel aktarım araçlarıdır (Assmann, 2001, s. 60). Bu yönüyle Kars Kafkas Gecesi'nde gerçekleştirilen performanslar, sanatsal bir gösteri olmanın ötesinde kültürel belleğin yeniden inşa edildiği ve katılımcılar aracılığıyla yaşatıldığı önemli bir icra ortamı oluşturmaktadır.

Sosyal medya paylaşımlarında özellikle ateş başında gerçekleştirilen eğlence bölümlerinin yoğun ilgi gördüğü dikkat çekmektedir. Ateş etrafında söylenen türküler, çekilen halaylar ve ziyaretçilerin müzisyenlerle birlikte eğlendiği görüntüler, Kars'ın birlikte eğlenme kültürünün en belirgin unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 8.

Kale Cafe-Restoran'ın ateş başı eğlencesine ilişkin sosyal medya paylaşımları

Kaynak: URL-1

Bu görüntüler, kullanıcı yorumlarında da sıkça dile getirilen “sıcak ortam”, “samimi atmosfer” ve “unutulmaz gece” ifadeleriyle desteklenmektedir. Böylece dijital içerikler potansiyel ziyaretçiler için de güçlü bir kültürel deneyim vaadi oluşturmaktadır. Özellikle kış turizmi döneminde Turistik Doğu Ekspresi ile Kars’a gelen ziyaretçilerin bu paylaşımları inceleyerek programa katılım sağladıkları ve etkinlik

sonrasında kendi sosyal medya hesaplarında benzer içerikler ürettikleri görülmektedir. Bu durum, dijital ortamın kültürel etkinliklerin görünürlüğüne artırdığı gibi yeni katılımcılar için de önemli bir yönlendirme işlevi üstlendiğini göstermektedir.

Şekil 9.

Katılımcıların Kars Kafkas Gecesi'ne ilişkin sosyal medya paylaşımları

Kaynak: Katılımcıların Instagram paylaşımları

Bu süreç, kültürel belleğin dijital platformlarda da yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Etkinlik sırasında çekilen fotoğraf ve videoların sosyal medya aracılığıyla sürekli dolaşıma girmesi, Kars Kafkas Gecesi'nin belirli bir zamana ve mekâna bağlı olmaktan çıkarak dijital hafızanın da bir parçası hâline gelmesini sağlamaktadır. Böylece yerel eğlence kültürü, katılımcıların paylaşımları ve yorumları sayesinde daha geniş kitlelere ulaşmaktadır. Her yeni paylaşım, Kars'ın kültürel kimliğinin görünürliğini artıran yeni bir anlatı oluşturmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, kültürel mirasın belgelenmesi, yeniden üretilmesi ve kuşaklar arasında aktarılmasını destekleyen önemli bir iletişim alanı olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğlence, bireylerin boş zamanlarını değerlendirdikleri sıradan bir etkinlik olmanın ötesinde, toplumsal ilişkilerin güçlendiği, ortak kimliğin yeniden üretildiği ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı önemli bir kültürel alandır. Bu çalışmada Kars'ta düzenlenen Kars Kafkas Gecesi etkinlikleri, kolektif hafıza, kültürel bellek ve dijital temsil ekseninde değerlendirilmiştir. Etkinliklerin Kars'ın somut ve somut olmayan kültürel mirasının yeniden üretildiği bir performans alanı olduğu ortaya konulmuştur.

Kars Kafkas Gecesi âşıklık geleneği, Kafkas halk oyunları, yöresel müzikler, mutfak kültürü ve ateş başı eğlenceleri gibi farklı kültürel unsurları aynı organizasyon içerisinde bir araya getirerek katılımcılara bütüncül bir kültürel deneyim sunduğunu

göstermektedir. Bu yönüyle etkinlik, Kars kültürünü oluşturan unsurların katılımcıların doğrudan deneyimleyerek kültürel belleğe dâhil olduğu yaşayan bir performans ortamı niteliği taşımaktadır. Program boyunca izleyicilerin türkölere eşlik etmesi, halk oyunlarına katılması, ateş başında gerçekleştirilen ortak eğlencelerde aktif rol üstlenmesi ve icracılarla kurduğu etkileşim, kültürel belleğin her etkinlikte yeniden üretildiğini göstermektedir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler, Kars Kafkas Gecesi'nin farklı katılımcı grupları açısından farklı anlamlar taşıdığını da ortaya koymuştur. Uzun yıllardır memleketinden uzakta yaşayan Karşılar için bu etkinlik geçmişle yeniden bağ kurmayı sağlayan duygusal bir hafıza mekânı işlevi görürken Kars'a ilk kez gelen ziyaretçiler açısından kentin kültürel kimliğini tanıtan özgün bir deneyim alanına dönüşmektedir. Bu durum, kolektif hafızanın bireylerin aidiyet duygusunu güçlendiren, ortak kimliği yeniden kuran ve kültürel değerleri bugünün koşullarında anlamlandıran dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Kars Kafkas Gecesi kapsamında yer alan geleneksel unsurlar günümüz turizm anlayışı doğrultusunda yeniden biçimlendirilmiştir. Âşıklık geleneği, halk oyunları ve diğer performanslar geleneksel icra ortamlarından farklı olarak belirli bir program akışı ve zaman sınırlılığı içerisinde sunulmaktadır. Bununla birlikte bu değişim, geleneğin ortadan kalktığını değil, değişen toplumsal koşullara uyum sağlayarak yeni mekânlarda ve yeni izleyici kitleleriyle varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Böylece gelenek, özgün bağlamından bütünüyle kopmadan yeni işlevler kazanmakta ve kültürel sürekliliğini korumaktadır. Bu yönüyle Kars Kafkas Gecesi, geleneğin sürekli yeniden üretilen dinamik bir yapı olduğunu ortaya koyan somut örneklerden biridir.

Sosyal medya, kültürel belleğin son dönemlerdeki en önemli taşıyıcılarından biri hâline gelmiştir. Instagram, Facebook, YouTube ve TikTok gibi platformlarda paylaşılan fotoğraf ve videolar, Kars Kafkas Gecesi'nin kültürel performansların dijital ortamda sürekli dolaşıma girmesine olanak sağlamaktadır. Katılımcılar tarafından üretilen içerikler, yorumlar ve paylaşımlar sayesinde Kars'ın eğlence kültürü farklı coğrafyalara ulaşmakta, yeni katılımcılar için merak uyandırmakta ve kültürel belleğin dijital ortamda yeniden üretilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece sosyal medya, kültürel mirasın belgelenmesi, görünür kılınması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını destekleyen çağdaş bir bellek mekânı işlevi üstlenmektedir.

Kars Kafkas Gecesi, Kars'ın kültürel kimliğini oluşturan farklı miras unsurla-

rını bir araya getirerek kolektif hafızanın ve kültürel belleğin günümüz koşullarında yeniden üretildiği önemli bir performans alanıdır. Geleneksel eğlence unsurlarının turizm, kent yaşamı ve dijital iletişim teknolojileriyle birlikte yeniden şekillenmesi, kültürel mirasın değişime rağmen varlığını sürdürebildiğini göstermektedir. Bu nedenle Kars Kafkas Gecesi, geçmiş ile bugün arasında bağ kuran, kültürel sürekliliği destekleyen, yerel kimliği görünür kılan ve dijital çağın imkânlarıyla daha geniş kitlelere taşıyan yaşayan bir kültürel miras pratiği olarak değerlendirilmelidir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı şehirlerde düzenlenen benzer kent temelli eğlence etkinliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, kolektif hafıza, dijital folklor ve kültürel bellek ilişkisine yönelik yeni değerlendirmelerin yapılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2018). Kültürel bellek ve müzik. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 13, 101–117. <https://doi.org/10.31722/konservatuvardergisi.496835>
- Assmann, J. (2001). Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik (A. Tekin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Atalay, B. (1967). Türk dilinde ana kelimeler veya Türkçede türetme sözlüğü. Ayyıldız Matbaası.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun dört işlevi (F. Çalış, Çev.). M. Ö. Oğuz & S. Gürçayır (Haz.), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar 2* içinde (ss. 125–151). Geleneksel Yayıncılık.
- Blondel, C. (2020). M. Halbwachs'ın Hafızanın toplumsal çerçeveleri'nin eleştirel değerlendirmesi (Z. Can, Ü. Keskin & T. Özbek, Çev.). J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy (Haz.), *Kolektif hafıza kitabı* içinde (ss. 171–174). Dipnot Yayınları.
- Burke, P. (2020). Toplumsal hafıza olarak tarih (Z. Can, Ü. Keskin & T. Özbek, Çev.). J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy (Haz.), *Kolektif hafıza kitabı* içinde (ss. 181–187). Dipnot Yayınları.
- Büyükokutan Töret, A. (2022). Kent kökenli eğlenceler bağlamında gelin hamamlarına taşınan kadın günleri: Lidya Park Termal Otel örneği. *Türk Kültürü*, 15(2), 99–115.
- Connerton, P. (2014). Toplumlar nasıl anımsar? (A. Şenel, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, K., & Geçgin, E. (2021). Kars ilinin kültürel miras kaynakları ve SWOT analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 295–321. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.014>
- Çobanoğlu, Ö. (2008). Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş. Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel kültürü güncellemek üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 20(80), 33–38.
- Eyerman, R. (2020). Şimdiki zamandaki geçmiş: Kültür ve hafızanın aktarımı (Z. Can, Ü. Keskin & T. Özbek, Çev.). J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy (Haz.), *Kolek-*

- tif hafıza kitabı içinde (ss. 263–266). Dipnot Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1995). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Fidan, S. (2017). Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi: Geleneksel müziğin medyadaki serüveni. Grafiker Yayınları.
- Goody, J. (2020). Sözlü ve yazılı geleneklerde hafıza (Z. Can, Ü. Keskin & T. Özbek, Çev.). J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy (Haz.), Kolektif hafıza kitabı içinde (ss. 277–281). Dipnot Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018). Kolektif bellek (Z. Karagöz, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Megill, A. (2020). Tarih, hafıza, kimlik (Z. Can, Ü. Keskin & T. Özbek, Çev.). J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi & D. Levy (Haz.), Kolektif hafıza kitabı içinde (ss. 189–194). Dipnot Yayınları.
- Nora, P. (2006). Hafıza mekânları (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi.
- Özdemir, N. (2005). Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü. Akçağ Yayınları.
- Tezcan, M. (1977). Boş zamanlar sosyolojisi. Doğan Matbaası.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Sezer Sural, Kars, 1997, Lisans mezunu, Kale Cafe-Restoran işletme sahibi. (Görüşme tarihi: 25.04.2026).
- KK-2: Âşık Ayhan Şimşekoğlu, Doğruyol Köyü/Çıldır-Kars, 19.10.1973, İlkokul mezunu, Belediye çalışanı. (25.04.2026).
- KK-3: Serkancan Göktaş, Kars Merkez, 06.09.1987, Devlet memuru, Kars Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Personel Şefi. (25.04.2026).
- KK-4: Şehrinaz Coşkun, Karanlı, Ankara’da ikamet ediyor, 07.03.1971, Ev hanımı. (25.04.2026).
- KK-5: Damla Güneş, Kars, 1989, Çiftçi. (25.04.2026).

İnternet Kaynakları

- URL-1: Kale Cafe Restoran [@karskalecaferestoran]. Instagram hesabı. <https://www.instagram.com/karskalecaferestoran/> (Erişim tarihi: 10.10.2026)

